

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN FAALİYETLERİ VE
BÖLGE EKONOMİSİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA:
ÜLFET GIDA VE SABUN SANAYİİ ANONİM ŞİRKETİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ali Rauf KARATAŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Levent AYTEMİZ

Karabük
Ocak-2016

TEZ ONAY FORMU

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne;

Ali Rauf Karataş'a ait "Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Faaliyetleri ve Bölge Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Araştırma: Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi Örneği" adlı bu tez çalışması Tez Kurulumuz tarafından İktisat Yüksek Lisans Programı tezi olarak oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Akademik Unvanı, Adı ve Soyadı

İmza

Tez Kurulu Başkanı

(Danışman)

: Prof. Dr. Levent AYTEMİZ

Üye

: Yrd. Doç. Dr. Sevil GEMRİK

Üye

: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KARAMELİKLİ

Üye

: Yrd. Doç. Dr. Gürsu Galip GÜRSAKAL

Üye

: Yrd. Doç. Dr. Nurettin AYAZ

Tez Sınavı Tarihi: 12.01.2016

DOĞRULUK BEYANI

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserleri kullanışımda alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

12.01.2016

Ali Rauf KARATAş

ÖNSÖZ

Araştırmanın amacı; merkezi Gaziantep ili Nizip ilçesinde teşkil edilmiş olan “Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.”nin faaliyetlerinin incelenerek bölgenin sosyoekonomik yapısına etkilerini analiz etmektir. Bu analiz neticesinde söz konusu kamu iktisadi teşebbüsünün kurulduğu bölgede ve faaliyet gösterdiği alanda bir paradigma değişimine yol açıp açmadığı ve bölgenin sanayi kültürüne katkı sağlayıp sağlamadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Tez çalışma sürecimdeki değerli katkı ve desteklerinden dolayı, bana karşı anlayışını ve sabrını hiç yitirmeyen tez danışmanım Prof. Dr. Levent AYTEMİZ’e teşekkürlerimi sunarım. Hayatımın her anında, bana karşı maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen sevgili annem Sıddıka KARATAŞ ve babam Ali Rıza KARATAŞ’a minnettarlığımı da bu vesileyle tekrar ifade etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

DOĞRULUK BEYANI	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR	ix
TABLOLAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT OKULLARI VE KAMU KESİMİ EKONOMİ İLİŞKİSİ

1.1. DEVLETİN EKONOMİK ROLÜ	4
1.1.1. Devlet ve Kamu Sektörü	4
1.1.2. Özel Ekonomi ve Kamu Ekonomisi Ayrımı	5
1.1.3. Devletin Görevleri ile İlgili Anlayışlar	5
1.1.3.1. Liberal Devlet Anlayışı	5
1.1.3.2. Sosyal Devlet Anlayışı	6
1.2. İKTİSAT OKULLARI: DEVLET VE EKONOMİ İLİŞKİSİ	6
1.2.1. Klasik Okul	6
1.2.2. Marksist Okul	9
1.2.3. Neoklasik Okul	11
1.2.4. Keynezyen Okul	11
1.2.5. Monetarist Okul	13
1.2.6. Yeni Klasik Okul	14

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

2.1. KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ KAVRAMI	16
2.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ	17
2.2.1. Kamu İktisadi Teşebbüsleri Kavramı	17
2.2.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Doğuş Sebepleri	21

2.2.2.1. Politik Sebepler	21
2.2.2.2. Sosyal Sebepler	21
2.2.2.3. Ekonomik ve Mali Sebepler	22
2.2.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Organizasyonu	22
2.3. TÜRKİYE’DE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ	25
2.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Kamu İktisadi Teşebbüsleri.....	25
2.3.2. Cumhuriyet Dönemi Kamu İktisadi Teşebbüsleri.....	26
2.3.2.1. 1923-1929 Dönemi	26
2.3.2.1.1. Lozan Antlaşması’nın İktisadi Sonuçları.....	27
2.3.2.1.2. Türkiye İktisat Kongresi	27
2.3.2.2. 1930-1945 Dönemi	28
2.3.2.3. 1946-1979 Dönemi	29
2.3.2.4. 1980 ve Sonrası	32
2.4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ	33
2.4.1. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Gayrisafi Milli Hâsılaya Katkısı	35
2.4.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin İstihdama Katkısı	36
2.4.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Üretime Katkısı.....	37
2.4.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yatırımlara Katkısı	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜLFET GIDA VE SABUN SANAYİİ ANONİM ŞİRKETİ’NİN BÖLGE EKONOMİSİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. ARAŞTIRMANIN ALANI	42
3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI	42
3.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	43
3.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	43
3.5. VARSAYIMLAR	43
3.6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	44
3.7. ARAŞTIRMA SORUSU	45

3.8. BULGULAR VE YORUM	45
3.8.3. İşletme Faaliyetlerine İlişkin Bulgular	50
3.8.3.1. Şirketin Kuruluş Yıllarında Türkiye ve Gaziantep’te Zeytincilik	50
3.8.3.2. Tedarik Faaliyetlerine İlişkin Bulgular	55
3.8.3.3. Üretim Faaliyetlerine İlişkin Bulgular	58
3.8.3.3.1. Esas İşletmeler	59
3.8.3.3.2. Yardımcı İşletmeler	60
3.8.3.3.3. Üretim Maliyetleri	61
3.8.3.4. Pazarlama ve Satışlar	62
3.8.3.5. Yatırımlar ve Katma Değer	65
3.8.4. Nüfus ve İstihdam	66
3.8.4.1. Şirketin Kuruluş Yıllarında Nizip’in Demografik Yapısı	66
3.8.4.2. Şirketin Personel Durumu	67
3.8.5. İşletme Sonuçları	69
3.8.5.1. Verimlilik	69
3.8.5.2. Karlılık	71
3.8.6. 1960 Yılından İtibaren Türkiye ve Gaziantep Zeytinciliği	73
SONUÇ	80
EKLER	86
EK 1-ŞİRKETİN 1973 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR YÖNTEMİYLE)	86
EK 2-ŞİRKETİN 1974 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR YÖNTEMİYLE)	86
EK 3-ŞİRKETİN 1975 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR YÖNTEMİYLE)	87
EK 4-ŞİRKETİN 1976 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR YÖNTEMİYLE)	87
EK 5-ŞİRKETİN 1978 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR YÖNTEMİYLE)	88
EK 6-ŞİRKETİN 1980 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR YÖNTEMİYLE)	89
EK 7-1961-2014 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE ZEYTİN ÜRETİMİ (BİN TON) ve EKİLİ ALANLAR (BİN HEKTAR)	90
EK 8-1945-2014 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE ZEYTİN AĞACI SAYISI (MİLYON ADET)	92
EK 9-1990-2013 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE ZEYTİN İHRACATI (TON)	93
EK 10-1970-2014 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE ZEYTİNYAĞI ÜRETİMİ (BİN TON)	94

EK 12-1991-2014 YILLARI ARASINDA GAZİANTEP’TE ZEYTİN EKİLEN ALANLAR (DEKAR) ve TOPLAM ZEYTİN ÜRETİMİ (TON).....	96
EK 13-1991-2014 YILLARI ARASINDA GAZİANTEP’TE ZEYTİN AĞACI SAYILARI (ADET)	97
KAYNAKÇA.....	98
ÖZET	106
ABSTRACT.....	108
ÖZGEÇMİŞ	110

KISALTMALAR

A.Ş.	: Anonim Şirketi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
ÇAYKUR	: Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
ÇİNKUR	: Çinko Kurşun Metal Sanayi Anonim Şirketi
DESİYAB	: Devlet Sanayi Yatırım ve İşçi Bankası
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayrisafi Milli Hâsıla
İDT	: İktisadi Devlet Teşekkülü
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİK	: Kamu İktisadi Kuruluşu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
SEK	: Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu
SEKA	: Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları Anonim Şirketi
TAKSAN	: Takım Tezgâhları Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
TEK	: Türkiye Elektrik Kurumu
TEMSAN	: Türkiye Elektromekanik Sanayi Genel Müdürlüğü
TESTAŞ	: Türkiye Elektronik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKİ	: Türkiye Kömür İşletmeleri
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜMOSAN	: Türk Motor Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi
YDK	: Yüksek Denetleme Kurulu

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. Türkiye’de KİT’lerin Hukuki Yapısıyla İlgili Düzenlemeler	20
Tablo 2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Gayrisafi Milli Hâsılaya Katkısı (Cari Faktör Fiyatlarıyla- Milyon TL).....	35
Tablo 3. 1973-1977 Yılları Arasında Sanayi Katma Değeri ve KİT’in Payı (Cari Faktör Fiyatlarıyla, Milyon TL).....	36
Tablo 4. 1974-1980 Yılları Arasında KİT’lerde Çalışanların Sayısı (Bin Kişi).....	37
Tablo 5. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Üretim ve Satış Hâsılatı (Cari Faktör Fiyatlarıyla, Milyar TL).....	38
Tablo 6. 1963-1977 Yılları Arasında Kamu Sabit Sermaye Yatırımları İçerisinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yeri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)	40
Tablo 7. 1963-1977 Yılları Arasında Kamu İktisadi Teşebbüsleri Yatırımlarının Gerçekleşme Oranları (Yüzde)	41
Tablo 8. Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi Anonim Şirketinin Sermayesinde Kamu Sektörünün Payı (Yüzde).....	47
Tablo 9. Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi Anonim Şirketinin Sermayesi (TL)	47
Tablo 10. 1960-1980 Yılları Arasında Kaynaklar Arası İlişkiler (Milyon TL, Yüzde)	49
Tablo 11. Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi Anonim Şirketinin Toplantı ve Karar Sayıları (Adet).....	50
Tablo 12. Bazı Güneydoğu İllerinde 1950 ve 1960 yılı Zeytin Ağacı Sayıları	52
Tablo 13. Bazı Güneydoğu İllerinde 1957-1960 Yılları Arasındaki Zeytin Üretim Miktarları (Ton)	52
Tablo 14. 1960 Yılında Gaziantep’te Zeytin Veren Ağaç Sayıları.....	53
Tablo 15. Gaziantep’te 1950-1960 Yılları Arasında Zeytin Üretim Miktarları (Ton)	54
Tablo 16. Şirket Fabrikası Bölümlerinin Üretim Kapasiteleri (Ton).....	55
Tablo 17. 1964-1980 Yılında Gerçekleştirilen Alımların Toplam Tutarı (Milyon TL) ve Türkiye’de Enflasyon Oranı (Tüketici Fiyatları Endeksi- TÜFE) (%).....	56

Tablo 18. 1964-1980 Yılları Arasında İlk Madde ve Malzeme, Yarı Mamul ve Mamul Stok Değerleri (Bin TL)	57
Tablo 19. 1961-1980 Yılları Arasında Zeytinyağı, Sabun, Gliserin ve Un Üretim Miktarları (Ton)	58
Tablo 20. 1969-1980 Yılları Arasında Esas Üretim İşletmelerinin Yıllık Üretim Kapasiteleri ve Kapasite Kullanım Miktarları (Ton- Miktar).....	59
Tablo 21. 1969-1980 Yılları Arasında Esas Üretim İşletmelerinin Yıllık Üretim Kapasiteleri ve Kapasite Kullanım Miktarları (Ton- Miktar).....	60
Tablo 22. 1967-1980 Yılları Arasında Üretim Giderleri Toplamı (Sınaî Maliyet- Bin TL) ve Türkiye’de Enflasyon Oranı (TÜFE) (%).....	62
Tablo 23. 1961-1980 Yılları Arasında Satış Miktarları (Ton).....	63
Tablo 24. 1961-1980 Yılları Arasındaki Satış Hâsılatı (Milyon TL) ve Türkiye’de Enflasyon Oranı (TÜFE) (%)	64
Tablo 25. 1969-1980 Yılları Arasındaki Yatırımlar İçin Yapılan Nakdi Ödemeler (Bin TL) ve Yatırımların Gerçekleşme Oranları (%)	65
Tablo 26. Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.’nin 1973-1980 Yıllar Arasında GSMH’ya Katkısı (Milyon TL) ve Türkiye’de Enflasyon Oranı (TÜFE) (%)	66
Tablo 27. 1960-1980 Yılları Arasında İstihdam Edilen Personel Sayısı	68
Tablo 28. 1960-1980 Yılları Arasında Personele Yapılan Tüm Giderler (Bin TL) ..	69
Tablo 29. Şirketin Üretim Verimliliği (Yüzde)	70
Tablo 30. Çeşitli Üretim Ünitelerinde Üretim Verimliliği Değerleri (kg/saat)	70
Tablo 31. Çeşitli Üretim Ünitelerinde İşgücü Verimliliği Değerleri (kg/saat).....	71
Tablo 32. 1961-1980 Yılları Arasında Şirketin Dönem Sonu Kar/Zararı (Bin TL) ..	72
Tablo 33. 1964-1980 Yılları Arasında Bilanço Zararları (Bin TL)	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Türkiye’de Mevcut KİT Organizasyon Yapısı	24
Şekil 2. 1961-2014 Yılları Arasında Türkiye’de Zeytin Ekilen Alanlar (Bin Hektar)	74
Şekil 3. 1993-2014 Yılları Arasında Gaziantep’te Zeytin Ekilen Alanlar (Bin Dekar)	75
Şekil 4. 1945-2013 Yılları Arasında Türkiye’de Zeytin Ağacı Sayıları (Milyon Adet)	76
Şekil 5. 1991-2014 Yılları Arasında Gaziantep’te Zeytin Ağacı Sayıları (Milyon Adet)	76
Şekil 6. 1961-2014 Yılları Arasında Türkiye’de Zeytin Üretim Miktarları (Bin Ton)	77
Şekil 7. 1991-2013 Yılları Arasında Gaziantep’te Zeytin Üretim Miktarları (Bin Ton)	78
Şekil 8. 1990-2013 Yılları Arasında Türkiye’nin Zeytin İhracatı (Ton)	79

GİRİŞ

İnsanlık tarihi boyunca iktisadi sorunların temelinde sahip olduğumuzdan daha fazlasını istemek yer almıştır. Ancak, her toplumun sınırsız istekleri karşısında elde edebilecekleri, üretken kaynaklarla sınırlıdır. İktisat biliminde “kıtlık” olarak adlandırılan bu sınırlılık aynı zamanda, iktisat biliminin varlığını keşfetmesini sağlamıştır (Güran, 2012: 1). Servetin üretilmesi, servetin bölüşümü, servetin kullanılması ve servetin tüketilmesi olarak dört bölüme (Bey, 2001: 12) ayırabileceğimiz iktisat biliminin hikâyesi 1776’da, tüm dünyada yankı bulan ve bir entelektüel darbe niteliği taşıyan, Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” eserinin yayımlanmasıyla başlamıştır. Smith’in “doğal özgürlük felsefesi” ve “görünmez el” metaforu hızla modern iktisadın merkezi haline gelmiştir. Smith’in serbest piyasa egemenliği anlayışı, Sanayi Devrimi sonrası Karl Marks tarafından ilk ciddi darbesini, devamında da 1929 Büyük Buhranı sonrası Keynes tarafından ikinci büyük darbesini almıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise çağın en önemli iktisatçılarından Milton Friedman’ın öncülük ettiği parasalcı iktisatçılar bir karşı devrimle piyasa ekonomisine geri dönüşü sağlamış ve piyasanın zaferini 1990’ların başında Sovyet ekonomik sisteminin çöküşüyle zirveye taşımışlardır. Son dönemlerde ise, finansal krizler, belirsizlik ve küreselleşmenin ortasında, piyasa ekonomisi hâkimiyetini sürdürse de, izlenmesi gereken ekonomik politikaların ne olduğu konusundaki fikir ayrılıkları sürmektedir (Skousen, 2011: 3). İktisat bilimi de bu tartışmalar içinde iki yüz yılı aşkın bir sürede hem içerik hem de metodoloji yönünden önemli değişikliklere uğramıştır (Savaş, 2007: 1).

Bir bilim dalı olarak iktisat alanında uğraş veren çok sayıda bilim insanı, ekoller hatta bireyler bazında temel konularda bile uzlaşmazlığa düşebilmekteyken, bu alanda uğraş veren bilim insanlarının iktisat teorisinin nasıl doğduğu ve geliştiği konusunda anlaşmazlığa düşmemesi şaşırtıcı olurdu. İktisat, fizik veya meteoroloji gibi, sürekli bir düzen içinde çalışan ve analitik ilkelere dayanarak oluşan bir bilimdir. Ancak fizik veya meteorolojinin tersine iktisat sosyal bir bilimdir. İktisada sosyal bilim hüviyetini katan olgu ise, iktisadın temel araştırma konusunun insan davranışlarının anlamlandırılması ve sonuçlarının öngörülebilmesi gayesidir (Ekelund ve Hebert, 1997: 1). İnsan davranışlarını tahmin edebilmenin zorluğu da yüzyıllar boyunca iktisat bilim insanlarının sıklıkla anlaşmazlığa düşmesinin temel sebebi olmaktadır.

Krugman (2008: 9)'ı "iktisat fizikten daha zordur, neyse ki sosyoloji kadar zor değildir" satırlarını yazmaya iten sebep de çoğunlukla budur.

Kadimden günümüze gelen bu tartışmaların en önemli sacayaklarından birisi devlet kesiminin bu çarkta rol alıp almaması, alacaksa da ağırlığının ne ölçüde olması gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde, devletin iktisadi yaşamda aktif olarak rol alma yöntemlerinden biri olan kamu girişimciliğini anlamlandırabilmek için iktisadi ekollerin devlet-ekonomi ilişkisi perspektifindeki görüşleri ele alınarak teorik bir altyapı hazırlama gayesi taşınmıştır.

Devlet-ekonomi ilişkisindeki iktisadi yaklaşımlar tüm dünya ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de belirleyici olmuştur. Yeni bir sürecin başlangıcı olan Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi otorite devlet eliyle bir kalkınma stratejisi belirlemek istemiş olsa da 1929 tarihine kadar bu gayesini uygulama imkânını çok bulamamıştır. Bunda iç ve dış koşullar belirleyici olmuştur. 1929 Büyük Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca ise hem iç koşullar hem de dış siyasi ve ekonomik konjonktür ile birlikte, planlanan devletçi politikalar uygulama alanı bulabilmiştir. Bu dönem kamu iktisadi teşebbüslerinin gelişimi açısından en canlı dönem olarak adlandırılabilir. Türkiye için hem siyasi hem de ekonomik anlamda bir dönüm noktasını ifade eden 1946 yılı ve sonrasında ise liberal esintilerin de tekrar artmasıyla birlikte ekonomide kamu girişimciliğinin aşamalı olarak azalma sürecine girmesi beklenmelidir. 1950-60 yılları arasında siyasi otoritenin iradesi bu yönde gelişmesine rağmen Türkiye'nin özel iç koşulları sebebiyle kamu girişimciliği varlığını sürdürmüştür. Özel kesimdeki sermaye birikimi yetersizliği nedeniyle, fikri temelde oluşan kamu kesiminin ekonomideki rolünün azaltılması düşüncesi uygulama alanını pek bulamamıştır. 1960 sonrası gelişmeler Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüslerinin (KİT) varlığını sürdürmesi yönünde olumlu sonuçlar doğurmuştur. Özellikle Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kurulmasıyla geçilen planlı kalkınma döneminde KİT'ler kalkınmadaki rolünü muhafaza edebilmiştir. Devam eden yıllarda KİT'lerin ülkenin mali yapısı üzerinde yükler oluşturmaya başlaması ve dünya ekonomisindeki serbestleşme hareketlerinin hızlanmasıyla kamu iktisadi teşebbüsleri görece önemini yitirmeye başlamıştır. Bu önem azalması, 1980 yılından sonra ivme kazanmıştır. 24 Ocak 1980 kararları ile özelleştirme düşüncesi resmi metinlerde dahi kendine yer edinebilmiştir. Temelleri

1980'li yıllarda atılan özelleştirme fikri, özellikle 1990'lı yıllarda fiiliyata geçmiştir. Bu süreç bugüne kadar da var olmaya devam etmiştir. Çerçevesinin çizilmeye çalışıldığı bu gelişmeler ile birlikte çalışmanın ikinci bölümünde kamu girişimciliği kavram temelinde açıklanarak, kamu işletmelerinin yapısı incelenmiş ve Türkiye özelinde Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin kuruluşu, gelişimi ve ulusal ekonomi içerisindeki yeri ve önemi anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm ise, çalışmanın öznesini oluşturan Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi Anonim Şirketi ve bölge ekonomine katkılarına ayrılmıştır. Bu bölümde asli kaynak olarak söz konusu Kamu İktisadi Teşebbüsünü 1960-80 yılları arasında takip eden ve sonuçlarına Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri vasıtasıyla ulaşılan, o dönemki adıyla Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu (YDK)'nin raporları kullanılmıştır. Raporların detaylı tasnifi neticesinde, KİT'in verileri değerlendirilerek bölgesel sınaî üretime ve istihdama katkısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu katkıların bölgenin sosyoekonomik yapısında bir sanayi kültürünün yerleşmesine aracı olup olmadığı da irdelenmiştir.

1955 yılında kurulan Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş., bölge üretim potansiyelini karşılayacak kapasitede tesislere sahip olarak faaliyetlerine başlamıştır. Esas girdisi zeytin olan kamu iktisadi teşebbüsü, yemeklik ve sabunluk yağ üretmek başta olmak üzere çeşitli üretim alanlarında çalışmıştır. Şirket, zeytinin yetişme koşullarına uygun iklim ve coğrafi avantajlara sahip Nizip'te, zeytin ve zeytinden elde edilen ürünlerin üretimini ve verimliliğini artırarak ülke ve bölge ekonomine katkı sağlamak amacı ile faaliyetlerini sürdürmüştür. 1980 yılından itibaren özelleştirme sürecine giren KİT, son kamu hisse payının 2000 yılında satılmasıyla tamamen özelleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSAT OKULLARI VE KAMU KESİMİ EKONOMİ İLİŞKİSİ

Devletin ekonomideki rolü ve büyüklüğü genel olarak iktisadın, özel olarak ise politik iktisadın temel tartışma konuları arasındadır. Farklı iktisadi düşünce okullarının devletin ekonomideki büyüklüğüne yönelik yaklaşımları farklılık göstermiştir. Bu bölümde devletin ekonomik rolü ile temel iktisadi okulların devletin ekonomik rolüne yönelik yaklaşımları özü itibariyle irdelenmiştir.

1.1. DEVLETİN EKONOMİK ROLÜ

Dünya ekonomilerinde devlet, önemli bir iktisadi aktör olarak yer almıştır. Devletin ekonomik rolünün derecesi de dönemsel olarak iktisadi yaklaşımlara bağlı olarak şekillenmiştir.

1.1.1. Devlet ve Kamu Sektörü

Belirli coğrafi sınırlar içerisinde, toplum olarak yaşama iradesinin ortaya çıkardığı bir örgütlenme biçimi olan devletler, tarihin hemen her evresinde var olmuşlardır. Tarihsel süreçte her bir devlet kuruluş, işleyiş ve organizasyonu farklılıklar göstermiştir. Bu model farklılıkları devletin ekonomideki rolü üzerine de etki etmiştir. En önemli özelliği “egemenliği” olan devlet, her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da, kural koyucu ve düzenleyici fonksiyonlar üstlenmiştir (Çelebi, 2000: 2).

Tarihsel süreçte, başlangıçta diplomasi, savunma ve güvenlik gibi alanlarla sınırlı bir fonksiyona sahip kamu hizmetleri, ilerleyen dönemlerde faaliyet alanını genişletmiştir. Bu genişleme, eğitim ve sağlık gibi sosyal fayda amaçlı görevler gibi doğrudan devletin üretimi üstlenmesi şeklinde iktisadi güdülerle de gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler neticesinde, devlet tarafından çeşitli mal ve hizmetlerin üretildiği bir “kamu sektörü” ortaya çıkmıştır. Kamu sektörü içerisinde, ekonomik alandaki devlet faaliyetlerinin hacmi sektörün sınırlarının oluşmasında belirleyici olmuştur (Atasoy, 1993: 11).

1.1.2. Özel Ekonomi ve Kamu Ekonomisi Ayrımı

İnsan isteklerinin en belirgin özelliği sınırsız olmasıdır. Ancak dünya üzerinde tüm insanların ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikteki mal ve hizmetler kıt ve hazır halde bulunmamaktadır. İnsan gereksinimleri ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik mal ve hizmet miktarı ile üretim faaliyetini gerçekleştiren asli faktörler olan emek ve sermaye miktarı arasındaki bu dengesizlik iktisat biliminde “kıtlık kanunu” olarak adlandırılmaktadır. İktisat bilimi de bu kanunun neticesinde mevcut sınırlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları en etkin şekilde karşılama gayesi ile varlığını keşfetmiştir (Dinler, 2015: 6).

Bir ülke ekonomisinde kıt kaynaklarla üretilen, bölüşülen ve tüketilen mal ve hizmetlerin tümü milli ekonomiyi ifade etmektedir. Sosyalist ekonomik model dışında, yani özel mülkiyet ve girişim olanağının bulunduğu ülkelerde, ekonomi özel ekonomi ve kamu ekonomisi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Çelebi, 2000: 8). Özel mülkiyet hakkı ve girişim özgürlüğünün mutlak olarak bulunduğu ekonomilerde dahi kamu ekonomisinin varlığı söz konusudur. Çünkü devletin asli görevlerinin yanında piyasa mekanizmasının kaynak tahsisinde başarısızlığa uğraması kamu sektörünün varlığını zorunlu kılabilmektedir (Akalin, 2000: 6).

1.1.3. Devletin Görevleri ile İlgili Anlayışlar

Devletin ekonomik hayatta üstlenebileceği fonksiyonlar en üst egemen güç olması sebebiyle oldukça geniş kapsamlı ve çeşitli olabilmektedir. Bu çeşitlilik içerisinde devlet iç ve dış güvenlik, adalet hizmetleri gibi asli görevlerinin yanında kalkınma ve büyümeyi gerçekleştirmek, gelir dağılımı adaletini sağlamak gibi iktisadi görevler de üstlenebilmektedir. Devletin potansiyel faaliyet alanındaki bu genişlik, görev ve sorumlukları ile ilgili olarak farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bakış açısıyla oldukça fazla sınıflandırma elde etmek mümkündür. Bu çalışmada ise, çalışmanın kapsamı ile de ilgili olarak “liberal devlet anlayışı” ve “sosyal devlet anlayışı” şeklinde ikili bir tercih edilmiştir (Çelebi, 2000: 8).

1.1.3.1. Liberal Devlet Anlayışı

Batı'nın sanayileşmesi ile gelişen piyasanın ve kapitalist toplumun bir ürünü olan liberalizm, 19. yüzyıl başlarına kadar siyasi bir doktrindi. Liberal iktisadi düşünce ise 19. yüzyılın başlarından itibaren Klasik İktisadi Düşünce ile beraber

gelişmiştir. Temel unsurları bireycilik, özgürlük, akıl, eşitlik, hoşgörü, rıza ve anayasacılık olan liberalizmin devlet anlayışı da bu faktörler etrafında ortaya çıkmıştır (Heywood, 2007: 62).

Liberal devlet bu çerçevede, devletin görev ve sorumlulukları ile ilgili faaliyet alanında minimum düzeyde yer almasını savunmaktadır. Minimal devlet anlayışını ilk kez tasvir eden A. Smith'e göre devletin görev ve sorumlulukları iç ve dış güvenlik, adalete dayalı yargı anlayışı ve bireylerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri toplumsal faaliyetlerin yerine getirilmesi ile sınırlıdır (Çelebi, 2000: 11). Bu anlamda devletin ekonomik işlevi piyasa sisteminin etkin şekilde işleyebilmesi için gerekli kamu hizmetlerini ifade etmektedir. Devletin bu sınırların ötesinde faaliyetlere girişmesi ekonomik özgürlükleri kısıtlayarak piyasa ekonomisine müdahale mahiyetini taşıyacaktır (Akalin, 2002: 144).

1.1.3.2. Sosyal Devlet Anlayışı

Sosyal devlet anlayışı Platon'un "Devlet" isimli eserine kadar götürülebilse de fiilen gelişimi sanayi kapitalizminin gelişimi sonrasındadır (Heywood, 2007: 71). Liberal devlet anlayışının tersine, sosyal devlet anlayışına göre toplumsal çıkarların maksimize edilmesinde devlet müdahalesi bir gerekliliktir. Bu nedenle devlet asli görevlerinin dışında toplumsal faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde planlayıcı, düzenleyici ve doğrudan üstlenici misyonlar belirleyebilmektedir (Çelebi, 2000: 12).

20. yüzyılda dünya ekonomilerinde ağırlığını hissettiren sosyal devlet anlayışı vatandaşların asgari bir yaşam düzeyine ulaştırılmasını amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak gerekli tedbirlerin alınması da devletin görevidir (Bulut, 2003: 179).

1.2. İKTİSAT OKULLARI: DEVLET VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

İktisat okulları ve temsilcilerinin yaklaşımları ekonomik yaşamın idare edilmesinde belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, iktisat okullarının ve iktisat bilim insanlarının, devlet-ekonomi ilişkisi perspektifindeki yaklaşımları önemli olmaktadır.

1.2.1. Klasik Okul

İktisadi düşünce içinde yer alan konuların öznesini insan temsil etmektedir. Bunun bir sonucu olarak iktisadi düşüncenin konularının tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. İktisadın sistematik ve ayrı bir bilim dalı olarak doğuşu ise genel olarak

Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" kitabının yayınlandığı 1776 senesi olarak kabul görmektedir (Demir, 1996: 8). Smith bu eseriyle bir sistem inşa etmiş ve bu eser Smith'in günümüzde "iktisadın babası" olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur (Ekelund ve Hebert, 1997: 98). Ulusların Zenginliği dünya çapında ses getirerek modern ekonominin başlangıcı için bir milat anlamı taşımıştır (Skousen, 2005: 14). Başta Adam Smith olmak üzere 19. yüzyıl sonlarında David Ricardo, John Stuart Mill ve diğer klasik iktisatçılarının çalışma ve katkılarının ürünü olan klasik iktisat, ekonominin devletten ve/veya siyasetten ayrılabilirdiği bir ekol olup ekonomik özgürlüğün geliştirilmesinde belirleyici rol oynamıştır. Adam Smith bu ayrımı, "görünmez el" metaforu aracılığıyla açıklamıştır (Telatar, 2004: 19). "Görünmez el" metaforu ile Adam Smith, liberal düşünceyi kurmak ve yaymakta herkesten daha fazla katkı sağlamıştır (Denis, 1973: 210).

Klasik ekolün en önemli temsilcisi olan Smith, ekonomik veya sivil hayatın politik karar verme mekanizmasından bağımsız organize edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Telatar, 2004: 19). Smith'i bu yargıya iten temel etkenin, insanları bir araya getiren unsurların başında kişisel çıkarları olduğu düşüncesinin yattığı söylenebilir. Smith, kişisel çıkarın toplumsal hayattaki belirleyiciliğini şöyle ifade etmiştir: "Yemeğimizi, kasabın, biracının ya da fırının iyilikseverliğinden değil, kendi çıkarlarını kollamalarından bekleriz. Onların insan severliğine değil, bencilliğine sesleniriz. Hiçbir zaman kendi ihtiyacımızı ağzımıza almaz, onların kendi faydasından dem vururuz. Bir dilenciden başka kimse yalnızca hemşerilerinin iyilikseverliğine güvenmek yolunu tutmaz. Dilenci bile, buna bütün bütün bel bağlamaz" (Smith, 2009: 16). Onun bu alandaki görüşü aynı zamanda Kapitalist Sistemin felsefesinin özünü temsil eden "Ekonomik Adam" (Homo Economicus) tanımlamasının da literatürde yer almasına katkı sağlamıştır (Ersoy, 2008: 290). Toplumlar içinde bireysel çıkarları doğrultusunda hareket eden insanların kararları görünmez el tarafından idare olunur ve bu değerlendirme de Adam Smith'in natüralizmini belirtmektedir (Talas, 1969: 36). Kişisel çıkarları peşinde koşan bireylerin engellenmemesi durumunda toplumsal çıkarın da maksimize edileceğinin teminatı olarak adlandırılabilirdiği bu görünmez el, rekabetçi koşullarda işleyen piyasa mekanizmasıdır (İslatince, 2009: 32). Smith'in bu düşüncesinin şekillenmesinde fizyokratların "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" (laissez

faire- laissez passer) ve “doğal yasa” yaklaşımları belirleyici olmuştur. (Ölmezogulları, 2003: 56).

Smith'e göre milletlerin zenginliğini arttırmak için, toplumun bahsi geçen güdülerden yararlanması gerekmektedir. Kişisel çıkarı zengin bir doğal kaynak olarak niteleyen Smith'e göre devlet, bireysel çıkar güdümlü insan davranışlarını baskı altında tutmamalıdır. Merkeziyetçi bir sistemde, politik güç ekonomik pozisyonu belirlemekte, yalnızca kral ve aristokratların yakınları zenginleşebilmekte iken, bireysel çıkar, özel mülkiyet ve tam rekabet şartlarının tam anlamıyla tahsis edilebildiği piyasa sistemi altında, yoksul ve politik olarak aciz durumdaki bireylerin bile refahları artabilecektir (Telatar, 2004: 21).

Bu varsayımlar altında Klasik Sistem, esas itibariyle, çok sayıda mal ve hizmetin bulunduğu mikro ekonomik bir sistemdir. Kim tarafından neyin, ne kadar üretileceği ve hangi fiyattan satılacağı belirlenmesinde bireysel piyasalar belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla sistemin merkezinde, fiyatların piyasaları temizleyecek şekilde arz veya talep değişmelerine uyarlanması yer almaktadır. Piyasa temizlenmesini sağlayacak mekanizma da, bir mala yönelik olarak aşırı talep olduğunda malın fiyatını yükseltecek, aşırı arz olduğunda da malın fiyatını düşürecek “esnek fiyat”lardır. Fiyatların aşağı ve yukarı yönlü esnek olmasını sağlayacak da kişisel çıkar güdüsü ile tam rekabet ortamıdır (Telatar, 2004: 24). Klasiklerin öngördüğü ekonomik sistemin sorunsuz işleyebilmesinde esnek fiyat mekanizması yanında ücretlerin de esnek olması tamamlayıcı mahiyettedir. Esnek ücretler sayesinde tam istihdamdan sapma olması durumunda dahi dışarıdan herhangi bir (devlet) müdahaleye gerek kalmaksızın ekonomi kendiliğinden tam istihdama yönelecektir (Bilgili, 2009: 38). Esnek ücretler sayesinde ekonomide işsizlik oluşması durumunda, ücretler arzı talebe eşitleyene kadar düşecektir ve firmalar bu ücret düzeyinden işsizlik sonlanana kadar işçi istihdamını sürdürecektir. Bu süreç nihayetinde de geçerli orandan çalışmak isteyen herkesin iş bulabildiği bir ücret düzeyi oluşacaktır (Telatar, 2004: 25).

Klasik sistemde tam istihdam durumundan sapma olarak nitelenebilecek piyasa başarısızlıklarının yalnızca dışsal (piyasa dışı) nedenlerden kaynaklanabileceği ve piyasanın kendi iç dinamiklerinin (görünmez el) bu başarısızlıkları önleyebileceği veya çözüm üretebileceği genel kabul görmüştür.

Dolayısıyla dışarıdan herhangi bir regülasyona maruz kalmayan piyasa, ekonomide etkinliği tam anlamıyla sağlayacaktır. Ekonominin üretici tarafında kar motifi, tüketici tarafında ise fayda motifi, piyasanın işleyişini bir oto-kontrol mekanizması ile daim kılacaktır (Telatar, 2004: 25).

Klasik iktisadın buraya kadar sıralanan temel ilkeleri itibariyle, devletin ekonomiye müdahale etmemesi (Telatar, 2004: 25) veya daha iyimser bir ifadeyle müdahalesinin sınırlı olması, toplumsal amaçlara ulaşılması açısından istenen durumu ifade etmektedir (Ersoy, 2008: 272). Bu sınırlılığı da, ekonomide serbest rekabet koşullarını muhafaza edecek mevcut hukuki kural ve normlara uygun ticaret yapılıp yapılmadığını denetleme işlevi olarak açıklamak mümkündür. Daha genel ifadeyle; klasik ekole göre devlet, asli görevleri olan savunma, adalet ve güvenlik dışındaki hareket alanlarını tamamıyla piyasaya bırakmalıdır. Devletin üretimi üstlenebileceği alanlar ise özel kesim için kar motifinin anlamını yitirdiği bayındırlık, ulaşım gibi alanlarla sınırlı tutulmalıdır (Demir, 1996: 12). Klasik görüşün bu yaklaşımındaki temel sebep, siyasi karar alma mekanizmalarının bilgelik, dirayet, yetkinlik vb. yeteneklerindeki belirsizlik olarak söylenebilir. Yani, kâr motifinin güdüleme tesiri piyasa içindeki aktörlerde istenen neticeyi verebilirken, kamu kesiminde aynı ölçüde sonuç alınamayacaktır (Telatar, 2004: 25).

1.2.2. Marksist Okul

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önce İngiltere’de devamında da Kıta Avrupa’sında gerçekleştirilen Sanayi Devrimi, insanlık tarihinin iktisadi ve sosyal yapısında köklü değişimlere yol açabilecek bir ortam hazırlamıştır (Ersoy, 2008: 432). Bu dönüşüm öyle etkili olacaktır ki, Sanayi Devrimi modern iktisat tarihçileri tarafından insanlık tarihinin ikinci önemli dönüm noktası olarak adlandırılacaktır (ilki tarım devrimidir) (Güran, 2012: 132). Bu dönüm noktasını tanımlarken kullanılan devrim kelimesi sürecin ani bir şekilde başladığı anlamını taşımamaktadır. Teknolojik gelişmelerin öncülük ettiği bu dönüşüm, geçmişten şiddetli ve ani bir kopuş ve yepyeni bir başlangıç olmaktan çok, 1760’dan önceki iki yüzyıl boyunca süregelen bir evrim sürecindeki hızlanma olarak düşünülmelidir (Heaton, 2005: 411).

Sanayi Devrimi’nin neticelerini iki farklı perspektifte değerlendirmek mümkündür. Sanayi devrimi ile birlikte ekonomi tarihinde ilk kez nüfus artışı ve

refah artışı eşanlı gerçekleşmiştir. Teknolojik gelişmeler neticesinde batı dünyasında tarım, öncül ekonomik faaliyet olma özelliğini kaybetmiştir. Bunun neticesinde kırdan şehre göç gerçekleşmiş ve batı dünyası bir şehir toplumu hüviyetini kazanmıştır. Aynı zamanda sürekli teknolojik değişme bir paradigma halini kazanmıştır (Güran, 2012: 147). Bu olumlu sonuçların yanında, madalyonun diğer tarafına bakıldığında, özellikle uzun vadede iktisadi ve sosyal yapıyı derinden sarsacak birtakım gelişmeler de ortaya çıkmıştır. Zamanla ivmelenecek ve çözümüne yönelik tartışmaların, yeni ekollerin doğuşuna yol açacak şekilde gelir dağılımı adaletsizliği, sefalet ve yoksulluğun özellikle dar gelirli insanlar arasında giderek yaygınlaşması bu gelişmelerin odak noktasındadır. Marksizm de bu sorunlara çözüm önerilerinin sunulduğu bir sistem olarak ortaya çıkmaktadır (Ersoy, 2008: 433).

Marksizm'in (bilimsel sosyalizmin) kurucusu Karl Marks (1815-1883)'tır. İktisat tarihinin bir parçası olarak Marks, günümüzde ülkeler içinde ve arasında siyasal gerilimlere yol açan siyasal bir hareketi kurarak dünya tarihini biçimlendiren en önemli düşünce insanlarından biri olabilmiştir (Galbraith, 2010: 123). Bu durum Marks'ın, ekonomi alanındaki yazarlarca tarafsızca değerlendirilmesi en zor düşünce adamları arasında yer almasına sebebiyet vermiştir (Colander, 1989: 162). Marks'ın öngörülerinin özünü kapitalizmin yıkılacağı ve yerine sosyalizmin kurulacağı olarak ifade etmek mümkündür (Savaş, 2000: 467).

Burada hemen belirtilmesi gerekir ki, sosyalizmi bir ekonomik doktrin olarak tanımlamanın birtakım zorlukları mevcuttur. Zira çağlar boyunca ve halen birbirinden farklı uygulamalar sosyalizm olarak adlandırıldığı gibi, aynı şekilde birçok farklı isim de Marksist ekolün temsilcisi olarak ifade edilebilmiştir. Çalışmanın bu kısmında bu eksenden uzak kalınarak, çalışmanın konusu itibarıyla sosyalizmin genel kabul görmüş ilkeleri üzerinde durulmuştur.

Liberal kapitalist sisteme bir tepki olarak doğan sosyalizm, üretim araçlarının devlet tekelinde veya en azından denetiminde bulunduğu ve devletin çalışan kitleler tarafından denetlendiği ekonomik sistemdir. Buradaki amaç, üretim araçlarında özel mülkiyet yerine toplumsal mülkiyeti tesis ederek, insanın insanı sömürmesinin önüne geçebilmektir. Bunu sağlayacak motif de üretimin kâr için değil, toplumsal ihtiyaçların tatmini için planlı bir şekilde yapılabilmesidir. Bu planın

işleyebilmesi de kamu mülkiyetine dayanan, üretim ve bölüşümün merkezi planlara göre yürütüldüğü bir düzene bağlıdır (İslatince, 2009: 80).

Marksist yaklaşımda devletin bu misyonuyla ortaya çıkışının temeli, sınıfların ekonomik çıkarları arasındaki uzlaştırılmaz çatışmadır. Devlet, bu çatışmayı sonlandırmak için toplumdaki sınıfları ortadan kaldırarak, sosyal düzeni sürdürmekle görevlidir (Telatar, 2004: 42). Bu görevinde devletin temel ilkesi de eşitlik olmalıdır (Yalçın, 1976: 300).

1.2.3. Neoklasik Okul

1870'lerde doğan neoklasik iktisat, çerçeve itibariyle klasik okulun görüşlerinden ayrılmadan, klasik düşüncenin o döneme kadar yıpranan ve önemini yitirmeye başlayan ilkelerini güçlendirmek ve gerekli onarımı yapabilmek için iktisadi konuları soyutlama yöntemiyle incelemiştir (Ersoy, 2008: 456). Bu anlamda klasiklere görece ilerleme kaydettikleri bir gerçektir (Hamitoğulları, 1984: 32). En önemli temsilcileri J. H. Von Thünen, Antoine W. Stanley Jevons, C. Merger, F. Y. Edgeworth, A. Marshall, L. Walras, V. Pareto, I. Fisher, A. C. Pigou (Kök, 1999: 173) olan neoklasik iktisat, büyüme, bölüşüm ve emek-değer teorisinin merkezi konumda olduğu klasik düşünce siteminde birtakım değişikliklere gitmekle beraber, bu çalışmanın alanına giren kısımda klasik ekolün görüşlerini muhafaza etmiştir (Telatar, 2004: 43). Bu nedenle devletin ekonomik hayattaki rolü itibariyle Klasik Okul başlığında ifade edilenler tekrar etmekten kaçınılarak, neoklasik ekolün görüşleri için o başlığa atıf yapılmıştır. Klasik düşünceden farklı olarak, piyasa başarısızlıkları durumunda neoklasik ekol gerekirse para politikası uygulanabileceği görüşünü öne sürmüştür (Bilgili, 2009: 77).

1.2.4. Keynezyen Okul

1930'ların Büyük Buhranı'nı, yirminci yüzyılın en sarsıcı ekonomik olayı olarak tanımlamak mümkündür (Skousen, 2011: 363). Öyle ki, bugün dahi bu felaketin tekrarlanabileceği korkusu dünya ölçeğinde yaygındır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2009: 9). Bunalımın en şiddetli olduğu 1929-33 yılları arasında hayat standartları hızla kötüleşmeye başlarken Birleşik Amerika'da endüstriyel hâsıla yüzde 30'dan fazla düşmüştür. Ticari bankaların kabaca yarısı iflas ederken, işsizlik oranı yüzde 25'i aşmıştır. En çarpıcı göstergelerden biri olarak hisse senetleri fiyatları yüzde 88 oranında değer kaybederken bu dalga Avrupa ve dünyanın diğer

bölgelerine hızla yayılmıştır. Büyük buhranın bu neticeleri ve özellikle uzunluğu, birçok iktisatçının, klasik ekolün *laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) etrafında şekillenen ekonomisini ve serbest piyasa kapitalist sisteminin kendi kendini düzeltme yeteneğini sorgulamasına yol açmıştır (Skousen, 2011: 364).

Bu sorgulamaların belki de en dikkat çekici olanı, John Maynard Keynes'in 1936'da yayımlanan *İstihdam, Faiz ve Para'nın Genel Teorisi* isimli kitabında yer alan ve otomatik bir mekanizma bulunmadığını, ekonominin her zaman kendi kendini düzelten bir tahterevalliden çok bir asansöre benzediğini ima eden satırlarıdır. Bu tasvire göre ekonomi aşağı veya yukarı hareket edebileceği gibi sabit de durabilecektir. Daha da açık bir ifadeyle, örneğin bir depresyon kendisini iyileştiremeyebilir ve bu durumunu stabil kılabılır (Telatar, 2004: 53). Keynes'in "Genel Teori"si de bu noktada, bir bütün olarak üretim ve istihdam hacmi değişikliklerini etkileyen güçlere yönelmiş bir inceleme haline gelmiştir (Keynes, 1980: 2). Keynes'in bu çalışması 1950'li yılların başlangıcından 1970'li yılların sonlarına kadarki iktisat politikalarına hâkim olan makro iktisat teorisinin temellerini de ortaya koymuştur (Aktan, 2008: 11). Yine Keynes bu eserindeki düşünceleri ile Büyük Buhran sonrası başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere birçok ülkede refah devleti uygulamalarını artırma yönünde eğilimler göstermesini de sağlamıştır (Gül, 2004: 146)

Keynezyen yaklaşım, "görünmez el" in piyasayı başka hiçbir müdahaleye gerek kalmaksızın düzenleyeceği iddiasına eleştirel yaklaşmaktadır. Buna göre, ekonomide tam istihdam dengesi tesadüfî bir dengedir ve süreklilik arz etmemektedir (Eğilmez, 2011: 15). Keynes; mal, para veya işgücü piyasalarındaki arz-talep uyumsuzluğu olarak niteleyebileceğimiz piyasa başarısızlıklarının geçici olmadığını öne sürmüştü ve bu başarısızlıkların sistematik bir problem olduğunu vurgulamıştır. Keynes'e göre bu başarısızlığın sonucu, mevcut üretken kapasitelerin atıl kalmasıdır. Kapitalist ekonomilerin, kaynakları tam ve etkin kullanamaması ile yeniden üretimlerinin istikrarsız ve belirsiz hale gelmesi devlet müdahalesini kaçınılmaz kılmaktadır (Telatar, 2004: 55). Yani Keynes'in önerisi; devlet müdahalesi yoluyla önlemlerin alınarak, tam istihdamın sağlanması ve bu yolla, ekonomik büyüme ve istikrarın muhafaza edilmesidir. Başka bir ifadeyle Keynes serbest piyasa ekonomisinde çarkların işlemediği alanlardaki üretim eksikliğini gidermeyi ve

serbest piyasa sürecinin yol açabildiği eşitsizlikleri ve adaletsizlikleri devlet kanalıyla minimize etmeyi hedeflemiştir (Gül, 2004: 148). Devletin bu durumlarda takip etmesi gereken politikalar toplam talep yönlü olmalıdır. Çünkü Keynes'e göre 1929 Büyük Buhranı'nda olduğu gibi, birçok durgunluğun temel sebebi talepte meydana gelen yetersizliklerdir. Arz-talep dengesinde etkileşimin yönü talepten arza doğru olmaktadır. Kriz dönemlerindeki belirsizlik ve risk ortamı da düşünüldüğünde, devlet bir anlamda inisiyatif alarak talebi canlandırmak durumundadır. Talebi canlandırmanın yolu da vergileri düşürmek ya da kamu harcamalarını arttırmaktır (Ersoy, 2008: 456). Devlet bu yolla, özel yatırımlardaki yetersizliği harcama kanalıyla ya doğrudan gidermekte ya da borçlanma veya vergileme yoluyla, istihdam edilenlerin gelirlerini işsiz kesime aktararak harcama tabanını genişletme ve efektif talep yetersizliğini giderebilmektedir (Telatar, 2004: 67). Keynes'in bu görüşleri kendisinden sonra gelen görüşleri de etkileyecek, hatta bu görüşler çoğunlukla Keynezyen iktisadi analiz tarafından şekillenmiş olacaktır (Barber, 1999: 306).

1.2.5. Monetarist Okul

1929 Büyük Buhranı ve devamında Keynezyen Ekol'ün sistematik hale gelmiş görüşleri, tekeller, dışsallıklar ve kamu malları gibi çeşitli sebeplerle ortaya çıkan piyasa başarısızlıkları, özellikle Batı'nın sanayileşmiş ülkelerinde devlet müdahalesine gerekçe oluşturmuştur. Kural olarak piyasa ekonomisi koşullarına göre hareket eden bu ülkeler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında devlet müdahalelerinin sıklığını ve şiddetini artırarak süreklilik kazanmasına ve devamında devletin gerektiğinden fazla büyüdüğüne yönelik eleştirilerin başlamasına yol açtılar. Bu dönemde piyasanın rolüne ilişkin en belirgin savunma Monetarizmin kurucusu Milton Friedman'dan gelmiştir. Friedman piyasa başarısızlıklarının teorik olarak mümkün olduğunu kabul etmekle birlikte, devlet müdahalesinin bu başarısızlıkları sonlandırmayacağını daha da derinleştireceğini söylemektedir. Buna sebep olarak da, devletin faaliyetlerinde etkin olmaması ve bürokratik olduğu gerekçesiyle müdahalelerinde hantal kalarak esnek olamayacağını öne sürmektedir (Telatar, 2004: 69). 1976 Nobel İktisat ödülünün sahibi de olan Friedman, devletin bu niteliği nedeniyle, hükümetlerin iktisadi faaliyetlere müdahalesinin kısıtlanması gerektiğini, para arzının sıkı denetlenmesini, özel girişimcilerin önündeki setlerin kaldırılması, merkez bankalarının bağımsız hale gelmesini ve genel olarak iktisadi özgürlük

alanının genişletilmesi üzerinde durmuştur. Friedman'ın bu görüşleri klasik okulun perspektifi ile örtüşmektedir (Ersoy, 2008: 582).

Ekonominin idaresinde Keynezyen model ile monetaristlerin bakış açısındaki farkı şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Ekonominin bir otomobile benzetildiği Keynezyen modelde hükümetler, “daha yüksek kamu harcamaları/daha düşük vergiler” ile gaz pedalına, “daha düşük kamu harcamaları/daha yüksek vergiler” ile frene basarak ekonomik büyüme ve fiyat istikrarını tesis edebilmektedirler. Monetaristler ise ekonominin bir gaz ve fren pedalına sahip olduğunu kabul etmekle birlikte, bu pedalların Keynezyen görüşün aksine maliye politikası ile değil para arzı uygulamaları ile işlevli çalışacağını öne sürmüşlerdir. Onlara göre “daha yüksek para arzı” gaz pedalını, “daha düşük para arzı” ise fren pedalını temsil etmektedir. İki ekol arasındaki bir diğer fark da sürücü koltuğunun sahipleridir. Keynezyen ekol sürücü koltuğunu harcama ve vergi oranlarına karar veren parlamentoya emanet ederken, monetaristlerde pilot, bankacılık sektörünü idare eden merkez bankasıdır (Telatar, 2004: 70). Hatta Friedman'a göre 1929 Büyük Buhranı'nın sebebi, para otoritesinin para arzını yeterince ve zamanında arttırmamasıdır (Bilgili, 2009: 159). Nitekim para stoku 1929'daki zirve noktasından, Mart 1933'deki dip noktasına geldiğinde üçte birden daha fazla düşmüştür (Skousen, 2011: 431).

Friedman'ın devlet-ekonomi ilişkisi ve para perspektifindeki bu görüşleri o kadar etkili olmuştur ki, Keynes'in devrimine karşı, bir monetarist karşı devrim olarak adlandırılmıştır. Bu karşı devrim, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet tarzı sosyalist merkezi planlama sisteminin çökmesi gibi, 1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarındaki diğer gelişmelerin ortaya çıkmasıyla tamamlanmıştır (Skousen, 2011: 470).

1.2.6. Yeni Klasik Okul

Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası devletin iktisadi hayattaki rolü giderek artmış ve Keynezyen iktisada karşı iktisadi akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda bu misyonla ortaya çıkan bir akım da Yeni Klasik İktisat Okulu'dur. Okulun en önemli temsilcileri John F. Muth, Robert Lucas, Robert Barro, Thomas Sargent ve Neil Wallace'dır (Bilgili, 2009: 185).

Klasik iktisat ile açık benzerlikler taşıyan (Telatar, 2004: 80) yeni klasik iktisadın özünü John Muth tarafından geliştirilen *Rasyonel Beklentiler Teorisi* oluşturmaktadır. Muth'a göre, iktisadi karar birimleri akılcıdır ve hayatın devamına yönelik beklentilerini belirlerken tecrübelerinden yararlanırlar. Ayrıca, geçmiş hatalarından ders alarak aynı hatalara tekrar düşmezler yani sistematik hatalar yapmazlar (Demir, 1996: 36).

Keynezyen ve monetarist iktisatçılar önerdikleri toplam talep yönlü ve para arzı temelli politikaların sonuçları üzerinde durmakla beraber, bu politika önermelerinin iktisadi karar birimlerinin karar alma mekanizmalarında ve beklentilerinde ne tür etkilere yol açacağı üzerinde durmamışlardır. Daha açık bir ifade ile karar birimlerinin hükümet politikalarına karşı kayıtsız kalacaklarını varsaymışlardır. Buna karşılık Rasyonel Beklentiler Teorisi, firma ve hane halklarının, durgunluk dönemlerinde uygulanan hükümet politikalarının olası olumsuz sonuçlarını öngörecektir tüm bilgiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgiye sahip olan iktisadi karar birimleri, alınan kararların sonuçlarını önceden tahmin ederek gerekli tedbirleri alacak ve hükümetlerin politika önermelerinin sonuçsuz kalmasına yol açacaklardır. Dolayısıyla devletin önerdiği politika önermelerinin yerine iyi işleyen bir serbest piyasa, tam istihdam seviyesinde ekonomik istikrarı sağlayabilecektir. Yani, yeni klasik ekole göre serbest piyasa ve tam rekabet koşulları muhafaza edildiğinde ekonomik dalgalanmalar sadece dışsal şoklarla gerçekleşebilecek ve ekonomideki bireyler rasyonel beklentilere sahip oldukları için piyasalar çabucak temizlenebilecektir (Demir, 1996: 38).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

Tarihsel süreçte devletin varlığı doğrudan veya dolaylı olarak ekonomi üzerinde etkili olmuştur. Ekonominin işleyişi üzerinde devlet kamu hizmetlerini üretmenin yanı sıra, *kural koyucu*, *düzenleyici* ve *işletmeci* misyonlar üstlenebilmektedir (Çelebi, 2000: 10). Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası artan kamu girişimciliğinin en yaygın türü olarak Kamu İktisadi Teşebbüsleri dünya ekonomilerinde mevcudiyetini sağlamıştır.

2.1. KAMU GİRİŞİMCİLİĞİ KAVRAMI

Teşebbüs veya girişim, ekonomideki birimlerin ihtiyaçlarını sürekli karşılamak üzere, piyasada olan ve bir fiyata sahip iktisadi mal ve hizmetleri üretmek ve kâr sağlamak güdüsüyle faaliyet gösteren işletmedir (Acar, 1989: 2). Girişimciliğin özel girişimcilik ve kamu girişimciliği olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Genel tanım itibariyle ana gayesi kâr motifi olan özel girişimcilik bu hüviyetiyle “ticari girişimcilik” adını da alabilmektedir

Kamu girişimciliği bu anlamda özel girişimden farklı bir konuma sahiptir. Özetle, sermayesinin tamamına veya yarıdan fazlasına devletin sahip olduğu teşebbüsleri ifade eden kamu girişimciliğinde, özel girişimin aksine “kamu yararı motifi” öne geçmektedir. Burada şu hususun da ifade edilmesi gerekir ki, “kâr motifi” ve “kamu yararı motifi” ayrımı çok keskin olmamalıdır. Özel girişimde “kamu yararı” amacı bulunabileceği gibi, kamu girişiminde de “kâr sağlama” gayesi bulunabilir. Farklı olan sadece bu motiflerin ağırlığıdır (Aktan, 2002: 7).

Yabancı ve yerli literatüre bakıldığında, “kamu girişimi” kavramına yönelik ortak bir tanıma yer verilmediği görölmektedir. Ortak kanıya varılamamasının bir sonucu olarak tarihsel süreçte kamu girişimciliğinin çeşitli türleri ortaya çıkmıştır. Başlıcaları, kamu adına girişimcilik, kamu yönetimi girişimciliği, karma iktisadi girişimcilik ve kamu iktisadi girişimciliğidir (Aktan, 2002: 14). Bu çalışmada kamu girişimciliği türlerinden, kamu iktisadi teşebbüsleri üzerine yoğunlaşma yolu seçilmiştir.

2.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ

KİT'ler, 21. yüzyılın sonlarına kadar, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde olmak üzere, büyüme ve kalkınma süreçlerinde önemli birer enstrüman olarak dünya ekonomilerindeki yerini almıştır.

2.2.1. Kamu İktisadi Teşebbüsleri Kavramı

Kamu girişimciliği kavramında olduğu gibi, kamu iktisadi teşebbüslerini de tanımlamada bazı zorluklar mevcuttur. Bu zorlukların temelinde, devletin ekonomi ile ilişkisinin uzun dönemlere yayılması ve bu kuruluşların geniş zaman diliminde gösterdikleri gelişim ve değişim etkili olmaktadır. Aynı şekilde her ülkenin kendi iç ekonomik dinamiklerine göre de KİT'lerin yapısı değişebilmektedir. Örneğin Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüsü, iktisadi devlet teşekkülü (İDT) ve kamu iktisadi kuruluşu gibi kavramlar zaman içinde birbirine yakın ya da farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bu koşullar evrensel nitelikte bir KİT tanımına ulaşılmasını zorlaştırmaktadır (Atasoy, 1993: 25). Aynı zamanda devlet yapısı içerisinde oluşması gereken bu kuruluşların, tanımlarla belirtilen kalıpların dışına çıkma çabası da istisnalara ve aynı ifade içinde ayrı birimlerin tanımlanmasına neden olarak tanım yapma zorluğuna sebep olmaktadır (Altınok, 1982: 8). Bu sebeple birkaç tanım verme yoluna gidilmiştir.

Genel anlamda bir KİT tanımı yapmak gerekirse;

“KİT'ler bir kuruluş statüsüne göre kurulan, pazarlanabilen, yani kişisel mal ya da hizmet üreten, ya mülkiyetinin ve/veya denetiminin yeterince devlet elinde olması nedeniyle yönetim kurullarının hükümetçe atandığı; cari maliyetlerini finanse eden gelirlerinin çoğunu hazineden elde etmeyen teşebbüsler (firmalar) olup, ilke olarak sosyal faydanın maksimizasyonu amacına göre kaynak tahsis edecek olan kuruluşlardır.” (Kök, 1995: 18).

Tanımdan hareketle KİT'lerin genel unsurları şu şekilde sıralanabilir:

- Kanunla kurulma,
- Piyasada alınıp satılabilecek veya pazarlanabilecek mal ve hizmet üretmek,
- Yönetim kurulları hükümetçe atanmış olmak,
- İşletme faaliyetleri sonucu doğan giderlerin büyük kısmını, üretim ve satış faaliyeti neticesi karşılamak,

- Kaynak tahsisini sosyal fayda maksimizasyonu odaklı gerçekleştirmek.

Bir diğer tanıma göre kamu iktisadi teşebbüsleri; *“bir kanun veya kanunun verdiği yetkiye dayanılarak özel mallar üretmek üzere, ticari ve sınaî alanda piyasa koşullarına göre çalışmak ve sosyal fayda/maliyet ilişkilerini de göz önünde bulundurmamak amacıyla kurulan, tüzel kişilikleri, idari ve mali özerklikleri bulunan, yönetimde ve sermayesinde kamunun hâkim olduğu girişimlerdir”* (Aktan, 2002: 15).

Bu tanım itibariyle KİT’lerin temel özellikleri ise;

- KİT’ler bir kanun veya kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulurlar.
- Özel girişimle benzer olarak KİT’ler özel mal ve hizmetler üretirler.
- KİT’ler ticari ve sınaî alanda piyasa koşullarına göre faaliyette bulunurlar.

Ancak, sosyal fayda güdüsü kar sağlama güdüsünden daha baskındır.

- Kamu iktisadi girişimlerinin tüzel kişilikleri, idari ve mali özerklikleri mevcuttur.

- Yönetim ve sermayelerinde devletin (kamunun) payı hâkimdir.

- Genel bütçeden yardım alabilmekle birlikte KİT’ler özerk bütçelerle ve ticari muhasebe (genel muhasebe) kriterlerine göre idare edilirler.

- KİT’ler devletle olan ilişkilerinde kamu hukukuna tabi iken, üçüncü kişilerle olan işlemlerinde özel hukuk kurallarına tabidirler

Ülkemizde de KİT tanımı dünya literatürüne benzer şekilde bugüne kadar değişikliklere uğramıştır. Sayıştay’ın “Kamu İşletmeleri 2013 Genel Raporu”na göre, Türkiye’de KİT’lerle ilgili ilk genel tanım, 17.06.1938 tarih ve 3460 sayılı, Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkındaki Kanun’da yer almıştır. Anılan Kanun’da, sermayesinin tamamı devlete ait olan ve kendi kanunlarında bu Kanun’a tabi oldukları belirtilen, tüzel kişiliğe haiz, idari ve mali yönden özerk ve sorumluluğu sermayeleri ile sınırlı kuruluşlar “İktisadi Devlet Teşekkülü” olarak tanımlanmıştır. “Kamu İktisadi Teşebbüsleri” ifadesi ise mevzuatta ilk kez 1961 Anayasası’nda yer almıştır. 1961 Anayasası’nın 127. maddesinde, “Kamu iktisadi teşebbüslerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi’nce denetlenmesi kanunla düzenlenir” hükmü yer almış, ancak “Kamu İktisadi Teşebbüsü” kavramının tanımı yapılmamıştır. KİT’lerle ilgili ikinci genel düzenleme, 1964 yılında, 3460 sayılı Kanun’un yerine çıkarılan 440 sayılı Kanun’la yapılmıştır. Bu Kanun’da KİT’ler,

iktisadi devlet teşekkülü adıyla yer almış ve “Sermayelerinin yarısından fazlası tek başına veya birlikte Devlet’e (Genel ve Katma Bütçeli İdareler) ve iktisadi devlet teşekküllerine ait olup, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan ve kuruluş kanunlarında 440 sayılı Kanun’a tabi olacakları belirtilen teşebbüslerdir.” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımla KİT’lerin kapsamı, 3460 sayılı Kanun’da yer alan tanıma göre bir hayli genişlemiştir. 1982 Anayasasında, 1961 Anayasası’ndan farklı olarak KİT’lerin tanımına da yer verilmiştir. 1982 Anayasası’nın “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Denetimi” başlığını taşıyan 165 inci maddesinde KİT’ler, “sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklıkları ...” şeklinde tanımlanmıştır. 1983 yılında 440 sayılı Kanun’un yerine 60 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarılmış, bu KHK aynı yıl 2929 sayı ile kanunlaştırılmış, bu Kanun da yedi ay sonra 1984 yılında yürürlükten kaldırılarak yerine 233 sayılı KHK yürürlüğe konulmuştur. 233 sayılı KHK’da, kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) “Teşebbüs”; iktisadi devlet teşekkülü (İDT) ile kamu iktisadi kuruluşunun (KİK) ortak adı olarak tanımlandıktan sonra;

-İktisadi devlet teşekkülü (İDT) “Teşekkül”: Sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulan, kamu iktisadi teşebbüsüdür;

-Kamu iktisadi kuruluşu (KİK) “Kuruluş”; Sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallar ile temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kurulan, kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi teşebbüsüdür; şeklinde tanımlanmıştır.

1994 yılında 4046 sayılı Kanun’la 233 sayılı KHK’da yapılan düzenleme ile (KİK) “Kuruluş” tanımı; “Sermayesinin tamamı Devlete ait olup, tekel niteliğindeki mal ve hizmetleri kamu yararı gözeterek üretmek ve pazarlamak üzere kurulan ve gördüğü bu kamu hizmeti dolayısıyla, ürettiği mal ve hizmetler imtiyaz sayılan kamu iktisadi teşebbüsüdür.” şeklinde değiştirilmiştir.

Ayrıca, 233 sayılı KHK’da;

-Müessese; “Sermayesinin tamamı bir iktisadi devlet teşekkülüne veya kamu iktisadi kuruluşuna ait olup, ona bağlı işletme veya işletmeler topluluğu”,

-Bağlı ortaklık; “Sermayesinin yüzde ellisinden fazlası iktisadi devlet teşekkülüne veya kamu iktisadi kuruluşuna ait olan işletme veya işletmeler topluluğundan oluşan anonim şirketler”,

-İştirak; “iktisadi devlet teşekküllerinin veya kamu iktisadi kuruluşlarının veya bağlı ortaklıklarının, sermayelerinin en az yüzde on beşine, en çok yüzde ellisine sahip buldukları anonim şirketler”,

-İşletme; “müesseselerin ve bağlı ortaklıkların mal ve hizmet üreten fabrika ve diğer birimleri”, olarak tanımlanmıştır (SAYIŞTAY, 2012: 2).

Türkiye’de KİT’lerin hukuki yapısında meydana gelen değişiklikleri Tablo 1’den görmek mümkündür:

Tablo 1. Türkiye’de KİT’lerin Hukuki Yapısıyla İlgili Düzenlemeler

Yıl	İlgili Mevzuat	Açıklama
1938	Sermayesinin Tamamı Devlet Tarafından Verilmek Suretiyle Kurulan İktisadi Teşekküllerin Teşkilatıyla İdare ve Murakabeleri Hakkında 3460 Sayılı Kanun	KİT’lerin sayılarının ve öneminin giderek artması neticesinde yönetim ve denetim olarak ortak bir statüye kavuşturulması amaçlanmıştır.
1940	3780 sayılı Milli Korunma Kanunu	Bakanlar Kurulu’na KİT kurma yetkisi verilmiştir.
1960	3460 sayılı Kanun’a ek olarak çıkarılan 23 sayılı Kanun	KİT’lerin yönetim kurullarının yerine “Müdürler Kurulu” oluşturulmuş, YDK, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)’ye bağlanmıştır.
1964	440 sayılı Kanun	KİT’lerin tanımı yeniden yapılmış, bu kuruluşların yönetim ve denetimleri yeniden düzenlenmiştir.
1983	60 sayılı İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Kamu İktisadi Kuruluşları Hakkında KHK- 2229 sayılı Kanun	Yaklaşık 1 yıl yürürlükte kalmışlardır.
1984	233 sayılı KHK	Genel olarak 2929 sayılı kanun çerçevesine uygundur.
1990	399 Sayılı KHK	KİT’lerin personel rejimi ile ilgili son düzenlemedir.

Kaynak: T.C. Sayıştay Başkanlığı’nın Kamu İşletmeleri 2011 Yılı Genel Raporu’ndaki bilgilerden düzenlenmiştir.

1980 sonrası dönemde gündeme gelen özelleştirme tartışmalarıyla hukuki düzenlemelerin yönü özelleştirmeye dönmüştür.

2.2.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Doğuş Sebepleri

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere KİT'ler dünyanın her ekonomisinde yer almıştır (Kafaoğlu, 1994: 21). Her ülkede, devletin üretim faaliyetlerine doğrudan katılması yani devlet işletmesi kurmanın gerekçeleri farklılık göstermektedir (Sağlam, 1980: 1). Ancak bu farklılıkları belirli noktalar etrafında toplamak mümkündür (Akalin, 2003: 14). Genel itibariyle KİT'ler faaliyet gösterdiği alanda kaynak dağılımı, gelir bölüşümü ve istikrarlı büyüme açısından karma ekonomilerde tamamlayıcı rol oynamak üzere tesis edilmişlerdir. KİT'lerin esas amaçları sosyal refahı maksimize edebilmektir (Akkoyunlu, 2011: 11).

Aubert-Krier (1981) ve Atasoy (1993)'e göre kamu iktisadi teşebbüslerinin doğuş sebeplerini politik sebepler, sosyal sebepler ve ekonomik mali sebepler olmak üzere üç başlık altında derlemek mümkündür.

2.2.2.1. Politik Sebepler

Politik sebepler kendi içinde üçe ayrılabilir:

1) *Rastlantıya bağlı sebepler*: Savaş gibi istisnai durumlarda, özel sektörün elinde bulunan işletmelerin savaşın doğurduğu şartlar nedeniyle kamu işletmesine dönüştürülmesidir.

2) *Devletin bağımsızlığı ve güvenliğini sağlamak*: Dünya ekonomilerinin çoğunda silah ve mühimmat fabrikaları ile ülkemizdeki Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu bünyesindeki işletmeler bu amaca yönelik kurulmuşlardır.

3) *Politik ideolojiler*: Kapitalizme yönelik tepkiler, kamu girişimciliğinin yayılmasında belirleyici olan politik sebeplerdendir. Bu yönelimler boyutları değişmekle birlikte, ülkelerde millileştirme eğilimlerini arttırmaktadır (Atasoy, 1993: 27).

2.2.2.2. Sosyal Sebepler

Kamu iktisadi teşebbüslerinin varoluş sebebinin temelinde sosyal fayda maksimizasyonu yer almaktadır. Sosyal devlet anlayışının ve sosyal adaleti

sağlamanın gereği olarak bütün sınıfların çıkarını kollama gayesi taşıyan devlet, bu amaçla da kamu işletmeleri kurma yoluna gidebilmektedir.

İşçilerin çıkarlarının korunabilmesi için kömür işletmelerin millileştirilmesi, üreticileri korumak için toprak mahsulleri ofislerinin kurulması, sosyal sebeplerle ortaya çıkan kuruluşlara örnek gösterilebilir (Atasoy, 1993: 27).

2.2.2.3. Ekonomik ve Mali Sebepler

Ekonomik ve mali sebepler de dört başlık altında toplanabilir:

1) *Şartların getirdiği sebepler:* Genellikle kendiliğinden ortaya çıkan sebeplerdir. Devletin iştirak ettiği şirketlerde çoğunluk hissesinin kamuya geçmesi, faaliyetinde kamu yararı bulunan ancak zor durumda bulunan özel şirketlerin yaşatılabilmesi veya uluslararası itibar kaybını önlemek amacıyla gerçekleştirilen kurtarma işlemleri gibi sebeplerle kamu sektörü genişleyebilmektedir.

2) *Verimlilik arayışı ve hazine çıkarını kollama:* Devlet bazen doğrudan gelir sağlamak veya belirli faaliyet kollarında verimliliği arttırmak amacıyla da işletmecilik yolunu seçebilmektedir. Tütün, alkol veya petrol tekeli işletmeleri gelir sağlama güdüsüyle, ormancılık veya madencilik alanındaki işletmeler ise verimliliği arttırmak güdüsüyle kurulan devlet işletmelerine örnek olarak sunulabilir.

3) *Model yaratma ve örnek işletmeler kurma:* Devletin bazı sanayi kollarında öncülük etmesi ve faaliyet kolunda sanayi kültürünün oluşmasına katkı sağlaması gerektiği durumlar söz konusu olabilmektedir. Sermaye birikimi yetersizliği ve kalkınma arayışlarının neticesinde ülkemizde kurulan KİT'lerin çoğunluğu bu sebeple var olmuşlardır.

4) *Ekonomik hayata müdahale etme:* Devlet çeşitli sebeplerle ekonomiye müdahale etmek durumunda kalabilmektedir. Tüketici aleyhine olacak şekilde ekonomide tekellerin oluşması, özel teşebbüsün yetersiz kalması ve kamu işletmelerini ekonominin işleyişinde bir yönetim aracı gibi kullanma gerekçeleriyle devlet ekonomik hayata müdahale edebilmektedir (Atasoy, 1993: 29).

2.2.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Organizasyonu

KİT'ler “kamu kurumu” ve “şirket” olmak üzere iki şekilde organize edilebilmektedir. Kamu kurumu formülü özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası devletin ekonomiye müdahalesinin artmasının bir sonucu olarak “endüstriyel ve ticari bir milli yapı” şeklinde yaygınlaşmıştır. Ancak bu yaygınlaşma ilerleyen

dönemlerde gerek kamu kurumu teorisinin KİT'lerin ticari ve endüstriyel niteliği ile çalışması gerekse kamu kurumlarının hukuki rejimleri ile alakalı sorunlar (kamu kurumlarına icra yolunun uygulanamaması ve kamu kurumlarının anlaşmazlıklarını çözmek üzere hakemliğe başvurulamaması) nedeniyle ivmesini kaybetmiştir. Şirket formülü ile KİT inşası ise birinci şekilde sermayesinin tamamı kamuya ait olarak ikinci şekilde hem kamu hem de özel kişilerin katılımıyla olarak yapılabilmektedir. Batıdan alınmış bir uygulama olan şirket formülü ile organize edilen kamu iktisadi teşebbüslerine ülkemizde de yaygın şekilde rastlanmaktadır (Atasoy, 1993: 29).

Türkiye'de KİT'ler, bunlara ait müessese, işletme, bağlı ortaklık ve iştiraklerin tanımı ve hukuki statüleri, KİT'lerle ilgili çerçeve mevzuat niteliğinde olan ve halen yürürlükte bulunan 233 sayılı KHK'da belirlenmiş olup, KİT'lerin devlet teşkilatı içindeki konumu, ana teşekkül, müessese ve bağlı ortaklık ilişkileri Şekil 1'de gösterilmiştir. 233 sayılı KHK'ya göre:

Kamu iktisadi teşebbüsleri;

-Bakanlar Kurulu kararı ile kurulurlar.

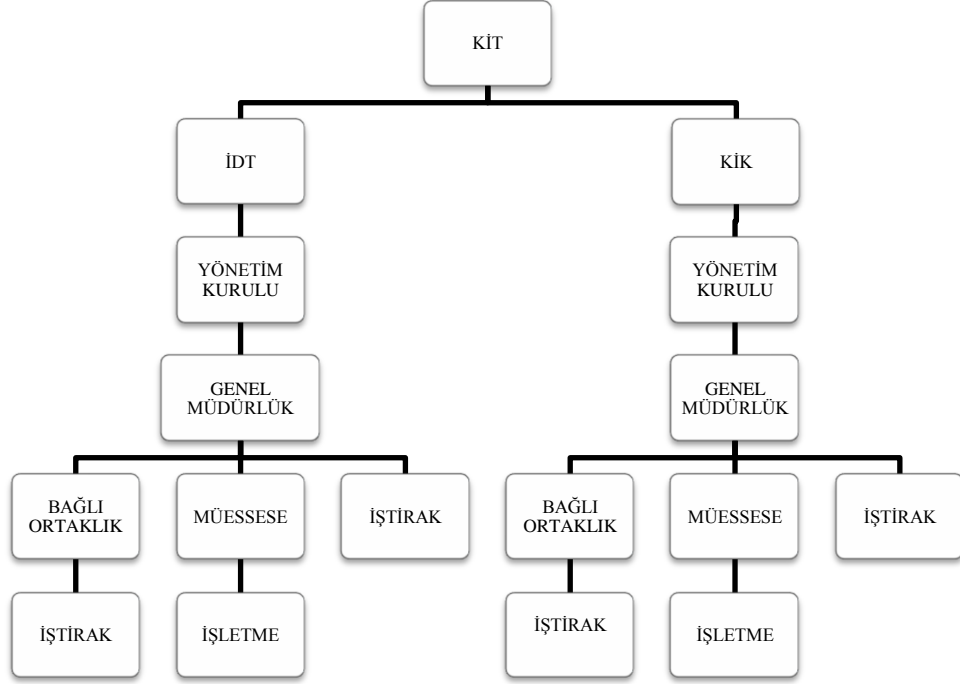
-Tüzel kişiliğe sahiptirler.

-Sermayesinin tamamı Devlete aittir.

-Sorumlulukları sermayeleri ile sınırlıdır.

-233 sayılı KHK'da saklı tutulan hususlar dışında özel hukuk hükümlerine tabidirler (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2011: 12).

Şekil 1. Türkiye’de Mevcut KİT Organizasyon Yapısı

Kaynak: (Aktan, 2002: 40).

İDT’ler iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyette bulunmak üzere kurulan; KİK’ler ise tekel niteliğindeki mal ve hizmetleri kamu yararı gözeterek üretmek ve pazarlamak üzere kurulan ve gördüğü bu kamu hizmeti dolayısıyla ürettiği mal ve hizmetler imtiyazlı sayılan kuruluşlardır.

KİT’lerin mal ve hizmet üretim birimleri, müessese ve işletmelerdir.

Bağlı ortaklıklar;

- Bir müessesenin veya işletmenin bağlı ortaklık haline getirilmesi,
- Teşebbüsün iştirakteki hissesinin yüzde 50’nin üstüne çıkması,
- Sermayesinde yüzde 50’den fazla hisseye sahip olunan yeni bir şirket kurulması şeklinde oluşmaktadır.

İştirakler tümüyle özel hukuk hükümlerine tabi olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

233 sayılı KHK’ya göre ilgili bakanlıkların KİT’ler üzerinde gözetim ve denetim yetkisi bulunmakta olup; ilgili bakanlıkların, teşebbüs, müessese ve bağlı ortaklık faaliyetlerinin kanun, tüzük ve yönetmelik hükümlerine uygun olarak yürütülmesini gözetmekle görevli olduğu, ancak bu denetim ve gözetim yetkisinin, kuruluşların görev ve yetkilerini daraltmayacak, normal faaliyetlerini aksatmayacak

şekilde kullanılması gerektiği düzenlemesine yer verilmiştir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2014: 10).

2.3. TÜRKİYE’DE KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE EKONOMİ İÇİNDEKİ YERİ

Tarihsel süreçte Türkiye’de devlet, çeşitli gerekçelerle ve farklı hukuki yapılarla ekonomiye müdahale etmektedir. En geniş tanımıyla kamu girişimciliği olarak adlandırabileceğimiz bu kuruluşlar, kamunun tahsis ettiği kaynakları kullanarak bir bedel karşılığında satmak üzere mal ve hizmet üretirler (Sağlam, 1980: 7). Bu anlamda dönemselsel olarak Türkiye ekonomisinin önemli yapı taşlarından olan KİT’lerin kuruluş ve gelişimi bu kısımda incelenmiştir.

2.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Türkiye’de gerek yönetim gerekse ekonomi alanında kurumların temelleri çoğunlukla Osmanlı İmparatorluğu döneminde atılmıştır. Bu sebeple Türkiye’de KİT’ler üzerinde yorum yapabilmesi için Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan miras önemli olmaktadır. Modern kamu işletmeciliğinin başlangıcı için Dünyada 1930’lu yıllara atıf yapılıyor olsa da ülkemizde genel kabulde kamu işletmeciliğinin başlangıç yılları Osmanlı dönemine uzanmaktadır (Atasoy, 1993: 55). Bu yaklaşım resmi raporlarda da karşımıza çıkmaktadır (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2014: 4).

Şimdiki anlamıyla ticari amaçlarla faaliyet gösteren KİT’ler Osmanlı Devleti’nin ekonomik yapısında önemli bir yer tutmamaktadır (Akkoyunlu, 2011: 52). Ancak varlığı boyunca ordu ihtiyaçlarının belirleyici rol oynadığı devlette, bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak büyük devlet imalathaneleri tesis edilmiştir. Bu tesisler kamu sermayesi ile kurulan, yüzlerce işçi istihdam eden, “Emin” adı verilen yöneticiler tarafından idare edilen KİT’ler olarak ifade edilebilir. Bu kuruluşların en belirginleri; 17. Yüzyılda Selanik’te kurulan binlerce top yün kumaş üreten yapımevi, 1751 Kıbrıs Savaşı sırasında İstanbul’da 17 ton barut üretebilen tesis, 18. yüzyıl sonlarında Erciş’te ve Lut Gölü kıyılarında kükürt, Keban, Kıbrıs ve Bosna’da kurşun madenleri işletmeleri olarak söylenebilir. Ulaşım alanında devlet kontrolünde yol, kervansaray ve karakollar ile devletin önemli kurumlarından olan vakıflar, hanlar, misafirhaneler ve medreseler işletmeleri itibariyle birer KİT olarak tanımlanabilir. Hatta Fatih Sultan Mehmet tarafından inşa ettirilen İstanbul

Kapalıçarşısı, dönemindeki hüviyeti itibariyle bir KİT idi (Aysan ve Özmen, 1981: 32).

Genel olarak 19. yüzyıla kadar özel olarak ise Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nin sanayisinde bu eğilimler istikrarlı şekilde devam edebilmiştir. 19. yüzyıl ve devamı, imparatorluk açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bir zaman dilimini ifade etmektedir. Bu gelişmelerde, Osmanlı Devleti'nin Batı'yla siyasi ve ekonomik anlamda bütünleşmeye yönelik ilişkilerde bulunma mecburiyetinde kalması belirleyici olmuştur (Buluş, 2009: 35). Avrupa ile girilen bu münasebetler neticesinde Osmanlı, Batı Avrupa'nın askeri, siyasi ve iktisadi gücüyle yüzleşerek ve Türkiye'nin şu anki iktisadi ve toplumsal yapısını şekillendirecek gelişmeler yaşayarak yine Batı Avrupa kaynaklı bir ekonomik düzen olan kapitalizme kapısını açmış bulunuyordu. Sanayi Devrimi'nin dünya ekonomisi üzerindeki etkileri sonrası, Tanzimat ve Islahat hareketleriyle şekillenen reformlar, yapılan ticaret anlaşmaları ile ekonominin dışa açılma sürecine girmesi ve yabancı sermaye girişinin hızlanması bu sürecin belirleyicileri olmuştur (Pamuk, 2014: 83). Osmanlı, 19. yüzyıl başlarında büyük ölçüde kendine yeterli olan bir ekonomiydi. Daha sonra, 20. yüzyılın başlarında merkezi devletin gücünü koruduğu ancak Avrupa sermayesinin ekonomi üzerinde denetim gücüne sahip olduğu, bu güç neticesinde de liberal anlayış ve sınırlı sayıda kamu işletmesi ile mirasını Cumhuriyet Türkiye'sine bırakmıştır (Pamuk, 2010: 241).

2.3.2. Cumhuriyet Dönemi Kamu İktisadi Teşebbüsleri

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze geçen yaklaşık 95 yıllık periyodu ulusal ve uluslararası ekonomik gelişmeler itibariyle farklı zaman dilimlerine bölmek mümkündür. Bu çalışmada, kamu kesiminin ekonomideki rolü belirleyici olacak şekilde tasnifi "1923-1929 Dönemi", "1930-1945 Dönemi", "1946-1979 Dönemi" ve "1980 ve Sonrası" olmak üzere yapılmıştır.

2.3.2.1. 1923-1929 Dönemi

1920'li yıllarda dünyanın iktisadi koşulları berrak değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu sorunlar henüz mevcudiyetini korumaktaydı. Bu sorunların başında savaş sonrası uluslararası siyasi gerginliklerin sürmesi geliyordu. Aynı zamanda 19. yüzyılda zirvesine ulaşan liberal ekonomik düzene dönülüp dönülmeyeceği de belirsizliğini koruyordu. 1920'li yıllarda Ankara hükümetleri,

Erzurum ve Sivas kongreleri maddeleri içinde de yer aldığı gibi milli bir ekonomi gayesindeydi. Aynı zamanda dönem yönetimleri, daha müdahaleci ve korumacı politikaların uygulaması eğilimindeydiler (Pamuk, 2014: 180). Ancak, takip eden dönemlerde ekonomi politikasının çerçevesini 1923 İzmir İktisat Kongresi (Türkiye İktisat Kongresi) ve Lozan Barış Konferansı çizmiştir. Özellikle Lozan'da varılan anlaşma gereği Türkiye 1929 yılına kadar açık ekonomi koşulları altında ve görece liberal politikalar çerçevesinde ekonomisini yönetmiştir (Buluş, 2009: 47).

2.3.2.1.1. Lozan Antlaşması'nın İktisadi Sonuçları

Lozan Antlaşması'nın devletin iktisadi hayattaki rolünü daraltıcı sonuçlar doğuran maddelerinin olduğu belirtilmişti. Bu maddelerin başında 46.-57. arasındakiler gelmektedir. Bu maddeler Osmanlı'dan miras kalan borçlarla ilgili ilkeleri belirlemiştir. Bu maddelere göre Yeni Türk Devleti, Osmanlı borçlarının yaklaşık 2/3'ünü devralmıştır ve ödemeler 1929 yılında başlayacaktır. Kamu gelirlerinin bir kısmına temlik niteliğinde olan bu borçlar devletin faaliyet alanını daraltmak zorunda bırakmıştır. Üstüne bir de ödemelerin başlayacağı yıl meydana gelen Büyük Buhran yerli paranın değerinde düşmeye neden olarak kamu gelirlerinin reel olarak erimesine yol açmıştır. Dolayısıyla 1920'li yıllarda öngörülen “iktisadi bağımsızlık” ve “milli ekonomi” temelli faaliyetlerin uygulanmaya başlanması 1930 yılını bulmuştur (Boratav, 2006: 32)

Borçlanma hükümlerine ek olarak imzalanan Ticaret Sözleşmesi de devletin ekonomik hayatta faaliyetlerini kısıtlayan sonuçlar doğurmuştur. Bu sözleşme ile beş yıl süreyle devletin uygulayabileceği dış ticaret politikaları minimize edilmiştir. Belirlenen gümrük tarifesi neticesinde, gümrük gelirleri azalmış, elde edilen gelirler de savaş enflasyonu koşullarında reel olarak erimiştir. Bu gelişmeler aynı zamanda dış rekabetten korumaya yönelik yerli bir sanayi inşasını da zorlaştırmıştır. Özellikle ithal edilen sınaî mallar üzerine konulan yüksek vergiler bu anlamda belirleyici olmuştur (Boratav, 2012: 44)

2.3.2.1.2. Türkiye İktisat Kongresi

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk 15 yılı, her açıdan bir kuruluş devri olarak ifade edilebilir. Bütün Türkiye'nin ziraat, sanayi, ticaret ve işçi kesimlerinden olmak üzere 1135 kişinin katılımıyla İzmir'de gerçekleştirilen kongre erken Cumhuriyet dönemi ekonomisindeki belirleyicilerdendir (Afetinan, 1989: 19).

Lozan görüşmelerinin devam ettiği bir zaman diliminde gerçekleştirilen bu kongrede alınan kararlar Lozan'dan bağımsız olmamalıdır. Gerçekleştirilmesi ile ekonomi yönetiminin Ankara Hükümeti'ne geçişini de ilan eden kongrede alınan kararlar doğrultusunda özel girişimciliğin desteklenmesi önerilmiştir. Devletin rolü ise özel kesim faaliyetlerini düzenleyici ve destekleyici mahiyette belirlenmiştir (Akkoyunlu, 2011: 54).

Belirlenen ekonomik perspektifte kamu işletmeciliği açısından dönemin en önemli gelişmesi, devlet sermayesiyle ve kamu kurumu niteliğinde olan “ Sanayi ve Maadin Bankası”nın kuruluşudur. Bankaya Osmanlı Devleti'nden miras kalan devlet işletmelerinin yönetim görevi verilmiştir ve banka faaliyetinin sona erdiği 1932 yılına kadar 17 teşebbüsü idare etmiştir. 1926 yılında, daha sonraki dönemde “Emlak Bankası”na dönüşecek olan “Emlak ve Eytam Bankası” kurulmuştur ve bu kuruluş ülkemizde *karma ekonomi şirketlerinin* öncülerinden olmuştur. Yine bu dönemde demiryolları ve liman işletmeleri alanında devletleştirme çalışmalarının temelleri de atılmıştır (Atasoy, 1993: 62)

2.3.2.2. 1930-1945 Dönemi

1920'li yılların sonuna gelindiğinde Büyük Buhran, Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini hızla göstermeye başlamıştır (Sezen, 1999: 149). 1929 Büyük Buhranı'nı, devletin ekonomide daha fazla ve daha etkin rol oynadığı bir süreç takip etmiştir. Türkiye, özellikle kendi iç dinamikleri ve koşullarının krizin doğurduğu sonuçlarla örtüşmesiyle bu süreçten fazlasıyla etkilenmiştir (Kazgan, 2012: 54). Bunun neticesinde 1930'lar ve İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca hükümetin temel sanayileşme stratejisi, devletin sermaye birikiminde öncül olması şeklinde belirlenmiştir (Tezel, 2002: 245). Batı dünyasında olduğu gibi ülkemizde de devletin yoğun bir şekilde işletmecilik faaliyetlerine girmeye başladığı bu dönem “devletçilik dönemi” olarak adlandırılmaktadır (Atasoy, 1993: 63). Türkiye'nin bu zaman aralığında iktisat politikasının temellerini devlet yatırımcılığı, devlet işletmeciliği, devlet öncülüğü ve devletin normatif ilkelerine göre ülke ekonomisinin yönlendirilmesi olarak sıralamak mümkündür (Kılıçbay, 1999: 100). Bu politika eğilimi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yerini, dünyadaki gelişmeler ışığında, devlet müdahalesinin tekrar azalma eğilimine girmesiyle karma ekonomi anlayışına bırakmıştır (Atasoy, 1993: 63).

Türkiye’de devlet uygulamalarının artmasında, dönemin siyasi otoritesinin gerçekleştirmek istediği büyüme ve kalkınma hamlesinin devlet eliyle gerçekleştirilebileceği düşüncesine sahip olması, Lozan’da devletin hareket alanını daraltan hükümlerin geçerliliğinin bitmesi ve 1929 Büyük Buhranı’nın doğurduğu sonuçlar belirleyici olmuştur (Boratav, 2006: 142). Bu perspektif neticesinde bu dönemde ticari alanda faaliyet göstermek amacıyla özel hukuka tabi kamu iktisadi teşebbüslerinin tesis edilmesi hızlanmıştır. Öyle ki, 1932-39 yılları arasında ülkedeki kamu iktisadi kuruluşlarının sayısı 31’den 111’e ulaşmıştır (Tokgöz, 2004: 115). 1930’lu yıllarda kurulan bu KİT’ler sanayileşme ve kentleşme süreçleri üzerinde belirleyici role sahip olmuştur (Özuğurlu, 2008: 118). Dönemin bu alandaki başlıca gelişmeleri;

1932 yılında dönemin ilk kamu iktisadi teşebbüslerinden olan “Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası” kurulmuştur. Kendisi doğrudan KİT olan bu kuruluş aynı zamanda başka KİT’leri kurmak ve yönetmekle de görevli bir üst kuruluş niteliğindedir. Kuruluş, yaklaşık bir yıl sonra her türlü sanayicilik ve bankacılık alanında faaliyette bulunmak üzere kurulan “Sümerbank” bünyesine dâhil olmuştur. Bu dönemde “Etibank” da faaliyetlerine başlamıştır ve madencilik alanında her türlü faaliyeti göstermek üzere geniş yetkilerle donatılmıştır. Aynı dönemde havacılık alanında “Hava Yolları Devlet İşletmesi İdaresi” ve ulaştırma alanında “PTT” teşkilatı yeniden düzenlenmiştir. Bu yöndeki gelişmeler denizcilik ve demiryolları alanında da gözlemlenmiştir. Aynı zaman aralığında, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu, Toprak Mahsulleri Ofisi, Yalova Kaplıca İşletmeleri ve Türkiye Zirai Donatım Kurumu teşkil edilen önemli KİT’ler arasında yerlerini almışlardır (Atasoy, 1993: 72). Bu KİT’ler biçimleri itibariyle yatırım ve finansman kuruluşları olup, ekonomik kalkınmanın itici gücü olma misyonuyla faaliyetlerine başlamışlardır (Aysan, 1973: 113).

2.3.2.3. 1946-1979 Dönemi

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na fiilen katılmamasına rağmen, ülke ekonomisi 1940-45 yılları arasında savaş ekonomisi koşullarından bağımsız kalamamıştır. Savaş koşulları birincisi 1934’te yürürlüğe konulan devlet yönetimindeki beş yıllık sanayi programlarının ikincisini (1938) sekteye uğratmıştır. Ancak yine de devlet, sanayi sektörünü geliştirmekle ilgili çalışmalarını

sürdürebilmiştir. 1946 sonrasında ise özellikle Türkiye'nin dış siyasi ilişkilerindeki değişiklikler belirleyici olacak şekilde, devletin ekonomideki etkinlik ve ağırlığını azaltacak gelişmeler yaşanmaya başlamıştır (Tezel, 2002: 322). Bu anlamda 1946 yılı, hem siyasal hem de ekonomik olarak bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Bu yıldan itibaren başlayan dönem böylece “karma ekonomi” olarak adlandırılmıştır (Atasoy, 1993: 72). Tüm bu gelişmelerin yanında 1980'lere kadar kamu sektörünün dolayısıyla KİT'lerin ekonomide işlerin yolunda gitmesinde katkılar sağlayabileceği görüşü iktisat politikalarını yönlendirmeye devam etmiştir (Boratav ve Türkcan, 1994: 185). Yani kamu kesiminin ekonomik hayattaki varlığı tedrici bir süreç izlemiş ve 24 Ocak 1980'e kadar zımnen sürmüştür (Akalin, 2002: 135).

Yeni bir siyasi süreci ifade eden 1950-60 yılları arasında ilke olarak devletin ekonomideki rolünün azaltılması belirlenmişse de kamu harcamalarının Gayrisafi Milli Hâsıla (GSMH) içindeki oranında azalma gözlemlenmemiştir. Sanayi sektöründe özel kesimin öne çıkması hedeflenmiş olmakla birlikte, devlet sanayi sektördeki payını arttırmıştır. Çünkü Türkiye henüz büyük sermaye gerektiren tesislerin özel sektör tarafından kurulabileceği ölçüde sermaye birikimine sahip değildi. Ayrıca dönem hükümetinin uyguladığı ücret-fiyat politikaları ve hızla genişleyen para arzı nedeniyle iç talep hızla artmaktaydı. Bu artışı karşılamanın en belirgin yolu yerli üretimi arttırmak olarak görüldü. Özel sektörün bu alandaki yetersizliği de göz önüne alınarak dönemin siyasi otoritesi KİT'lere önem vermek zorunda kalmıştır (Kepenek, 1993: 32). Bu gerekçelerle, bu dönemde KİT'ler sayı ve ölçek bakımından büyümesini sürdürmüştür. Makine Kimya Endüstrisi Kurumu, Denizcilik Bankası, Devlet Demiryolları, Devlet Malzeme Ofisi, Türk Hava Yolları, Yem Sanayi AŞ, Turizm Bankası, Türkiye Demir Çelik İşletmeleri, Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Anonim Şirketi (SEKA), Et ve Balık Kurumu, Türkiye Kömür İşletmeleri (TKİ) bu dönemde kurulan başlıca kamu iktisadi teşebbüsleridir (Afşar, 1999: 64).

1960 sonrası dönem, iktisadi kararların alınması ve politikaların uygulanmasında siyasi ve ekonomik anlamda yeni bir dönemin başlangıcını ifade etmektedir. Bu yeni dönemi “*Birinci Beş Yıllık Planın yürürlüğe konmasıyla memleketimiz yeni bir iktisadi hayat düzenine girmiştir*” şeklinde Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki gibi resmi metinlerde de görmek mümkündür. Mevcut

ekonomik sorunların çözümü ve kalkınma gayesinde izlenecek yolda 1960 İhtilâli, DPT'nin kurulması ve 1961 Anayasası belirleyici olmuştur. Sonuçta görel olarak serbest piyasa ilkeleri yerine planlı-programlı kalkınma metodu tercih edilmiştir. 1962 yılında hazırlanan bir yıllık ara plan ve devamındaki 1963-67 yılları arasında kapsayan dönem olmak üzere Türkiye'de planlı kalkınma dönemi başlamıştır (Buluş, 2009: 89).

1961 yılından sonra başlayan planlı kalkınma döneminde karma ekonomi koşulları devam etmiş ve devlet kesiminin sanayi sektörü içindeki işlevi 1930'lu yıllardaki görüntüsünü sürdürmüştür. 1930'lardaki tekel ürünlerinde, şeker ve tekstildeki devlet yatırımlarının devamı olarak yaygın tüketim mallarının devlet sanayinin içindeki payı yüzde 50'nin üzerindeki seyrini muhafaza etmiştir. 1980'lere geldiğinde ise devlet sanayi, çoğunlukla ara mallara yönelmiş ve özel sektöre temel girdileri sağlama işlevini üstlenmiştir (Boratav, 2012: 134).

1963-67 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, kamu ve özel sektör arasında işbirliği ve eşgüdüm esas alınmıştır. Ayrıca KİT'lerin fiyat politikalarını belirlerken kârlarını azamileştirecek şekilde iyi bir müteşebbis gibi hareket etmeleri üzerinde durulmuştur. Bu ilkedan ancak çok özel durumlarda taviz verilebileceği belirtilmiştir. Bu özel sebepler, yeni kurulan bir sanayi kolunun iç piyasada korunması gerekliliği ve sosyal amaçlarla bazı tüketici gruplarının korunması gibi sebeplerdir (KÖK, 1995: 71). Bu şekilde KİT'lerin fiyat politikası kanalı ile gelir dağılımı adaletine katkı sağlayacağı beklentisi ikinci planda yer almıştır (DPT, 1973: 110). 1973-77 arası dönemi kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planındaki *“Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özellikle üretim, istihdam, ileri teknoloji kullanma ve fiyat istikrarını koruma konularındaki olumlu katkıları yanında, giderek sanayi toplumu olması amaçlanan Türkiye'de işgücüne beceri kazandırma yolunda da yararlı hizmetleri olmaktadır”* ifadesiyle KİT'lerin Türkiye Ekonomisi'ndeki görel önemini sürdürdüğü söylenebilir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında KİT'lere yüklenen görevler ve amaçlar mevcudiyetini sürdürmüştür. Plana göre 40 tanesi KİT hüviyetinde olmak üzere Türkiye'de kamu girişimciliği sayısı 240'a kadar yükselmiştir. Nicelik olarak olumlu gelişmelerin yanında, gereğinden fazla personel alınması ve artan finansman ihtiyaçları için Bütçe ve Merkez Bankası kaynaklarına artan başvurular olumsuz gelişmeler olarak raporda

yer edinmiştir. Sorunların çözümünde KİT'lerin yönetiminde etkinliği sağlayabilecek yetkin bir kadronun sistem içerisine entegre edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Tüm bu gelişmeler neticesinde bu dönemde kurulan önemli kamu iktisadi teşebbüsleri şunlardır (Atasoy, 1993: 79) :

- Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu (SEK)
- Çinko Kurşun Metal Sanayii A.Ş. (ÇİNKUR)
- Türkiye Elektrik Kurumu (TEK)
- Çay Kurumu (ÇAYKUR)
- Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB)

Daha sonraları “SAN’lı kuruluşlar” olarak anılacak şekilde:

- Takım Tezgahları Sanayi A.Ş. (TAKSAN)
- Türk Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş. (TÜMOSAN)
- Türkiye Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş. (TESTAŞ)
- Türkiye Elektromekanik Sanayi ve Ticaret A.Ş. (TEMSAN)

2.3.2.4. 1980 ve Sonrası

Dönemin iktisat politikaları ve kamu yönetimi anlayışındaki değişiklikler belirleyici olacak şekilde 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlarla Türkiye’de ekonominin yasal (kurumsal) çerçevesi önemli değişimlere uğramıştır (Tansel, 1999: 29). 24 Ocak kararlarıyla ithal ikamesine dayalı bir büyüme stratejisinden, dışa açık, serbest piyasa ve rekabete dayalı, ihracat odaklı bir kalkınma modeline geçiş düşünülmüştür (Polatoğlu, 1994: 110). 1980 yılı bu anlamda sanayileşme sürecinde de bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Türkiye bu tarihte uzun dönemli büyüme ve sanayileşme hamlesinde bir strateji değişikliğine gitmiştir. 24 Ocak’ta uygulamaya konulan “ekonomik istikrar önlemleri” ile sınaî üretimin arttırılmasında serbest piyasa koşullarının işleme öngörülerek kamu sektörünün daraltılması planlanmıştır. Ekonominin dışa açılması ve kapitalist dünya ile bütünleşmesi hedefi doğrultusunda mevcut kamu işletmelerinin özel sektöre devredilmesi amaçlanmıştır (Boratav ve Türkcan, 1994: 18). Bu amaç Beşinci Beş Yıllık Planı’nda “*Kamu İktisadi Teşebbüslerine bağlı bazı işletmelerin hisse senetleri satışı yoluyla halka açılması sağlanacaktır*” şeklinde ifade edilmiştir. Bu yaklaşım 1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, “*Kamu İktisadi Teşebbüslerinin, modern yönetim anlayışı çerçevesinde rekabet gücünün arttırılması suretiyle daha verimli*

çalışmaları sağlanacak ve özelleştirilmelerine ilişkin çalışmalar hızlandırılacaktır” ifadesiyle keskinlik kazanmıştır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yer alan *“Devletin ekonomiye doğrudan müdahalesi özelleştirme politikaları çerçevesinde olabildiğince daraltılacak, kamu hizmeti niteliğinde görevlerin yürütülmesinde etkinlik ve verimlilik esaslarına uyulacaktır”* ve nihayet 2007-2013 arası dönemi kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndaki *“Özelleştirmelerin de etkisiyle KİT sisteminin ekonomi içindeki payı önemli ölçüde azalacaktır”* ifadeleri ile 24 Ocak 1980’de çizilen genel perspektife uyumun günümüze kadar sürdüğünü söylemek mümkündür.

Ülke ekonomisinde KİT’lere verilen ehemmiyetin azalışında kalkınma planlarından elde edilen bilgilere göre belirleyici olan koşullar şunlardır:

- Öz kaynak yetersizliği ve neticesinde yabancı kaynak ihtiyacının artması,
- KİT’lerin yüksek finansman yükleri ve sonucunda stok maliyetlerinin hızla artması,
- KİT dengesinde görülen açıkların süreklilik kazanması,
- KİT’lere yönelik uygulanan politikaların kamu maliyesinde ciddi bozulmalara yol açması,
- Artan dış rekabet ortamında süratle zarar etmeye başlanması.

Tüm bu gelişmeler neticesinde özelleştirme, 1980’lerden itibaren iktisat politikalarının önemli konularından biri haline gelmiştir. Böylece 1950’li yıllarda fikri temelleri atılan ekonomik serbestleşme olgusu fiilen hayat bulmaya başlamış ve günümüze kadar etki etmiştir.

2.4. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Kamu iktisadi teşebbüslerinin tanımı, niteliği, büyüklüğü ve faaliyet alanı gibi kollarla ülkeler arasında gözlenen farklılıklar, KİT’lerin ülke ekonomisindeki yerini de farklılaştırmaktır. Çünkü her ülkenin sosyoekonomik yapısı, gelişmişlik düzeyi, idealleri, özel koşulları ve daha geniş bir ifadeyle benimsediği ekonomik sistem modeli kamu kesiminin ekonomideki yerini farklı şekillerde tayin edebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında merkezi planlamalı ülkelerde veya kapitalizmin tavizsiz uygulandığı ülkelerde KİT’lerin milli ekonomilerdeki yerini belirlemek anlamlı olmalıdır. Ancak Türkiye gibi karma ekonomik modelin

benimsendiği ülkelerde de kamu iktisadi teşebbüslerinin varlığı ele alınmalıdır (Aysan ve Özmen, 1981: 48).

Kamu iktisadi teşebbüslerinin nicel (sayısal) konumları ve niteliksel konumları olmak üzere ekonomiye katkılarının iki ayrı boyutu mevcuttur. Temel makroekonomik değişkenlerle (GSMH'ye katkı, üretime katkı, istihdama katkı, yatırımlara katkı) KİT'lerin ekonomiye sayısal katkıları incelenebilmektedir. Belki de daha önemli olacak şekilde sayısal verilerle ölçülemeyen niteliksel katkılar da ülke ekonomisi için önemli olmaktadır. KİT çalışanlarının özel kesime geçerek tecrübelerini aktarmaları, KİT'lerin kaliteli hammadde ve ara malı sağlanması yönlü katkıları gibi faydaları neticesinde verimlilik artışları başlıca niteliksel boyutudur (Kepenek, 1993: 46).

Ülkemizde kamu iktisadi teşebbüslerinin önemini yitirmediği döneme kadarki fonksiyonları ise şu şekilde ifade edilebilir (Akgüç, 1991/Atasoy, 1993: 93):

- İleri teknoloji ve yönetim becerileri gerektiren yatırımları gerçekleştirmek,
- Yeni üretim alanlarında öncül olmak,
- Doğrudan veya dolaylı yatırım kanallarıyla bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklarının azalmasına katkı sağlamak,
- Ekonomik darboğazları ve tıkanıklıkları giderici, önleyici yatırım faaliyetleri gerçekleştirmek,
- Üretim kapasitelerini optimum seviyede tutarak üretim faaliyeti gerçekleştirmek ve verimlilik artışı sağlamak. Devamında da diğer sektörlere girdi teminini ve tüketicilere nihai mal ve hizmetleri makul fiyatlarla sunmak,
- Tekelci eğilimlerinin oluşmasına engel olarak, fiyatların oluşmasında üretici ve tüketici lehine olacak şekilde düzenleyici rol almak,
- Dağıtım kanallarını iyi bir şekilde tesis ederek üretilen mal ve hizmetleri etkin olarak tüm bölgelere ulaştırmak,

- Standart ve iyileştirme konularında dünya ekonomilerinin seviyesini yakalayarak ihracatın gelişmesine katkı sağlamak.

2.4.1. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Gayrisafi Milli Hâsılaya Katkısı

Amacı belirli bir dönemdeki iktisadi faaliyetlerinin değerini ölçmek olan gayrisafi milli hâsıla, ekonomik performansın ölçülmesinde kullanılan en önemli göstergelerdendir (Mankiw, 2007: 18). Türkiye’de kamu iktisadi teşebbüslerinin 1973-77 yılları arasında GSMH’ye katkısı Tablo 2’deki gibidir:

**Tablo 2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Gayrisafi Milli Hâsılaya Katkısı
(Cari Faktör Fiyatlarıyla- Milyon TL)**

Yıllar	GSMH	KİT’lerin Katma Değeri	KİT’in payı (%)
1973	279.989	19.391	6,9
1974	387.124	27.116	7,0
1975	484.980	35.858	7,4
1976	605.739	48.416	8,0
1977	784.352	61.145	7,8

Kaynak: (DPT Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979: 125).

Kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu girişimciliğinin Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve önemi 1973-77 yılları arasında giderek artmış ve planlı kalkınmanın temel araçlarından biri olma özelliğini korumuştur. Tüm GSMH içinde 1973-77 yılları arasında ortalama yüzde 7,5 olan KİT katma değeri, Tablo 3’ten görüleceği üzere özellikle sanayi sektöründe varlık göstermiştir. 1973-77 yılları arasında sanayi sektöründe KİT katma değeri ile ilgili veriler Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. 1973-1977 Yılları Arasında Sanayi Katma Değeri ve KİT'in Payı (Cari Faktör Fiyatlarıyla, Milyon TL)

Yıllar	Sanayi Katma Değeri	Sanayi Sektöründe KİT'lerin Katma Değeri	KİT'in payı (%)
1973	53.372	13.880	26,0
1974	76.710	20.574	26,8
1975	93.351	26.155	28,0
1976	114.978	34.440	30,0
1977	148.014	43.910	29,7

Kaynak: (DPT Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979: 125).

Bu dönemde sanayi sektöründe faaliyet gösteren 40 kamu iktisadi teşebbüsünün ülkenin toplam sanayi katma değerine ortalama yüzde 28,6 oranında katkısı olmuştur. Ancak bu üretim performanslarına karşılık KİT'lerin satış hâsılatları beklenen ölçüde gerçekleşmemiştir. Ayrıca 1973 yılında işletmeci KİT'lerin 354 milyon lira olan net karı, 1977 yılında 8,9 milyar lira net zarara dönüşmüştür. Dolayısıyla KİT'lerin ülke ekonomisindeki rolü ve büyüklüğü etkinlik ve verimlilik kaybı pahasına gerçekleşmiştir. Bu durum ilerleyen yıllarda KİT'lerin sayılarının azalmasında belirleyici olmuştur (DPT, 1979: 125). Etkinlik ve verimlilik kayıpları ayrıca, ilerleyen yıllarda kamu iktisadi teşebbüslerinin modern yönetim anlayışı çerçevesinde rekabet gücünün arttırılmasına yönelik adımlara yöneltmiştir (DPT, 1985: 2).

KİT'lerin tüm GSMH içerisindeki payı 1980'li yıllardan itibaren yüzde 10'un üzerine çıkmıştır ve bu konumunu 2000'li yıllara dek sürdürmüştür (Atasoy, 1993: 94).

2.4.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin İstihdama Katkısı

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar ülke ekonomisinin yapısal sorunu haline gelen işsizlikle mücadelede kamu iktisadi teşebbüslerinin istihdama katkısı önemli olmaktadır. KİT'lerin ülke istihdamına katkısı Tablo 4'te gösterilmiştir:

Tablo 4. 1974-1980 Yılları Arasında KİT'lerde Çalışanların Sayısı (Bin Kişi)

Yıllar	KİT'lerde İstihdam Edilen Kişi Sayısı	KİT İstihdamı/Türkiye İstihdamı (%)
1974	450	3,2
1975	474	3,3
1976	518	3,6
1977	646	4,3
1978	557	3,7
1979	586	3,9
1980	581	3,8

Kaynak: Yüksek Denetleme Kurulu, 1985 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu'ndaki verilerden düzenlemiştir.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nde 1973 yılında 425.862 kişi istihdam edilirken, bu sayı 1977 yılında 646.157 kişiye yükselmiştir. Yurt içi sivil istihdama katkısı 1973 yılında yüzde 3,1 iken, 1977 yılında yüzde 4,3'e tarım dışı sivil istihdama katkıları da yüzde 8,7'den yüzde 10,6'ya çıkmıştır. Öte yandan, kamu girişimciliği kapsamına giren teşebbüslerde ise 1977 yılı sonuna göre yaklaşık 558.598'i işçi 332.667'si memur olmak üzere toplam 891.265 kişi istihdam edilmiştir. Bu sayıdaki personel 1977 yılındaki toplam tarım dışı sivil istihdamın yüzde 15,8'ini oluşturmuştur (DPT, 1979: 126).

1980'li yıllardan itibaren KİT'lerin sanayi sektöründe istihdam ettiği personel sayısı azalırken, hizmetler sektöründe istihdam edilen işgücünde artışlar gözlenmiştir (1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, 1992: 63). 2000'li yıllarla gelene dek, KİT'lerin istihdam ettiği kişi sayısı Türkiye'nin toplam istihdamı içerisinde yüzde 3-5 aralığındaki seyrini sürdürmüştür (Atasoy, 1993: 95).

2.4.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Üretime Katkısı

Kamu iktisadi teşebbüsleri, insanların değer verdikleri nesnelere ifade eden çeşitli mal ve hizmetlerin üretimini insan ihtiyaçlarını karşılamak için birçok alanda gerçekleştirmektedirler (Parkin, 2008: 3). Türkiye'de 1973-77 yılları arasında üretim ve satış hâsılatları ile ilgili veriler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Üretim ve Satış Hâsılatı (Cari Faktör Fiyatlarıyla, Milyar TL)

Yıllar	Üretim	Yüzde artış	Gayri Safi Satış Hasılatı	Yüzde artış
1973	36,9	-	-	-
1974	57,6	56,1	71,5	57,5
1975	72,7	26,2	92,9	29,9
1976	97,7	34,4	127,1	36,8
1977	128,2	31,2	170,2	33,9

Kaynak: (DPT Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979: 125).

Kamu iktisadi teşebbüsleri ülke ekonomisindeki hâkim konumlarını sürdürdüğü dönemlerde üretimini gerçekleştirdiği mal ve hizmetlerin bazılarında tekel konumuna sahip, bazılarında da piyasaya hâkim görüntü içerisindedir. Birçok maden kolu, demiryolu hizmetlerinin tamamına yakını devlet üstlenmektedir. Aynı şekilde 2000 yılına gelene kadar bankacılık ve sigortacılık sektöründe de KİT'ler özel sektörle birlikte faaliyet halinde olmuşlardır. Bu anlamda KİT'lerin ekonomi içerisinde sayısının azalmaya başladığı dönemlere kadar üretim miktar ve değerleri yıllar itibariyle önemli artışlar sağlamıştır (DPT, 1979: 126).

2.4.3. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yatırımlara Katkısı

Türkiye 1960-80 yılları arasında birçok iktisadi faaliyet kolunda kamu ve özel girişimin birlikte çalıştığı bir ekonomik görünüme sahiptir. Planlı dönemde, devlet yatırımlarının önemli bir yer tutması neticesinde kamu girişimciliğinin önemli bir bölümünü oluşturan KİT'lerin toplam kamu yatırımları içerisindeki payı 1980'li yıllara dek artışını sürdürmüştür (DPT, 1973: 919). Bu dönemde KİT yatırımları sanayi sektöründe (madencilik, imalat, enerji) yoğunlaşmıştır (1985 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu, 1987: 21). 1980 sonrası ise kamu yatırımları daha çok eğitim ve sağlık sektörü ile bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi gibi sosyal devlet ilkelerine yönelik gerçekleştirilerek ekonomideki payı azaltılmıştır (DPT, 1995: 197). Keza 2000 yılına gelindiğinde kamu yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı yüzde 30'a inmiştir (DPT, 2000: 23). Kamu yatırımlarının azalmasında KİT'lerin özelleştirilmesi belirleyici olmuştur (DPT, 2006: 58). Öyle ki, 2001-2005 yılları arasında özelleştirme faaliyetleri neticesinde 14,3 milyar TL gelir

elde edilirken (DPT, 2006: 17), 2007-2012 yılları arasında bu değer 20,3 milyar TL'ye ulaşmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2013: 21).

1963-77 yılları arasında kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde kamu iktisadi teşebbüslerinin yeri Tablo 6'daki gibidir:

Tablo 6. 1963-1977 Yılları Arasında Kamu Sabit Sermaye Yatırımları İçerisinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yeri (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Yıllar	Kamu İktisadi Teşebbüsleri	Toplam Kamu Yatırımları	KİT'lerin Toplam İçerisindeki Yüzdesi
1963	1.591	4.754	33,5
1964	1.831	5.427	33,7
1965	2.115	6.080	34,8
1966	2.928	7.855	37,3
1967	3.057	9.004	34,0
1968	3.839	11.156	34,4
1969	4.810	12.763	37,7
1970	6.173	14.442	42,7
1971	7.247	16.229	44,7
1972	10.673	20.202	52,8
1973	12.879	25.078	51,4
1974	17.070	35.039	48,7
1975	28.369	53.788	52,7
1976	37.992	75.227	50,5
1977	51.089	105.910	48,2

Kaynak: (DPT Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979: 125).

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren toplam yatırımlar içerisindeki kamu sektörü yatırımlarının payı artış eğilimi içerisine girmiştir. 1950 yılında yüzde 36 olan bu oran, 1960 yılında yüzde 50'ye yükselmiştir (DPT, 1963: 74). Aynı şekilde 1960 yılına gelindiğinde kamu iktisadi teşebbüsleri yatırımlarının payı toplam yatırımlar içerisinde yüzde 20'ye ulaşabilmiştir. Ancak bu oran dönemin Kıta Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmıştır. Kamu yatırımlarının artış oranı 1973-1983 yılları arasında ise ortalama yüzde 7,9 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1985:184).

KİT yatırımları kamu sanayi yatırımları içerisinde yoğunlaşmaktadır. Toplam kamu sanayi yatırımları içinde kamu iktisadi teşebbüslerinin payı 1963-67 yılları arasında ortalama yüzde 76,7, 1968-72 yılları arasında yüzde 79,2 ve 1973-77 yılları arasında yüzde 83,6'ya yükselmiştir. 1977 yılına gelindiğinde KİT'lerin sanayi sektöründeki katma değeri yaklaşık yüzde 10'a ulaşmıştır. Ancak KİT'lerin fiyatlarının özellikle siyasal nedenlerle düşük tutulması nedeniyle GSYİH içindeki payları gerçekte olandan daha düşük gözükmektedir (DPT, 1979: 126).

Ülke ekonomisi için dönem itibariyle önemi giderek artan kamu iktisadi teşebbüsleri yatırımlarının 1963-77 yılları arasındaki gerçekleşme oranları ise Tablo 7'deki gibidir:

Tablo 7. 1963-1977 Yılları Arasında Kamu İktisadi Teşebbüsleri Yatırımlarının Gerçekleşme Oranları (Yüzde)

Yıllar	Kamu İktisadi Teşebbüsleri	Toplam Kamu Yatırımları
1963	77,1	84,2
1964	65,4	77,1
1965	69,8	77,8
1966	93,7	89,1
1967	86,3	91,9
1968	110,6	104,4
1969	117,2	104,7
1970	125,5	116,6
1971	103,0	101,2
1972	95,0	91,6
1973	96,4	89,0
1974	85,0	84,9
1975	104,3	95,9
1976	89,8	88,2
1977	74,2	76,5

Kaynak: (DPT Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1979: 125).

Kamu iktisadi teşebbüsleri yatırımlarında 1975 yılına dek gözlenen artışlar ve yakalanan istikrarlı oranlar, bu tarihten itibaren düşüşe geçmiştir. 1963-75 yılları arasındaki göstergeler KİT'lerin kamu ve toplam yatırımlar içindeki payının yükselişini ifade etmektedir. Ancak yine de, 1963-77 yılları arasında kamu yatırımlarının gerçekleşme oranı, özel kesimin gerisinde kalmıştır (DPT, 1968: 12).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÜLFET GIDA VE SABUN SANAYİİ ANONİM ŞİRKETİ'NİN BÖLGE EKONOMİSİNE KATKILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. ARAŞTIRMANIN ALANI

Bu çalışmanın alanını, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.'nin faaliyetleri ve bölge ekonomisine katkılarının araştırılması oluşturmaktadır. Bu amaca yönelik olarak şirketin 1960-80 yılları arası faaliyetleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde yer alan, o tarihteki ismiyle Yüksek Denetleme Kurulu'nun yıllık oluşturduğu raporlar tasnif edilerek incelenmiştir. Yirmi yıllık bu dönem şirketin faaliyetlerinin de en yoğun gerçekleştiği zaman aralığını ifade etmektedir. Bölgesel zeytin üretimini değerlendirmek ve ülke ekonomisine katkı sağlamak amacıyla 1955 yılında kurulan şirketin, 1980 sonrası faaliyetlerinin azalması, Yüksek Denetleme Kurulu'nun denetiminden çıkması ve özelleştirme sürecine girmesi ve nihayet son kamu hisse payının (% 0,68) 04.04.2000 tarihinde satılarak tamamen özelleştirilmesiyle görece önemi azalmıştır (Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 14.10.2015).

Şirketin bölge ekonomisine katkılarının tespitinde; üretim, alımlar, satışlar ve yatırım miktarları neticesinde yaratılan katma değer, istihdam edilen işgücü miktarı gibi işletme faaliyetleri ile kârlılık ve üretkenlik gibi mali göstergeleri analiz edilmiştir.

3.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, faaliyetleri incelenen Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.'nin, faaliyette bulunduğu bölgenin sosyoekonomik yapısında bir dönüşüme yol açarak, sanayi kültürünün yerleşmesine katkı sağlayıp sağlamadığının tespiti amaçlanmıştır. Bu ana amaç doğrultusunda çalışmanın alt amaçları aşağıda sıralanmıştır;

- Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.'nin, özel sektöre öncüllük edip etmediğinin tespiti,
- Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.'nin, bölge istihdamına katkısının olup olmadığının tespiti,
- Devlet-ekonomi ilişkilerindeki iktisadi yaklaşımlara katkıda bulunmak.

3.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye’de 1930-80 yılları arasında yürütülen devlet öncülüğünde sanayileşme politikasının en önemli araçlarından biri kamu iktisadi teşebbüsleri olmuştur. Bu dönemde, özellikle sanayi sektöründe faaliyetleri yoğunlaşan KİT’lerin ülke ekonomisine katkılarının incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca, teorik tartışmalara, somut veriler üretilip analizler yaparak katkıda bulunmak sosyal bilimlerin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma, bahsi geçen gereklilikler açısından önemlidir.

3.4. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmada, 1955 yılında kurulan Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.’nin 1960-80 yılları arasındaki faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmanın bu zaman aralığıyla sınırla tutulması, söz konusu KİT’in sermaye yapısıyla ilgilidir. 1960-80 yılları arasında Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.’nin sermayesinde kamu payı yüzde 50 ve üzerinde seyretmiştir. Bu dönemde kamu iktisadi teşebbüslerinin Yüksek Denetleme Kurulu’nun denetimine girebilmesi için kamu sermaye paylarının yüzde 50 ve üzerinde olması gerekmiştir. Dolayısıyla çalışmada asli kaynak olarak kullanılan Yüksek Denetleme Kurulu raporlarına yalnızca 1960-80 yılları arasında ulaşılabilmiş ve çalışma bu dönem itibariyle sınırlı kalmıştır.

Diğer bir sınırlılık da çalışmanın, yapısı itibariyle bireysel algılamalarda sübjektiflik arz edebilecek olmasıdır. Bu sebeple, söz konusu şirketin başka araştırmacılarca incelenmesi neticesinde farklı öngörülere ulaşılabilecektir.

3.5. VARSAYIMLAR

Çalışmanın başlangıcında;

- Söz konusu kamu iktisadi teşebbüsünün bölge ekonomisine katkı sağladığı,
- Gelişmekte olan ülkelerde, siyasi ve toplumsal dönüşüm dönemlerinde devletin, ekonomik hayatta girişimci rolünde misyonlar üstlenmesinin faydalı sonuçları olabileceği,
- Söz konusu KİT’in, günümüzde belirli bir konuma gelmiş özel sektöre öncüllük ettiği varsayılmıştır.

3.6. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada, içerik analizi yöntemi kapsamında, dokümanların karakterize edilmesi tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle analiz ünitesi tanımlanmış, ardından kategoriler seçilerek, materyaller kodlanmış ve nihayet materyaller tablolaştırılarak sunulmuştur (Altunışık vd., 2010: 324). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda doküman incelemesi, genel olarak tarihçilerin, özel olarak da iktisat tarihçilerinin sıkça kullandığı yöntemlerdendir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 187).

Doküman incelemesi kapsamında gerçekleştirilen bu araştırmada Yıldırım ve Şimşek (2008) tarafından öngörülen şu aşamalar takip edilmiştir:

1. Dokümanlara ulaşma: Bu çalışmada, bir arşiv çalışması olması itibarıyla doküman kullanımına ihtiyaç duyulmuştur. Çalışma amacına yönelik olarak ihtiyaç duyulan dokümanlara da Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri vasıtasıyla ulaşılmıştır. Elde edilen dokümanlar düzenli aralıklarla hazırlanmış olup, detaylı tasnif imkânı sunmuştur.

2. Özgünlüğü (orijinallik) kontrol etme: Çalışmada kullanılan dokümanlar dönemin bir kamu kurumu olan Yüksek Denetleme Kurulu'na hazırlanmış olup yine bir kamu kurumu olan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nde muhafaza edilmektedir. Dolayısıyla bu kaynaklar hem birincil kaynak olma özelliğine hem de özgünlük iddiasına sahiptir.

3. Dokümanları anlama: Çalışmada kullanılan dokümanlar, çalışmanın zaman aralığını ifade eden 1960-80 yılları arasında her yıl düzenli olarak hazırlanmıştır. Doküman içerikleri de yıllar itibarıyla tekdüze bir haldedir. Bu standartlık, dokümanlar arasındaki farklı bakış açıları ve yorumların olmasının önüne geçerek, araştırmanın sadece bu dokümanlara bağlı kalarak gerçekleştirilmesine katkı sağlamıştır.

4. Veri analiz etme: Dokümanlardan elde edilen veriler, çalışmanın amacına uygun olarak tasnif edilerek toplulaştırılmıştır. Bu tasnifler neticesinde, çeşitli kategoriler geliştirilerek veriler sayısallaştırılmış ve metin içersinde gösterilmiştir.

5. Veriyi kullanma: Bu çalışmada, dokümanların incelenmesi sonucu elde edilen veriler, gizlilik kuralları gözetilerek analiz edilmiştir.

3.7. ARAŞTIRMA SORUSU

Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.'nin, devlet-ekonomi ilişkisi tartışmaları bağlamında ülke ekonomisi ve bölgesel kalkınmaya katkıları olmuş mudur?

3.8. BULGULAR VE YORUM

Bu kısımda, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.'ye ait dokümanların incelenmesi kapsamında elde edilen bilgi ve bulgulara yer verilmiş ve elde edilen bilgi ve bulgular araştırmanın amaçları doğrultusunda yorumlanmıştır.

3.8.1. Şirketin Kuruluşu ve İdari Yapısına İlişkin Bulgular

Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. zeytinyağı, sabun ve gliserin imal etmek üzere 14 Nisan 1955 tarihinde Türk Ticaret Kanunu hükümlerine göre kurulmuştur. İki milyon lira sermaye ve 1507 adet Nizipli girişimci ortakla kurulan şirketin amacı, bölgesel zeytin ve üzüm mahsulünün değerlendirilmesi ve bu maksatla zeytin tanesi, yemeklik ve sabunluk yağlar, prina, sabun altı suları ve üzüm (yaş ve kuru) işleyerek bunlardan salamura zeytin, natürel, rafine ve kupe zeytin yağı, sabun, gliserin ve konsantre üzüm suyu (üzüm balı) üretimi gerçekleştirecek bir kombina inşa etmektir. Bu geniş üretim alanının mevcut sermaye olanakları ile hayata geçirilemeyeceğinin anlaşılmasıyla iki milyon liralık şirket sermayesine 100.000 lira ile iştirak eden T.C. Ziraat Bankası'ndan kredi taleplerinde bulunulmuştur. Bu talepler neticesinde üç milyon lirası Ziraat Bankası'ndan olmak üzere çeşitli iştiraklerle şirket sermayesi altı milyon liraya çıkartılmış ve şirket faaliyetlerine 1957 yılında başlamıştır (NTO, 2015). Şirket 20.07.1960 tarihinde 23 sayılı kanunun yürürlüğe girmesiyle, Yüksek Denetleme Kurulunun denetimine tabi olmuştur. Ancak şirketin sermayesindeki kamu sektörü payının yüzde 50'ye inmesi neticesinde şirket, 21 Mart 1964 tarihinde yürürlüğe giren 440 sayılı kanunun kapsamı dışında kalmıştır. Şirketin 03.12.1964 yılında sermayesinin 35 milyon liraya çıkarılması ve bu sermayedeki resmi sektör payının yüzde 66,7'ye yükselmesi neticesinde şirket 440 sayılı kanunun kapsamına girmiş ve yeniden Yüksek Denetleme Kurulu'nun denetimine alınmıştır ve bu denetim 1981 yılına kadar sürmüştür (BCA, 1967: 1).

Bilimsel araştırmalara göre zeytin ağacının ana vatanı Güneydoğu Anadolu'dur. Zeytin ağacı bu coğrafyadan diğer ülkelere yayılmıştır. Bu yayılma 17.

yüzyıl sonrası hızlanmıştır. Türkiye’de ise iç tüketimin az olması sebebiyle büyük bir ilgi görmeyen zeytincilik, 1955 sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi başta olmak üzere Akdeniz havzası boyunca hızla gelişim içerisine girmiştir (BCA, 1980: 2). Böyle bir ortamda, bölgede hızla çoğalan zeytin ağacı yetiştiricilerinin verimliliğini arttırmak ve milli ekonominin kapsamı içinde daha olumlu bir yöne sevk etmek amacıyla Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. faaliyetlerine başlamıştır (BCA, 1971: 2). İşletme, yemeklik ve sabunluk yağ üretimi gerçekleştirmenin yanında, meyve-sebze suları ve gliserin imal etmek, bunların atıklarını değerlendirmek ile kutu ve ambalaj sanayi meydana getirmek amaçlarına da sahiptir. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) tarafından çekilen 1965 yılı Ülfet Belgeseli’nden dönemin şirket müdürler kurulu başkanının ifadesiyle şirketin fabrikası o dönem itibariyle yalnızca Türkiye’nin değil bütün Ortadoğu ve Balkanlar’ın en büyük ve modern tesislerini içermektedir. Fabrikanın tesisinde 8 İtalyan mühendis de çalışmalara katılmıştır. Fabrikadaki tüm ünitelerin çalışmalarının izlenebildiği bu belgeselde Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. “şarka doğan bir güneş” ifadesiyle betimlenmiştir.

Bir işletmenin tabi olduğu hukuki yapı içerisinde şekillenen yönetim, yürütme ve diğer servis birimleri işletmenin işleyiş ve faaliyetlerinde belirleyici olmaktadır.

Şirket 09.03.1981 tarihinde sermaye dağılımı itibariyle bir özel sektör işletmesi haline gelene kadar, sermaye oluşumu ve denetim şekli bakımından 440 sayılı Kanuna ve bir anonim ortaklık olması sebebiyle Türk Ticaret Kanunu hükümlerine tabi olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. 440 sayılı Kanunun kapsamı dışında kaldığı dönemler sadece sermayedeki kamu payının yüzde elli ve daha altına indiği dönemlerde gerçekleşmiştir. Şirketin yıllar itibariyle sermayesindeki kamu sektörünün payı ve sermaye miktarları Tablo 8’deki gibidir:

**Tablo 8. Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi Anonim Şirketinin Sermayesinde
Kamu Sektörünün Payı (Yüzde)**

Yıllar	Kamu Sektörü Payı	Ödenmiş Sermaye İçerisindeki Kamu Sektörü Payı
1960-1962	%56,66	%56,66
1962-1964	% 50	-
1964-1976	% 66,7	% 84,9
1976-1980	% 66,7	% 88,2
1981-	% 50	% 50

Kaynak: BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Örgüt sermayesinin kamu sektörüne ait olan kısmını bu dönemde çoğunlukla T.C. Ziraat Bankası üstlenmiştir. Kalan kısmı Çukobirlik, Türkiye Vakıflar Bankası, Fıstıkbirlik ve sayıları 1500'ü bulan muhtelif gerçek kişiler arasında paylaşılmıştır (BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları).

Yıllar itibariyle şirket sermayesinin seyri ise Tablo 9'da gösterilmiştir:

Tablo 9. Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi Anonim Şirketinin Sermayesi (TL)

Yıllar	Sermaye Miktarı
1955	2 milyon
1957	6 milyon
1963	8,3 milyon
1964	35 milyon
1976	27,5 milyon
1981	100 milyon

Kaynak: BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

İşletmenin ilk yıllarında gerçekleştiren sermaye artırımları, şirketin faaliyetlerini gerçekleştireceği fabrikanın inşasının mali gerekleri sebebiyle gerçekleştirilmiştir. Bu arttırma, şirketin en önemli ortaklarından T.C. Ziraat Bankası kredileri yoluyla gerçekleştirilmiş ve başlangıçta 100.000 liradan ibaret olan Ziraat Bankası sermaye hissesi 1963 yılında 4 milyon lirayı aşmıştır (BCA, 1963: 1). Bu gelişmeler şirket sermayesinde kamu sektörünün payının 1964 yılı itibariyle yüzde 50'nin üzerine çıkmasını sağlamıştır. 1976 yılındaki sermaye düşüşü idari bir karar

olarak gerekleŒmiŒtir. Œirket sermayesi o dnemki denmiŒ sermaye tutarı olan 27,5 milyona indirilmiŒtir. 1981 yilındaki sermaye artırımını kararı 1977 yılında yine idari bir kararla alınmıŒ ve gerekleŒtirilmiŒtir (BCA, 1981: 25).

Œirketin yıllar itibariyle kullanılan sermayesi ve bu sermaye içerisindeki z ve yabancı kaynakların tutar ve oranları Tablo 10’da gsterilmiŒtir:

Tablo 10. 1960-1980 Yılları Arasında Kaynaklar Arası İlişkiler (Milyon TL, Yüzde)

Yıllar	Öz Kaynaklar	Yabancı Kaynaklar	Öz Kaynaklar (%)	Yabancı Kaynaklar (%)
1960	5,3	20,1	20,87	79,13
1961	4,6	17,8	20,54	79,46
1962	2,9	22,2	11,55	88,45
1963	4,6	32,1	12,53	87,47
1964	6,2	20,5	23,22	76,78
1965	14,3	19,1	42,81	57,19
1966	14,4	30,3	32,21	67,79
1967	14,4	26,2	35,47	64,53
1968	12,0	28,8	29,41	70,59
1969	9,6	37,2	20,51	79,49
1970	9,9	37,1	21,06	78,94
1971	13,4	39,3	25,43	74,57
1972	16,8	54,2	23,66	76,34
1973	12,6	46,5	21,32	78,68
1974	18,7	54,1	25,69	74,31
1975	16,8	88,5	15,95	84,05
1976	16,9	87,3	16,22	83,78
1977	16,2	82,3	16,45	83,55
1978	10,3	93,6	9,91	90,09
1979	16,3	126,2	11,44	88,56
1980	0,7	245,0	0,28	99,72

Kaynak: BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Örgüt bağlı olduğu mevzuat çerçevesinde 1960-80 yılları arasında Genel Kurul, Geçici Müdürler Kurulu, Genel Müdürlük ve alt birimlerinde yer alan servis müdürlükleri ile yönetim ve yürütme faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Servis müdürlükleri yıllar itibariyle çeşitlilik göstermekle birlikte hukuk müşavirliği, ticaret müdürlüğü, muhasebe müdürlüğü ve işletme müdürlüğünün çalışmaları süreklilik arz etmiştir (BCA, 1973: 10).

Şirketin faaliyet gösterdiği dönem boyunca yönetim faaliyetleri genellikle üç kişilik olmak üzere “geçici müdürler kurulu” ile gerçekleştirilmiştir. Kurulun yıllar itibariyle gerçekleştirdikleri toplantı ve aldıkları kararlara ilişkin bilgiler Tablo 11'deki gibidir:

Tablo 11. Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi Anonim Şirketinin Toplantı ve Karar Sayıları (Adet)

Dönem	Toplantı Sayısı	Alınan Karar Sayısı
1964	17	121
1965	13	86
1966	26	197
1968	58	144
1970	35	107
1972	50	90
1973	59	124
1974	46	165
1975	47	385
1978	39	387
1980	18	-

Kaynak: BCA, 1964-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Şirkette bu dönemde yönetim organı tarafından yapılan toplantılarda alınan kararların çoğunluğu idari ve mali konularla ilgilidir. Yıllar itibariyle alınan kararların yüzde 40'a yakını idari meselelerle alakalıdır (BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları)..

Yürütme işlemlerinde şirkete ait varlıkları, borç ve alacakları, gelir ve giderleri takip etmek ve muhtelif benzeri faaliyetleri muhasebe müdürlüğü birimi yürütmüştür. Aynı şekilde tüm ticaret işlemlerini ticaret müdürlüğü ve her türlü üretim faaliyetlerini de işletme müdürlüğü gerçekleştirmiştir. Satışta karlılık ve verimlilik için en önemli departmanlardan olan pazarlama ve müşteri ilişkileri birimi ise 1976 yılında ancak kurulabilmiştir (BCA, 1977: 14).

3.8.3. İşletme Faaliyetlerine İlişkin Bulgular

İşletmenin kuruluş yılları itibariyle faaliyet gösterdiği alanda ülke ve bölgenin dünya ekonomilerine kıyasla durumu önemli olmalıdır.

3.8.3.1. Şirketin Kuruluş Yıllarında Türkiye ve Gaziantep'te Zeytincilik

Türkiye 1960 yılı itibariyle, Akdeniz havzasında zeytin ve zeytinyağı üretimi gerçekleştiren altı büyük ülke arasında son sırada bulunmaktadır. Tüm dünya

üretiminin yüzde 8'ini karşılayan Türkiye'de 300.000 hektar tahmin edilen zeytinlik sahalar, zeytinlik olarak kullanılabilir toplam alanın yalnızca yüzde 30'una tekabül etmektedir. Bu alanda bulunan otuz milyon zeytin ağacından 265.000 ton zeytin elde edilmektedir. Bu değer 1909 yılında 98.894 ton, 1913'te 166.452, 1914 senesinde 89.702 tondur (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Cilt 3: 10). 1960 yılında elde edilen zeytin tanelerinin 232.000 tonundan 44.650 ton zeytinyağı alınmıştır. Yani ağaç başına 8,8 kg zeytin ve 1,5 kg yağ düşmekte ve 5,2 kg zeytinden de 1 kg zeytinyağı elde edilebilmektedir. Bu ortalamalar dönem itibariyle Türkiye'nin zeytinyağı üretiminde dünyadan geride kaldığına işaret etmektedir (BCA, 1962: 20).

Türkiye zeytinciliği kendi içerisinde ise gelişim halindedir. Ortalama zeytinyağı üretimi 1923-33 yılları arasında 16.000 ton iken, bu değer 1945-55 yıllarında üç katına ulaşabilmiştir. Ancak bu gelişim, on beş yıl öncesine kadar 8-10.000 ton seviyesinde olan zeytinyağı ihracatının 1962 yılında sıfıra kadar inmesini engelleyememiştir. Bu durum ülke ekonomisinde verilere ulaşabildiğimiz 1878 yılından beri ilk defa gözlemlenmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Cilt 1: 145). Öyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde dahi zeytinyağı ihracatının değeri toplam ihracat içinde 1876-1890 yılları arasında yüzde 2 ve 1891-1908 yılları arasında ise yüzde 1 olarak gerçekleşebilmiştir (Quataert, 2008: 269). İç piyasada gözlenen üretim artışlarına rağmen ülkenin ithalat yapacak konuma kadar gelmesi, zeytin üretim ve verimliliğinin artırılması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur.

Türkiye'nin güneydoğu kesimleri iklim ve coğrafi özellikleri itibariyle zeytin yetiştiriciliği için müsait arazilere sahiptir. Özellikle Gaziantep ili sınırlarında -12 dereceye kadar dayanma yetisi kazanmış zeytinlikler ile üretim potansiyeli artırılabilmiştir. Ülkenin güneydoğu kesimlerindeki 1950 ve 1960 yıllarına ait zeytin ağacı verileri Tablo 12'deki gibidir:

Tablo 12. Bazı Güneydoğu İllerinde 1950 ve 1960 yılı Zeytin Ağacı Sayıları

İller	1950'de zeytin ağacı	1960'da zeytin ağacı	Artış oranı %
Gaziantep	1.275.000	3.784.000	296
Hatay	1.026.000	2.731.970	266
Urfa	50.000	270.000	540
Toplam	2.602.000	7.015.750	270

Kaynak: (BCA, 1962: 21).

Bu dönemde Gaziantep ve Urfa'da ekili zeytin ağaçlarında gözlenen artış iklim şartlarının daha uygun olduğu Hatay'a kıyasla daha fazla olmuştur. Aynı yörelerde 1957-1960 yılları arasındaki zeytin üretimi ise Tablo 13'deki gibidir:

Tablo 13. Bazı Güneydoğu İllerinde 1957-1960 Yılları Arasındaki Zeytin Üretim Miktarları (Ton)

İller	1957 (Ton)	1958 (Ton)	1959 (Ton)	1960 (Ton)
Gaziantep	39.165	31.573	39.470	40.448
Hatay	27.992	26.880	9.797	33.117
Urfa	302	247	467	350
Toplam	69.462	60.927	53.322	79.475

Kaynak: (BCA, 1962: 22).

Türkiye genelinde olduğu gibi bu bölgede de zeytinliklerin sulama ve gübreleme kültürü henüz yerleşmediğinden yıllar itibariyle üretim dalgalanmaları görülmüştür. Ancak Gaziantep'te dört yıllık bu dönemde ortalama yağışının altında yağış almasına rağmen bölgesel üretim miktarı daha az dalgalanma yaşamıştır. Bunun bir sonucu olarak Cumhuriyet'in ilk yılları itibariyle Türkiye ortalamasının altında çiftçi nüfusuna sahip Gaziantep'te, çiftçilerin daha etkin çalıştığı sonucuna varılabilir (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1970: 13).

Bölgede yılda ortalama 65.000 ton gerçekleştirilen zeytin üretiminin yüzde 97'si yağlık zeytindir. Salamurada kâr oranları daha yüksek olsa da henüz bölge üreticileri bu farkındalığa sahip değildir. 1960 yılına kadar olan son dört yılda Türkiye'deki ortalama zeytin üretimi 384.519 tondur. Bu üretimin yüzde 17'sini bu bölge teşkil etmektedir. Türkiye'deki toplam zeytin ağaçlarının yüzde 23'üne sahip

olan bölgedeki ağaç verimi 9,6 kg ile Türkiye ortalamasının biraz üzerindedir (BCA, 1962: 21).

Güneydoğu illerindeki zeytinliklerin bir diğer ayırt edici özelliği de üretim miktarlarının ülke genelinde düşük olduğu yıllarda dahi belirli bir seviyenin altına inmemesidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu özelliği itibariyle Türkiye zeytin üretiminde tampon bölge niteliği taşımaktadır.

Yağ randımanı bakımından Türkiye ortalaması 5,2 kg zeytin/1 kg yağ iken güneydoğu illerinde bu oran 3,5 kg/1 kg yağ'dır. Şu halde ülkenin güneydoğusundaki zeytinyağı sanayi geri olmakla birlikte atılım gerçekleştirebilecek birtakım avantajlara da sahipti (BCA, 1962: 21).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde en fazla üretim değerine sahip Gaziantep ilindeki zeytin üretim bölgelerinin durumu 1960 yılı itibariyle Tablo 14'deki gibidir:

Tablo 14. 1960 Yılında Gaziantep'te Zeytin Veren Ağaç Sayıları

Bölgeler	Mahsul Veren Ağaç Sayısı
Nizip	1.500.000
Kilis	1.850.000
Merkez	320.000
Oğuzeli	42.300
İslahiye	25.000
Toplam	3.707.000

Kaynak: (BCA, 1962: 23).

Yaklaşık 370.000 dönüm arazide yer alan bu ağaçların büyük çoğunluğu Kilis ve Nizip bölgelerindedir. Ağaçların bu alanlarda yoğunlaşmasında iklim koşulları belirleyici olmuştur (BCA, 1962: 23). 1950-60 yılları arasında bölgelerdeki zeytin üretim miktarları ise Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15. Gaziantep’te 1950-1960 Yılları Arasında Zeytin Üretim Miktarları (Ton)

Yıllar	Merkez	İslâhiye	Kilis	Nizip	Oğuzeli
1950	750	0.5	5.000	10.390	5
1951	750	0.5	5.500	10.000	5
1952	9.900	0.5	20.000	20.000	105
1953	900	40	7.500	60	50
1954	-	14	5.500	2.000	132
1955	6.300	60	9.750	31.250	396
1956	1.200	25	3.000	1.500	60
1957	1.210	25	25.500	12.000	420
1958	6.300	52	9.250	15.000	1.000
1959	780	40	22.200	16.000	1.200
1960	2.200	42	18.400	18.600	1.200

Kaynak: (BCA, 1962: 23).

Tablo 15’e göre on yıllık dönemde Nizip’in zeytin üretim ortalaması yıllık 12.437 ton, Kilis’in ise 11.968 tondur. Nizip Gaziantep bölgesi ağaçlarının yüzde 41’ine sahipken yüzde 49’luk ağaç oranıyla üretim miktarında Kilis’i geçmesi ve özellikle son 4 yılda üretimde çok dalgalanma yaşamamış olması, Nizip yöresinde zeytin bakım ve yetiştirme işlemlerinin daha özenli yapıldığına işaret etmektedir (BCA, 1962: 23).

1960 yılında ağaç verimi Nizip ve Kilis’te 12 kg ile 8,8 kg olan Türkiye ortalamasının hayli üzerindedir. Aynı şekilde yağ verimi de 5,2 kg’ye karşılık 3,5 kg ile Türkiye ortalamasının üzerindedir. Bölgenin sulama ve gübreleme tekniklerini kullanmaya başlayabilmesi ve iptidai üretim teknikleri yerine fabrikaların gelmesiyle bu değerlerde daha da iyileşmeler yaşanması beklenmelidir (BCA, 1962: 24).

Bu çerçevede bir iktisadi ve sosyal yapı içerisinde faaliyetlerini gerçekleştiren Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.’nin fabrikası itibarıyla üretim kapasiteleri Tablo 16’daki gibidir:

Tablo 16. Şirket Fabrikası Bölümlerinin Üretim Kapasiteleri (Ton)

Üretim Bölümleri	Kapasite
Salamura Zeytin	220
Zeytinyağı, ayçiçeği yağı, pamuk yağı, prina yağı ve diğer yağlar	8.700
Sabun Türleri ve Deterjan	9.000
Gliserin	300
Un	14.400

Kaynak: BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Şirket, bölge üretim potansiyelini fazlasıyla taşıyabilecek kapasitede tesisleriyle faaliyetlerini sürdürmüştür.

3.8.3.2. Tedarik Faaliyetlerine İlişkin Bulgular

Şirket her yıl hazırlanan ve geçici müdürler kurulunca kabul edilen işletme bütçesinin çizdiği sınırlar içerisinde üretim ve tedarik faaliyetlerini gerçekleştirmiştir.

İşletme bütçesine bağlı olarak şirket alımlarını, Nizip, Mersin, Hatay, Antalya, Kilis, Ayvalık, Gemlik, Mudanya, Birecik, Tarsus, Kahramanmaraş ve Silifke olmak üzere oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan merkezlerden gerçekleştirmiştir. Sabun imalinde kullanılan don yağı Et ve Balık Kurumu'ndan temiz eden şirket, ambalaj malzemeleri için de Ereğli Demir Çelik İşletmeleri başta olmak üzere kamu iktisadi teşebbüslerinden ve Gaziantep'teki özel işletmeleri tercih etmiştir (BCA, 1971: 24). Bu anlamda, KİT'in bölge ve ülke ölçeğinde pozitif dışsallıklar sağladığı söylenebilmektedir. Ayrıca zeytinin periyodik ürün veren bir ağaç olması, yıllar itibariyle yaşabilecek tedarik sıkıntılarını doğurabilmektedir. Bu sıkıntılarının aşılmasında da, geniş tedarik ağı şirkete avantajlar sağlamıştır.

KİT'in 1964-1980 yılları arasında gerçekleştirdiği alımların toplam değeri ve aynı dönemdeki enflasyon oranları Tablo 17'deki gibidir:

Tablo 17. 1964-1980 Yılında Gerçekleştirilen Alımların Toplam Tutarı (Milyon TL) ve Türkiye’de Enflasyon Oranı (Tüketici Fiyatları Endeksi- TÜFE) (%)

Yıllar	Alım Tutarları	Enflasyon Oranı (%)
1964	14,3	0,81
1965	21,1	6,70
1966	40,3	5,50
1967	24,5	6,30
1968	29,1	4,10
1969	40,4	5,70
1970	66,7	11,80
1971	42,9	21,80
1972	86,1	15,30
1973	66,3	15,80
1974	89,9	15,40
1975	141,2	19,00
1976	106,1	16,39
1977	116,2	22,50
1978	191,1	53,30
1979	186,8	62,00
1980	475,4	101,40

Kaynak: BCA, 1964-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları ve (Doğruel ve Doğruel, 2005: 178).

Alım tutarlarında meydana gelen artışlarda, özellikle 1975 yılı ve sonrası enflasyon oranlarındaki yükseliş belirleyici olmuştur. Özellikle 1980 yılında ülke tarihinde ilk kez üç haneli enflasyon oranıyla karşı karşıya kalınması, alımlar için yapılan ödemeleri yaklaşık 2,5 kat artırmıştır (Özatay, 2011: 247).

Şirketin yıllar itibariyle gerçekleştirdiği alımlar neticesinde, ilk madde ve malzeme, yarı ve ara mamul ile mamul stokları 1964-80 yılları arasında Tablo 18’deki gibidir:

Tablo 18. 1964-1980 Yılları Arasında İlk Madde ve Malzeme, Yarı Mamul ve Mamul Stok Değerleri (Bin TL)

Yıllar	İlk Madde ve Malzeme Stoku	Yarı ve Ara Mamul Stoku	Mamul Stoku
1964	6.140	-	-
1965	4.162	-	-
1966	10.007	-	2.000
1967	-	-	1.600
1968	11.576	-	1.500
1969	-	-	3.300
1970	13.639	1.086	3.300
1971	12.816	2.303	7.100
1972	27.199	2.998	7.600
1973	15.554	2.361	7.800
1974	29.303	4.505	1.732
1975	45.999	7.464	10.778
1976	35.309	4.070	11.092
1977	30.191	6.822	11.087
1978	35.089	9.279	19.577
1979	63.157	6.889	20.271
1980	99.502	10.064	28.910

Kaynak: BCA, 1964-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Fabrikanın tedarik gereksinimlerinde ham zeytinyağı, tane zeytin, prina yağı, sabun altı suları ve diğer maddeler (yakıt, ambalaj malzemeleri vs.) öne çıkmaktadır. Ham zeytinyağı imalatının temel sebebi, zeytin pres dairesini tam kapasite ile çalıştırabilecek miktarda zeytin alınamamasıdır. Fabrika kurulduğu bölge itibariyle, 20 bin hektarlık bir zeytin sahasına ve verim çağında 2 milyon zeytin ağacına sahip Nizip sınırlarındadır. Bu bölge verim senesinde fabrikanın kapasitesini karşılayabilecek kadar üretim sağlasa da, periyodik verimli olan zeytinden bazı yıllarda yüzde 1 dahi verim alınamayabilmektedir. Bu sebeple bazı yıllarda şirket tedarik işlemlerini Hatay, Mersin, Kilis hatta İzmir'e kadar genişletebilmektedir. Uzak mesafelerden ham madde ve yardımcı malzeme alımı maliyetlerin yükselmesine ve randımanların düşmesine yol açabilse de, uzak bölgelerdeki üretimi teşvik edebilmektedir (BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları).

3.8.3.3. Üretim Faaliyetlerine İlişkin Bulgular

Şirketin üretim faaliyetlerini esas işletmeler ve yardımcı işletmeler olarak ikiye ayırmak mümkündür. Şirketin kuruluş amacına yönelik olarak en önemli üretim kalemi zeytinyağıdır. 1961-80 yılları arası dönemde temel üretim kalemleri itibariyle üretim miktarları Tablo 19'daki gibidir:

Tablo 19. 1961-1980 Yılları Arasında Zeytinyağı, Sabun, Gliserin ve Un Üretim Miktarları (Ton)

Yıllar	Zeytinyağı	Sabun	Gliserin	Un
1961	152,5	-	-	-
1962	666,2	432	4,3	-
1963	810,2	1.657	59,5	-
1964	1.706	3.779	202	-
1965	2.061	3.643	59	-
1966	2.928	4.377	113	-
1967	2.286	2.371	56	-
1968	2.426	3.425	43,6	-
1969	2.787	2.853	64,7	-
1970	2.723	4.823	77,7	-
1971	1.424	1.971	52,5	-
1972	1.918	3.484	37,5	-
1973	1.849	4.264	116,3	-
1974	1.065	4.075	37,6	6.055
1975	1.622	5.277	37,9	4.995
1976	1.716	5.560	58,5	3.326
1977	2.352	4.885	29,8	5.215
1978	2.570	4.601	28,8	6.566
1979	2.235	2.449	16	5.666
1980	1.847	2.032	191	4.971

Kaynak: BCA, 1961-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Şirket bu dönemde, yılda ortalama 1.857 ton zeytinyağı, 3.471 ton sabun, 68 ton gliserin ve 5.256 ton un üretimi gerçekleştirmiştir.

3.8.3.3.1. Esas İşletmeler

Fabrikanın üretim işlemlerinin çoğunluğu, salamura dairesi, zeytin pres ve natürel zeytinyağı dairesi, prina dairesi, rafine dairesi, kutu ve kupaj dairesi, sabunhane ve gliserin tesislerinde gerçekleştirilmiştir. Bu tesislerdeki yıllık üretim kapasiteleri ve yıllar itibariyle kapasiteden faydalanma oranları Tablo 20’de gösterilmiştir:

Tablo 20. 1969-1980 Yılları Arasında Esas Üretim İşletmelerinin Yıllık Üretim Kapasiteleri ve Kapasite Kullanım Miktarları (Ton- Miktar)

Üniteler	Salamura Zeytin	Zeytin presi	Prina	Rafineri	Kutu-Kupaj
<i>Kapasite</i>	<i>250</i>	<i>6.000</i>	<i>12.000</i>	<i>6.000</i>	<i>6.000</i>
1969	115	3.170	5.013	2.780	3.139
1970	104	1.658	6.968	3.759	1.175
1971	84	1.793	2.805	2.017	2.554
1972	193	3.192	4.677	3.712	4.411
1973	156	2.802	11.659	3.700	4.034
1974	92	1.387	9.977	1.922	1.555
1975	141	481	2.043	2.158	2.789
1976	151	2.807	7.516	3.166	3.136
1977	-	4.000	4.837	3.416	3.358
1978	-	667	4.118	3.418	3.622
1979	239	1.087	5.727	2.424	2.523
1980	82,9	846	2.545	2.034	2.094

Kaynak: BCA, 1969-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları’ndan derlenmiştir.

1969-80 yılları arasında salamura zeytin dairesinde yıllık ortalama 135 ton, zeytin pres dairesinde 2.100 ton, prina dairesinde 5.940 ton, rafineri dairesinde 2.952 ton ve kutu-ambalaj dairesinde 2.936 ton üretim gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde sırasıyla kapasite kullanım oranları ise yüzde olarak; yüzde 54, 35,49, 50 ve 49’dur.

Diğer esas üretim işletmelerine yönelik olan veriler ise Tablo 21’deki gibidir:

Tablo 21. 1969-1980 Yılları Arasında Esas Üretim İşletmelerinin Yıllık Üretim Kapasiteleri ve Kapasite Kullanım Miktarları (Ton- Miktar)

Üniteler	Sabunhane	Deterjan	Gliserin	Un
<i>Kapasite</i>	<i>9.000</i>	<i>400</i>	<i>300</i>	<i>18.000</i>
1969	1.959	164,3	43,6	-
1970	4.823	225	100	-
1971	1.917	105	52	-
1972	3.875	275	37	-
1973	4.264	207	116	-
1974	4.025	80	37	6.055
1975	5.172	213	37,9	4.995
1976	5.623	245	58	4.364
1977	7.530	-	30	6.526
1978	4.602	-	29	8.625
1979	2.499	-	16	7.437
1980	2.026	-	24	7.093

Kaynak: BCA, 1969-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

1969-80 yılları arasında sabunhane dairesinde yıllık ortalama 4.026 ton, deterjan dairesinde 190 ton, gliserin dairesinde 48 ton ve 1974 yılı itibariyle faaliyetlerine başlayan un dairesinde 6.442 ton üretim gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde sabunhane dairesi yüzde 45, deterjan dairesi yüzde 47,5, gliserin dairesi yüzde 16 ve un dairesi yüzde 36 kapasite ile çalışmıştır.

3.8.3.3.2. Yardımcı İşletmeler

İşletmenin üretiminin verimliliğini artırmaya yönelik teçhizat ve enerji girdilerini ifade eden birimleridir. Şirket su ihtiyacını kendi arazisi üzerinde bulunan kuyulardan sağlamaktadır. Elektrik enerjisi Nizip Belediyesi aracılığıyla Türkiye Elektrik Kurumu'ndan sağlanmaktadır. Ayrıca şirketin kendi dairelerinden birinde iki adet dizel jeneratörü bulunmaktadır. Buhar ihtiyacına yönelik olarak dört ve altı ton buhar kapasiteli iki kazana sahip olan şirket, fabrikanın muhtelif bakım ve onarım işlemleri gerçekleştirdiği atölyeleri mevcuttur (BCA, 1970: 48).

Bunlarla birlikte zeytinyağı üretiminde kullanılmak üzere satın alınan zeytin tanelerinin, yağlık prina ve ham zeytinyağının kimyevi değerleri ve kalitesi şirketin sahip olduğu bir laboratuarda belirlenmektedir. Aynı şekilde esas üretim işletmeleri olan rafineri, kazan dairesi, zeytin pres ve prina ekstraksiyon dairelerinden elde edilen mamullerin de numune olarak analizleri yapılarak, bunlardan vasıfları noksan veya şüpheli gözükendenin ıslahı için gerekli tedbirlerin alınması sağlanmıştır (BCA, 1971: 36).

Laboratuarda yapılan bu analiz ve kontroller, satın alınan hammaddelerden başlamak üzere, mamullerin satışına kadar üretimin bütün aşamalarında aralıksız olarak sürdürülmüştür. Bu çalışmalarla, mamullerin dünya standartlarına uygunluğu, asidite, yoğunluk, renk, koku gibi fiziki ve kimyevi nitelikleri tespit ve tayin edilerek elde olunan mamuller piyasaya belirli bir standart yakalanarak sunulmaktadır (BCA, 1971: 36).

Şirketin üstlendiği bu laboratuvar faaliyetleri, dönem ve bölge koşulları düşünüldüğünde önem arz etmektedir. Bölgedeki zeytin üretim teknolojisi itibariyle ciddi bir atılım anlamına gelen bu laboratuvar ve benzeri yardımcı tesislerin zeytin ve zeytinyağı verimliliğini öncelikle bölge ve sonrasında da ülke ölçeğinde artırması beklenmelidir. Bu anlamda Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. bölgede öncül bir role sahip olmuştur. Ayrıca dönem itibariyle ülkenin diğer zeytin üretim bölgelerinin (Marmara, Ege) görece olarak gerisinde olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi için bir gereklilik haline gelen bu atılım gerçekleştirilmiştir.

3.8.3.3.3. Üretim Maliyetleri

Şirketin yıllar itibariyle üretim giderleri Tablo 22'deki gibidir:

Tablo 22. 1967-1980 Yılları Arasında Üretim Giderleri Toplamı (Sınâî Maliyet-Bin TL) ve Türkiye’de Enflasyon Oranı (TÜFE) (%)

Yıllar	Tüm Üretim Tutarı	Enflasyon Oranı (%)
1967	36.500	6,30
1968	36.400	4,10
1969	48.000	5,70
1970	72.600	11,80
1971	41.700	21,80
1972	77.400	15,30
1973	74.500	15,80
1974	87.800	15,40
1975	139.060	19,00
1976	143.728	16,39
1977	163.349	22,50
1978	247.346	53,30
1979	259.277	62,00
1980	632.427	101,40

Kaynak: BCA, 1967-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Raporları ve (Doğruel ve Doğruel, 2005: 178).

Üretim maliyetleri, üretimle doğrudan doğruya ilgili olan hammadde, yardımcı hammadde, işçilik, amortisman, aylıklı ücret giderleri, malzeme ve yedekler ile üretimle dolaylı ilgili giderler olan yakıt, ambalaj malzemesi, vergiler ve sair giderlerin toplamını ifade etmektedir(BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları).

Maliyetlerde yıllar itibariyle gözlenen artışlar hammadde ve malzeme fiyatlarındaki yükselmeler, toplu sözleşme ve personel rejiminde meydana gelen değişimler gibi sebeplerden kaynaklanmıştır (BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları). 1975 yılı ve sonrasındaki artışlarda ise ülkedeki enflasyon oranları belirleyici olmuştur.

3.8.3.4. Pazarlama ve Satışlar

Güneydoğu Anadolu Bölgesi zeytinlerini modern tekniklerle işlemek üzere kurulmuş olan Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. imal ettiği mamullerin fiyatlarını maliyetlerine bakmaksızın piyasa şartlarına göre belirleyip satışa sunmuştur. Satışlar

genellikle bayilikler ve konsinye usulü ile yapılmaktadır. Faaliyet gösterdiği dönemde fabrika 20-25 arasında şube ile çalışmıştır. Bunun dışında T.C. Ziraat Bankası şubelerine, resmi kurumlara, hastane, yatılı okul ve askeri birliklere doğrudan satışlar da yapılmaktadır (BCA, 1971: 62). Satış miktarları Tablo 23’de gösterilmiştir.

Tablo 23. 1961-1980 Yılları Arasında Satış Miktarları (Ton)

Yıllar	Zeytinyağı Satış Miktarı	Sabun Satış Miktarı
1961	191	-
1962	210	210
1963	571	1.403
1964	489	3.305
1965	1.886	3.992
1966	355	3.994
1967	2.944	2.422
1968	3.253	2.237
1969	2.900	2.736
1970	3.260	4.627
1971	1.400	2.203
1972	3.107	3.089
1973	2.329	4.240
1974	1.173	4.944
1975	1.797	5.128
1976	2.114	5.711
1977	2.818	4.056
1978	2.952	4.279
1979	1.579	2.948
1980	929	1.927

Kaynak: BCA, 1961-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları’ndan derlenmiştir.

Şirketin bu satışlar neticesinde elde ettiği hâsılatlar ise Tablo 24’de gösterilmiştir.

Tablo 24. 1961-1980 Yılları Arasındaki Satış Hâsılatı (Milyon TL) ve Türkiye’de Enflasyon Oranı (TÜFE) (%)

Yıllar	Satış Hâsılatı	Enflasyon Oranı (%)
1961	1,1	1,3
1962	2,7	3,81
1963	8,6	6,49
1964	15,6	0,81
1965	30,1	6,70
1966	39,5	5,50
1967	32,1	6,30
1968	31,9	4,10
1969	45,1	5,70
1970	81,7	11,80
1971	45,5	21,80
1972	87,3	15,30
1973	86,4	15,80
1974	102,6	15,40
1975	131,7	19,00
1976	152,0	16,39
1977	164,6	22,50
1978	237,8	53,30
1979	257,2	62,00
1980	618,0	101,40

Kaynak: BCA, 1961-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Raporları ve (Doğruel ve Doğruel, 2005: 178).

Şirketin başlıca satış maddeleri zeytin, zeytinyağı, sabun, deterjan, un, gliserin ve benzeri maddelerdir. Satışların yüzde 90’ı kadarını esas işletme ürünleri kapsamıştır. Satış miktar ve tutarlarında meydana gelen dalgalanmaların sebebi çoğunlukla alımların yeterli seviyede gerçekleşmemesi neticesinde gözlenen üretim azalmaları nedeniyledir (BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları). Bununla birlikte enflasyon oranlarının giderek yükselmesi satış hâsılatlarında reel olmayan yükselmelere de yol açmıştır.

3.8.3.5. Yatırımlar ve Katma Değer

Şirketin özellikle üretim ünitelerinin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik olarak çoğunlukla sabit yatırımları ihtiva etmek üzere, yatırımlar için gerçekleştirdiği ödemeler ve dönem başında planladığı yatırımların gerçekleşme oranları Tablo 25’de gösterilmiştir:

Tablo 25. 1969-1980 Yılları Arasındaki Yatırımlar İçin Yapılan Nakdi Ödemeler (Bin TL) ve Yatırımların Gerçekleşme Oranları (%)

Yıllar	Yatırımlar Harcamaları	Yatırımların Gerçekleşme Oranları (%)
1969	169	9,9
1970	386	31,6
1971	261	7,4
1972	1.425	5,3
1973	6.640	99,9
1974	187	100
1975	1.508	100
1976	469	100
1977	938	100
1978	1.456	100
1979	355	11
1980	1.373	16

Kaynak: BCA, 1969-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları’ndan derlenmiştir.

Şirketin yatırımları genellikle tamamlama mahiyetindeki ilave tesisler, makine ve demirbaş olmak üzere gerçekleştirilmiştir. Yatırımların gerçekleşme oranının düşük olduğu yıllarda bu durum, çoğunlukla Devlet Planlama Teşkilatı’nın planlanan yatırımlara onay vermemesi nedeniyledir. Yapılan yatırımlar işletmede iş kolaylığı sağlayarak üretimin miktar ve verimliliğin artışına da katkı sağlamıştır (BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları).

Şirketin tüm üretim ve yatırım faaliyetleri neticesinde oluşturduğu katma değer sonucunda gayrisafi milli hâsılaya (GSMH) katkısı Tablo 26’da gösterilmiştir.

Tablo 26. Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.’nin 1973-1980 Yıllar Arasında GSMH’ya Katkısı (Milyon TL) ve Türkiye’de Enflasyon Oranı (TÜFE) (%)

Yıllar	GSMH’ya Katkı	Enflasyon Oranı (%)
1973	18,5	15,80
1974	18,4	15,40
1975	19,7	19,00
1976	29,9	16,39
1977	34,0	22,50
1978	60,2	53,30
1979	95,3	62,00
1980	201,1	101,40

Kaynak: BCA, 1973-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları ve (Doğruel ve Doğruel, 2005: 178).

Tablodan görüleceği üzere şirketin ülke ekonomisine katkısı 1974 yılı hariç sürekli artmıştır. Bu artışlar işletmenin bölgesel amaçlarına yönelik faaliyetlerinde görece başarılı olduğunu göstermektedir. Ancak özellikle 1978 yılı sonrası hızla yükselen enflasyon oranları şirketin reel katkısının erimesine yol açabilmiştir.

3.8.4. Nüfus ve İstihdam

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkenin önemli ekonomik sorunlarından biri olan işsizlikle mücadele Türkiye için her zaman önemli olmuştur. Bu anlamda, Türkiye’de kamu iktisadi teşebbüsleri ekonomik sistem içerisinde buldukları dönem içinde istihdam olanaklarını arttırarak işsizlikle mücadeleye katkı sağlamışlardır.

3.8.4.1. Şirketin Kuruluş Yıllarında Nizip’in Demografik Yapısı

Zeytinin bir sanayi mahsulü olması ve Nizip’in iklim ve coğrafi koşullarının zeytin üretimine elverişli olması, tarihsel süreçte Nizip’te birtakım küçük mengene, pres ve prina işleme tesislerin kurulmasına yol açmış ve Nizip’in nüfusundaki artışları teşvik etmiştir. 1890 yılında 3.000 olan Nizip nüfusu (T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Cilt 2: 43), 1936’da 5.000’e ve 1960 yılına gelindiğinde 20.000’e ulaşmıştır. Şirketin tam anlamıyla faaliyetlerine başladığı 1960 yılına dek Nizip ve civar yerleşim yerlerinde küçük çapta 14 pres ve 24 mengene tesisi faaliyette bulunsada bölge ihtiyacına karşılık verememiştir. İptidai şartlarda olan bu

tesisler ülkenin batı yörelerindeki tesis standartlarının gerisinde kalmıştır. Bu sebeple zeytinyağı ve sabun elde edilme süreci uzadığından bölgede üretilen ürünlerin fiyatı piyasa koşullarının altına inmiştir. Modern tesislere kıyasla yağ randımanının da düşük olması bölge üreticilerini kâr oranlarını düşürmüştür, dolayısıyla istihdam edilen bölge çalışanlarının gelirlerinin de düşmesine yol açmıştır (BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları). .

Bu koşullar altında kurulan Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.'nin, modern ve büyük ölçekli tesisleri ile bölgenin diğer işletmelerine önderlik etmesi ve topyekûn bir kalkınma hamlesiyle zeytin sanayini geliştirmesi beklenmelidir. Karlılık oranlarının artmasıyla istihdam oranları ve işçi gelirlerinin yükselmesi de önemli olmaktadır.

3.8.4.2. Şirketin Personel Durumu

İşletmenin personel kadrosu memurlar ve işçilerden oluşmaktadır. Memurlar; yönetim kurulu üyeleri, genel müdürlük personeli, servis müdürlükleri, denetçiler ve diğer memurlardan oluşmaktadır. İşçi alımları ise şirket işletme müdürü, personel şefi ile bazı sendika üyelerinden oluşan bir komite aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Şirketin istihdam ettiği ortalama memur ve işçi sayıları Tablo 27'deki gibidir:

Tablo 27. 1960-1980 Yılları Arasında İstihdam Edilen Personel Sayısı

Yıllar	Memur ve Sözleşmeli Personel Sayısı	İşçi Sayısı	Toplam Personel Sayısı
1960	9	12	21
1961	11	106	117
1962	16	295	311
1963	16	263	279
1964	35	304	339
1965	38	298	336
1966	46	378	424
1967	64	283	347
1968	25	333	358
1969	26	345	371
1970	33	391	424
1971	38	351	389
1972	41	528	569
1973	43	422	465
1974	43	356	399
1975	61	420	481
1976	65	421	486
1977	62	402	464
1978	60	405	465
1979	63	395	458
1980	69	473	542

Kaynak: BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

İşletmenin personel istihdamı 1974 yılında dek aşamalı artışlar gösterip ilerleyen dönemde istikrarlı bir seyir izlemiştir. Şirket işçi ihtiyacını İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla karşılamıştır. İşçilerin ücret ve çalışma koşulları ile ilgili tüm hususlar Tek-Gıda İş Sendikası ile belirli aralıklarla yenilenecek imzalanan toplu iş sözleşmeleri ile tespit edilmiştir (BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları).

Şirketin faaliyetlerinin incelendiği dönem itibarıyla memurlar ve işçiler için yapılan toplam giderler Tablo 28'deki gibidir:

Tablo 28. 1960-1980 Yılları Arasında Personele Yapılan Tüm Giderler (Bin TL)

Yıllar	Memur ve Sözleşmeli Personel İçin Yapılan Tüm Giderler	İşçiler İçin Yapılan Tüm Giderler	Personel İçin Yapılan Tüm Giderler Toplamı
1960	447	511	958
1961	109	216	325
1962	217	516	733
1963	153	688	841
1964	620	1.557	2.177
1965	570	1.634	2.204
1966	851	2.599	3.450
1967	661	2.420	3.081
1968	509	2.719	3.228
1969	404,3	3.323	3.727,3
1970	630,8	4.208	4.838,8
1971	393,7	2.042	2.435,7
1972	924,1	5.164	6.088,1
1973	1.200	7.210	8.410
1974	1.569	9.134	10.703
1975	2.653	13.585	16.238
1976	3.207	20.124	23.331
1977	5.174	28.496	33.670
1978	6.959	42.830	49.789
1979	10.513	63.651	74.164
1980	19.891	162.422	182.313

Kaynak: BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Memur ve işçilere yapılan ödemeler aylık maaş ve ücret ödemeleri ile ikramiye, yolluk, fazla çalışma ücreti, prim ve sosyal ödemeler gibi kalemleri kapsamaktadır. Ödemeler toplamı yıllar itibariyle artış eğilimini sürdürmüştür.

3.8.5. İşletme Sonuçları

3.8.5.1. Verimlilik

Verimlilik tarihsel süreçte, KİT'lerin başlıca sorunları içerisinde yer almıştır. Şirketin rafineri tesislerinde gerçekleştirdiği üretiminin verimliliğinin yıllar itibariyle seyri Tablo 29'daki gibidir:

Tablo 29. Şirketin Üretim Verimliliği (Yüzde)

Yıllar	Üretim Verimliliği
1969	86,7
1970	85,0
1971	67,2
1972	55,7
1973	78,1
1974	57,5
1975	53,2
1976	52,7
1977	52,7

Kaynak: BCA, 1969-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Üretim verimliliğinde üretim miktarları belirleyici olmuştur. Fabrikasının rafineri dairesindeki verimlilik/randıman yüzde 50'nin altında hiç düşmemiştir. Üretim verimliliği ile ilgili daha ayrıntılı veriler üretim üniteleri itibarıyla Tablo 30'da gösterilmiştir:

Tablo 30. Çeşitli Üretim Ünitelerinde Üretim Verimliliği Değerleri (kg/saat)

Yıllar	Salamura Zeytin	Zeytin Pres	Prina	Rafineri Dairesi	Kutu- Ambalaj	Sabun- hane	Gliserin	Un
1967	43	209	211	412	500	828	23	-
1968	137	786	160	447	493	905	25	-
1969	208	840	131	403	525	519	13	-
1970	209	572	111	441	512	417	13	-
1971	83,3	1.495	780,5	560	1.064	708,3	43,8	-
1972	80,4	1.330	649,5	515,5	612,6	597,9	15,4	-
1973	65	1.167	1.619	513,8	560,2	592,2	16,1	-
1974	38,3	577	1.385	268,5	251,2	559,8	5,1	-
1975	93,4	476,2	433,0	733,5	833,0	833	7,3	1.785
1976	130,6	592,6	449,1	658,8	832,9	833,4	41,3	1.905
1977	-	295	174	794	675	1.069	8	1.345
1978	-	295	136	884	930	1.278	8	1.256
1979	-	453	795	337	-	347	2,2	1.033
1980	-	352	353	282	-	282	5	1.026

Kaynak: BCA, 1967-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Göstergelerin hesaplanmasında ünitelerin çalışma süreleri ile üretim miktarları arasındaki ilişki esas alınmıştır. Aynı esas ile işgücü verimlilikleri Tablo 31'deki gibidir:

Tablo 31. Çeşitli Üretim Ünitelerinde İşgücü Verimliliği Değerleri (kg/saat)

Yıllar	Salamura Zeytin	Zeytin Pres	Prina	Rafineri Dairesi	Kutu- Ambalaj	Sabun- hane	Gliserin	Un
1967	3	5	7	27	20	7	2	-
1968	28	10	8	43	28	11	4	-
1969	69	38	9	67	25	15	2	-
1970	104	23	11	73	21	12	2	-
1971	41,6	19,9	78	31,1	22,2	82,3	39,7	-
1972	40,2	53,2	64,9	85,9	29,1	21,3	1,7	-
1973	32,5	46,7	147,2	85,6	26,6	22,7	5,3	-
1974	19,1	14,4	106,5	44,4	19,3	13,9	1,7	-
1975	9,3	5,7	6,9	28,2	14,8	6,0	1,0	45,8
1976	21,7	6,3	7,4	43,9	16,6	6,8	3,2	112,0
1977	-	39	8,6	97	28	16	1,2	120
1978	-	42	10,2	93	57	26	1,6	112
1979	-	5,8	77	63	-	7,4	0,5	97
1980	-	37	34,9	86,1	-	9,7	3,6	103,9

Kaynak: BCA, 1967-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

İşgücü verimliliğinde görülen değişmelerin temel sebebi üretim ünitelerinde meydana gelen üretim değişimleri ile aynı ünitelerde istihdam edilen işçi sayısında yıllar itibarıyla meydana gelen değişimlerdir (BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları).

3.8.5.2. Karlılık

Şirketin gider ve zararları ile gelir ve karları arasındaki farklar 1961-80 yılları arasında Tablo 32'deki gibidir:

Tablo 32. 1961-1980 Yılları Arasında Şirketin Dönem Sonu Kar/Zararı (Bin TL)

Yıllar	Dönem Sonu Karı	Dönem Sonu Zararı
1961	-	-803
1962	-	-1.000
1963	200	-
1964	-	-6,700
1965	-	-200
1966	300	-
1967	-	-2.370
1968	-	-2,360
1969	320	-
1970	3.459	-
1971	1.831	-
1972	1.929	-
1973	-	-3,609
1974	5.760	-
1975	200	-
1976	-	-430
1977	-	-6.681
1978	304	-
1979	6.003	--
1980	-	- 15.590

Kaynak: BCA, 1961-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

Şirketin dönem faaliyetleri neticesinde kârlılık ve zararlılık dönemleri birbirine yakın olsa da, aynı zaman aralığında bilançonun sürekli zarar vermesi dönem karlarının anlamını yitirmesine sebebiyet vermiştir. Şirketin yıllar itibariyle bilanço zararları Tablo 33'de gösterilmiştir.

Tablo 33. 1964-1980 Yılları Arasında Bilanço Zararları (Bin TL)

Yıllar	Bilanço Zararı
1964	13.183
1965	13.429
1966	13.133
1967	15.505
1968	17.866
1969	17.546
1970	14.053
1971	12.356
1972	10.660
1973	14.930
1974	14.930
1975	11.320
1976	11.750
1977	18.431
1978	18.431
1979	18.127
1980	27.715

Kaynak: BCA, 1964-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. Raporları'ndan derlenmiştir.

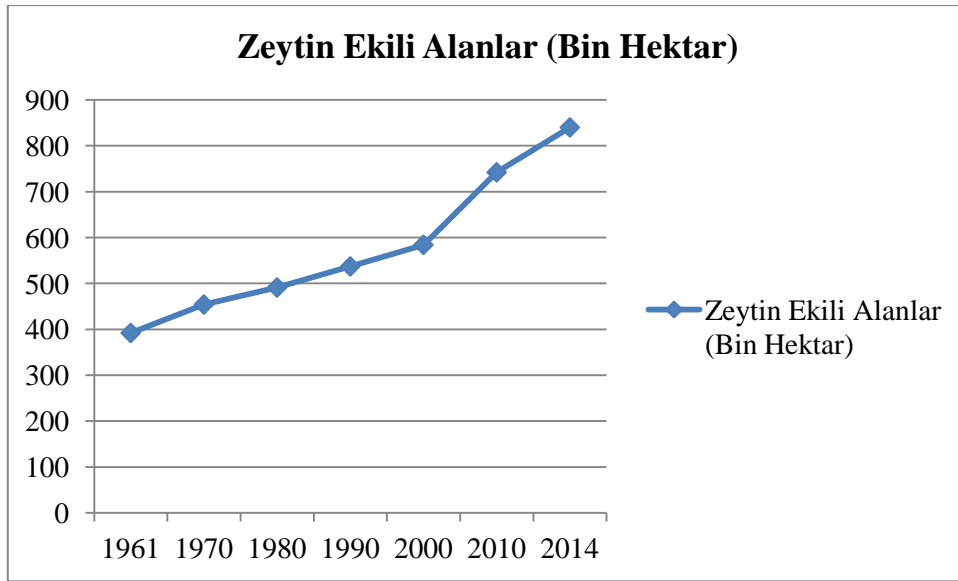
Sermaye yetersizliği ve kaynak bileşimindeki yabancı kaynaklar yoğunluğu nedeniyle sürekli bilanço zararı veren şirket, dönem sonu karı verdiği yıllarda bilanço zararlarını düşürebilirken, diğer yıllarda ise zararını belirli seviyelerde sürdürmüştür.

3.8.6. 1960 Yılından İtibaren Türkiye ve Gaziantep Zeytinciliği

Periyodik ürün veren ve uzun ömürlü bir ağaç olan zeytin bir Akdeniz iklimi bitkisidir ve ana vatanı Güneydoğu Anadolu'dur. Buradan Batı Anadolu ve oradan da İtalya, Yunanistan, Fransa ve İspanya olarak Akdeniz havzası boyunca yayılmıştır. Boyu 12-15 metre yüksekliğe ulaşabilen zeytin ağacının ömrü 500 hatta bin yıla ulaşabilmektedir. Meyve verme çağı 7-8 yaşında başlamakta 35-120 yaşları arasında en verimli çağına ulaşmaktadır (BCA, Yüksek Denetleme Kurulu, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii A.Ş. Raporları)

Türkiye’de Ege, Marmara, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde gerçekleştirilen zeytincilik ve zeytinyağı sanayi 1950’den itibaren gelişim içerisine girmiştir ve 1960-80 yılları arasında üretim miktarları itibariyle Türkiye, dünya ülkeleri içerisinde 6. sırada yer almıştır. Öyle ki, Türkiye’de 1945 yılında 28 milyon olan zeytin ağacı sayısı 1970 yılında 68 milyona, 1972 yılında 73 milyona, 1973 yılında 75 milyona ve 1974 yılında 77,1 milyona ve nihayet 1977 yılında 81,6 milyona ulaşabilmiştir. 1980 sonrasındaki gelişmeler neticesinde Türkiye şu anda zeytin ve zeytinyağı üretiminde dünya ülkeleri arasında 4. sıraya yükselmiştir. İspanya, İtalya ve Yunanistan bu alanda dünyada başı çeken ülkelerdir. Türkiye’nin bu ülkelerin gerisinde kalmasının sebebi arazi ve iklim koşullarındaki yetersizlik değil, ekili alan ve modern tarım tekniklerinin kullanılmamasıdır (BCA, Yüksek Denetleme Kurulu, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii A.Ş. Raporları). Türkiye’de 1961-2014 yılları arasında zeytin ağacı ekilen alanlar Şekil 2’de gösterilmiştir:

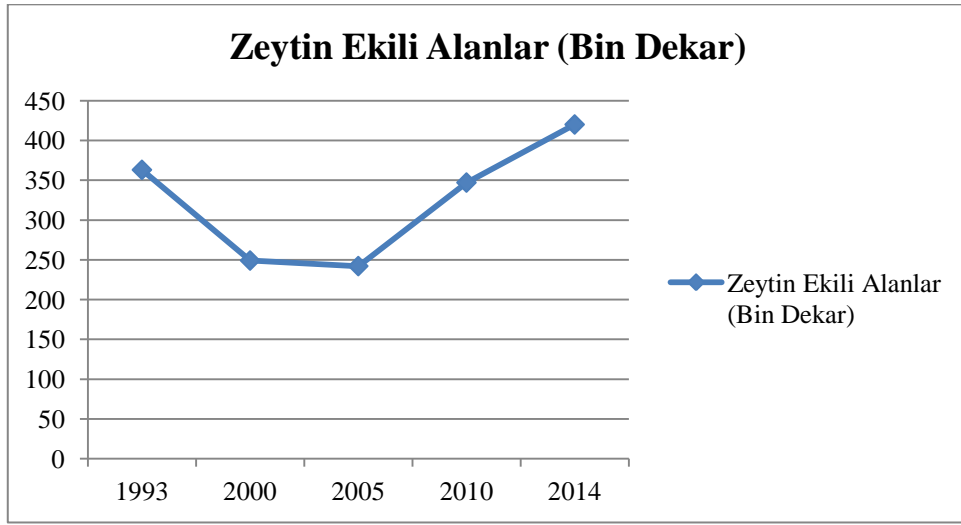
Şekil 2. 1961-2014 Yılları Arasında Türkiye’de Zeytin Ekilen Alanlar (Bin Hektar)

Kaynak: Food and Agriculture Organization of the United Nations
(Erişim Tarihi: 27.05.2015).

Ülke zeytinlikleri yaklaşık 55 yıllık bu dönemde 2,15 kat artış göstermiştir. Özellikle 2000’li yıllardan itibaren ekili alanlar daha hızlı yükselmeye başlamıştır. Bu yükseliş, Gaziantep özelinde de kendini göstermiştir. Gaziantep’te 1993-2014 yılları arasında zeytin ekili arazilerin gelişimi Şekil 3’te gösterilmiştir:

Şekil 3. 1993-2014 Yılları Arasında Gaziantep'te Zeytin Ekilen Alanlar (Bin Dekar)

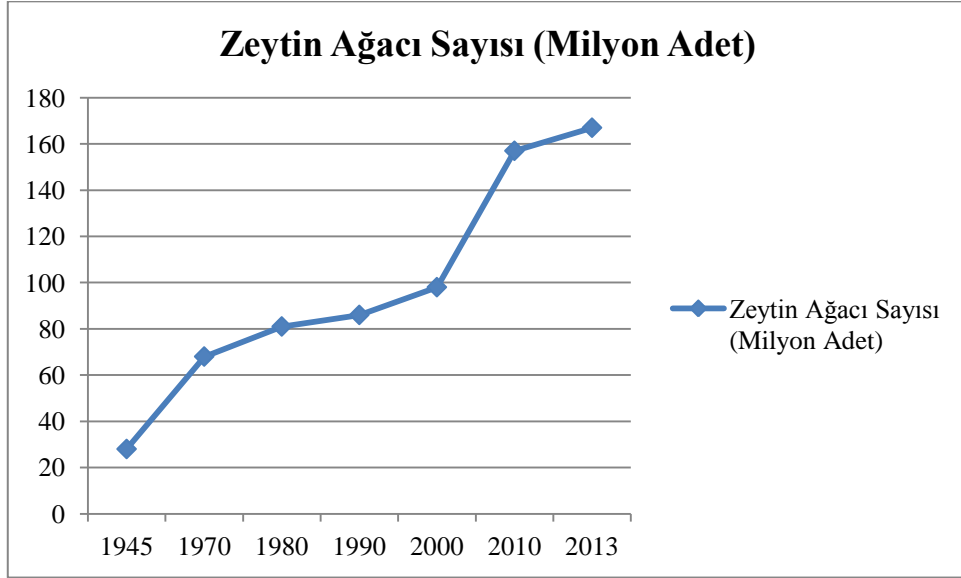

Kaynak: TÜİK.

Tarihsel süreçte, Türkiye için önemli bir zeytin üssü haline gelen Gaziantep'te zeytin ekili alanlar özellikle 2005 yılından itibaren hızla yükselmiştir. Şekil 3'de 1993'ten 2000 yılına geçişte gözlenen düşüşün sebebi 1995 yılında Kilis'in, Gaziantep'ten ayrılarak il hüviyetini kazanması olmuştur (Öğüt ve Karataş, 2012: 36). Ancak, Gaziantep, 2000 yılından 2014'e kadar ekili alanlarını yüzde 60 artırarak, Kilis ayrılmadan önceki ekili alanlar düzeyine ulaşabilmiş ve bu düzeyi aşabilmiştir.

Zeytin tarımının yapıldığı alanlardaki gelişmeler neticesinde Türkiye'de yetiştirilen zeytin ağacı sayılarının seyri Şekil 4'teki gibidir:

Şekil 4. 1945-2013 Yılları Arasında Türkiye’de Zeytin Ağacı Sayıları (Milyon Adet)

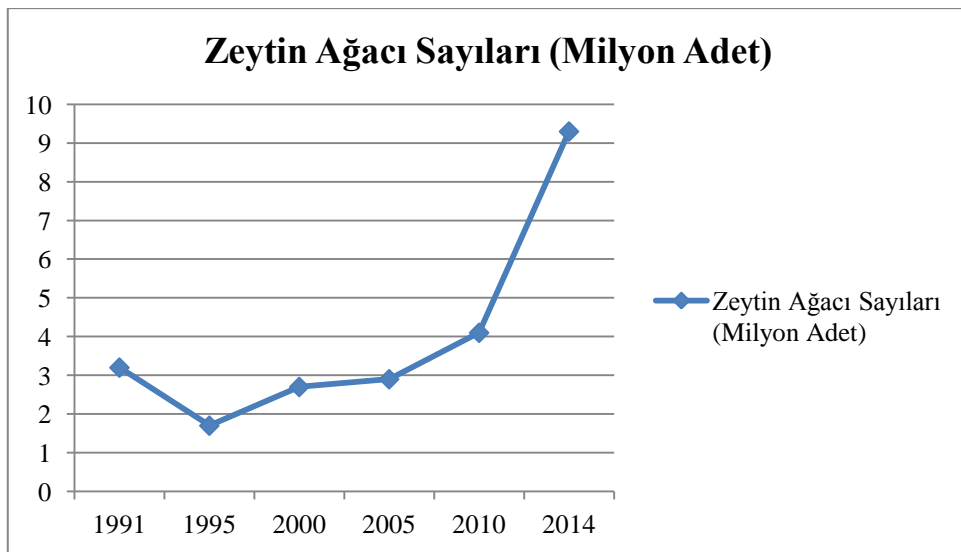

Kaynak: BCA, Yüksek Denetleme Kurulu, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii A.Ş. Raporları ve TÜİK.

1950’li yıllara kadar potansiyelinin çok altında kalan ülke zeytinciliğin, daha sonraki yıllardaki gelişimini ortaya koyan bir diğer gösterge de zeytin ağacı sayılarıdır. 1945 yılında 30 milyonun altında olan zeytin ağacı sayısı, günümüze kadar yaklaşık altı kat artarak 170 milyona ulaşabilmiştir.

Gaziantep’te zeytin ağacı sayısındaki değişimler Şekil 5’te gösterilmiştir:

Şekil 5. 1991-2014 Yılları Arasında Gaziantep’te Zeytin Ağacı Sayıları (Milyon Adet)

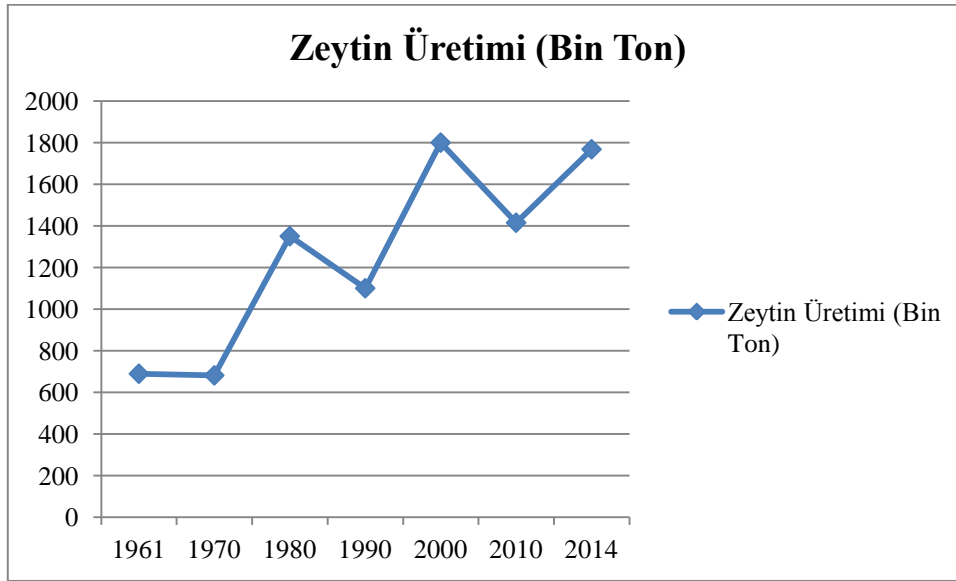

Kaynak: TÜİK.

Gaziantep, 2005 yılından itibaren Türkiye ortalamasının çok üzerinde bir oranla zeytin ağacı sayılarını arttırmıştır. Son yıllarda ekilen bu ağaçlar, meyve verme çağına geldiklerinde zeytin üretim miktarlarını da arttırarak Gaziantep'in zaten iyi durumda olan konumunu daha iyi seviyelere taşıyacaktır. Türkiye'de zeytin üretiminde 2014 yılı itibariyle 8. sırada yer alan Gaziantep, önünde yer alan Hatay, Çanakkale ve Manisa illerindeki üretim değerlerine giderek yaklaşmıştır (TUIK).

Zeytin üretimi, iklim koşullarına bağlılığı ve ekilen zeytin ağaçlarının meyve vermeye geç başlaması nedeniyle daha dalgalanmalı bir seyir izlemiştir. Ancak yine de verim yıllarında önemli artışlar gerçekleşmiştir. Bu bağlamda, zeytin üretiminin uzun dönemli trendi istikrarlı artışları ifade etmektedir. 1961-2014 yılları arasında Türkiye'de zeytin üretim miktarları Şekil 6'te gösterilmiştir:

Şekil 6. 1961-2014 Yılları Arasında Türkiye'de Zeytin Üretim Miktarları (Bin Ton)

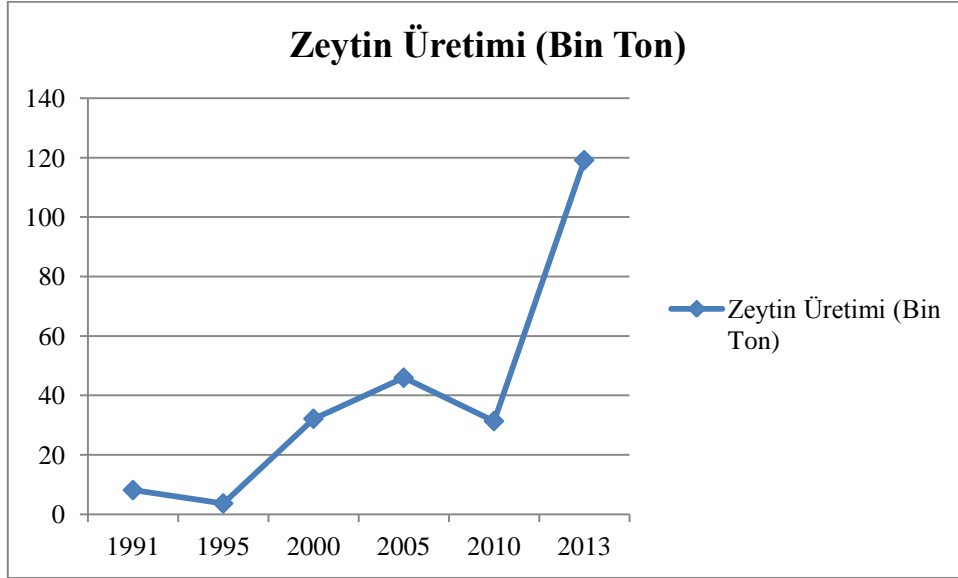

Kaynak: Food and Agriculture Organization of the United Nations (Erişim Tarihi: 27.05.2015).

Zeytin üretimi verim yıllarındaki değerler itibariyle 1960'lı yıllardaki ortalamalarının yaklaşık iki katına yükselmiştir. Bu bağlamda, ekilen alanlardaki artışların zeytin üretim miktarlarına da yansıtıldığı söylenebilir. Son yıllarda tarım sektöründe gerçekleştirilen uzmanlaşma çalışmaları neticesinde verim yılları dışında da kayda değer üretim miktarları yakalanmıştır. Zeytin üretimi özellikle 2000'li yıllardan itibaren verimli olmayan yıllarda dahi bir milyon tonun altına inmeyerek

istikrarını sağlamıştır. Türkiye’deki bu gelişmelerle beraber, Gaziantep’te zeytin üretim miktarları Şekil 7’deki gibidir:

Şekil 7. 1991-2013 Yılları Arasında Gaziantep’te Zeytin Üretim Miktarları (Bin Ton)

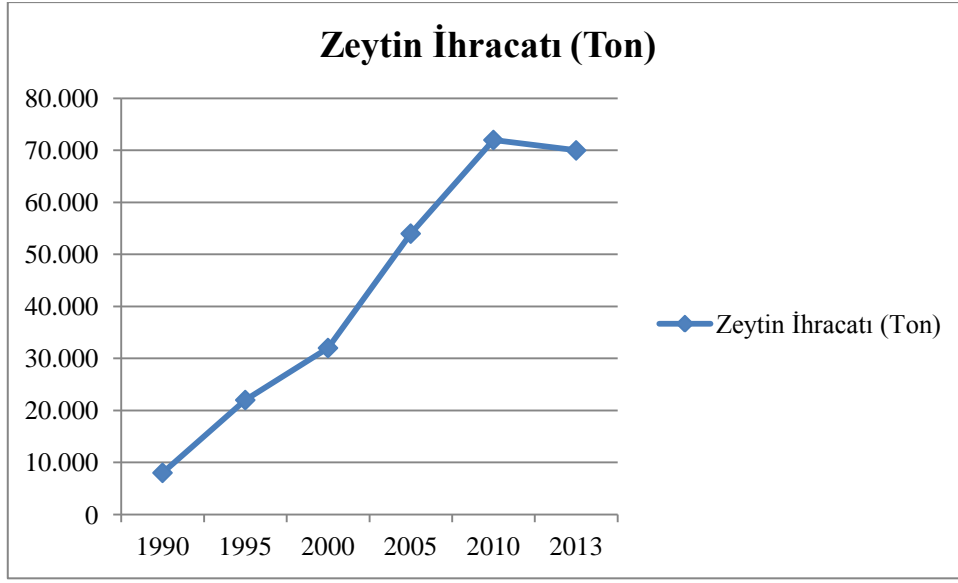

Kaynak: TÜİK.

Gaziantep’te 2005 yılından üç kattan fazla artarak 9,3 milyona ulaşan zeytin ağaçları zeytin üretim miktarını 2,7 kat artırarak 120 bin ton düzeyine ulaştırmıştır. Ekilen ağaçların tamamının meyve verme çağına ulaşmadığı düşünüldüğünde zeytin üretimindeki artışları sürmesi beklenmelidir.

Ülke genelinde zeytin üretiminde gözlenen gelişmeler Türkiye’nin zeytin ihracatını da olumlu yönde etkilemiştir. Türkiye’nin zeytin ihracatı değerleri Şekil 8’de gösterilmiştir:

Şekil 8. 1990-2013 Yılları Arasında Türkiye'nin Zeytin İhracatı (Ton)

Kaynak: International Oil Olive Council (Erişim Tarihi: 15.09.2015).

Türkiye’de 1990 yılında 8 bin ton seviyesinde olan zeytin ihracatı yaklaşık dokuz kat artarak günümüzde 70 bin tonun üzerine çıkmıştır.

Zeytin üretimindeki gelişmelere bağlı olarak Türkiye’de zeytinyağı üretimi 1990 yılındaki 80 bin seviyesinden, 2014 yılında 190 bin seviyesine ulaşmıştır. Zeytinyağı ihracatı ise dalgalı bir seyir izleyerek 2004-2014 yılları arasında 12 bin ton ile 92 bin ton arasında değişmiştir. Günümüzde Türkiye’nin dünya zeytin ve zeytinyağı ihracatındaki payı yüzde 9 civarındadır (International Oil Olive Council, 15.09.2015).

Türkiye’nin zeytin ve zeytinyağı üretimindeki ve dış ticaretindeki performansı yurtiçi tüketime yansımamaktadır. Türkiye’de kişi başına zeytinyağı tüketimi 1970 yılından günümüze dek 2 ila 4 kg. arasında değişmiştir. Bu değer dünya zeytin ve zeytinyağı üretiminde söz sahibi diğer ülkelerde ortalama 10 kilogramdır (International Oil Olive Council, 15.09.2015).

SONUÇ

İktisat biliminin temel araştırma konusu insan davranışlarının anlamlandırılması ve öngörülebilmesidir. İnsan davranışlarının değişkenliği ve tahmin edilebilirliğinin zorluğu, iktisat biliminin evrensel ve her zaman geçerli ilkeler belirlemesini zorlaştırmaktadır. Bunun bir sonucu olarak iktisat bilim insanlarınca iktisat biliminin başlangıç tarihi olarak kabul edilen 1776 yılından bu yana, iktisadi yaklaşımlar farklılık göstermiştir. Devletin iktisadi yaşamdaki rolü üzerine olan tartışmalar bu farklılıkların odak noktası haline gelmiştir..

Devletin ekonomik rolü üzerine olan iktisadi yaklaşımlar 19. ve 20. yüzyılda birbirine zıt iki paradigma içerisinde şekillenmiştir. 19. yüzyıl iktisadi yaşantısında belirleyici olan Klasik İktisat, felsefesi itibariyle devletin ekonomik hayatta müdahaleci olmaması gerektiği görüşündedir. Klasik felsefenin özünü de Adam Smith'in görünmez el, kişisel çıkar ve özgürlük eksenindeki fikirleri oluşturmuştur. Kişisel çıkar ve özgürlüklerin temin edildiği serbest piyasa koşullarında adeta görünmeyen bir el yardımıyla ekonomi denge düzeyine ulaşacak ve bu denge istikrarlı olacaktır. Ekonomide her rasyonel birey kişisel çıkarları doğrultusunda hareket ederek yalnızca kendi fayda maksimizasyonunu sağlamayacak, aynı zamanda toplumsal çıkarlar da maksimize olacaktır. Bu yaklaşıma göre rasyonel birey ve kişisel çıkar güdüsü üzerine kurulmuş bir ekonomik düzen beraberinde fiyat, ücret ve faiz esnekliğini de getirecektir. Dolayısıyla bir piyasa başarısızlığında dahi esnek mekanizmalar aracılığıyla ekonomi tekrar denge düzeyine ulaşacaktır. Bu ekonomik yapı içerisinde devlet, güvenlik, savunma ve diplomasi gibi asli görevlerini yerine getirerek, serbest piyasa mekanizmasının sorunsuzca işlemesine yönelik önlemlerini almakla yükümlüdür. Devlet bu sınırların ötesinde bir faaliyet alanına sahip değildir. Klasik yaklaşımın devlet-ekonomi ilişkisine yönelik görüşleri 1929 Büyük Buhranı'na dek dünya ekonomilerinde etkili olmuştur.

Tüm ekonomilerde etkilerini hissettiren Büyük Buhran, devlet-ekonomi ilişkilerinde bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Kriz, Klasik İktisatçıların temel tezi olan “ekonominin kendi kendini dengeye getireceği” düşüncesine büyük bir darbe vurmuştur. Uzun dönemde ekonomi politikalarında önemli bir değişime yol açan bu kriz neticesinde, özellikle gelişmiş ülke hükümetleri daha aktif para ve

maliye politikalarına yönelerek devletin ekonomideki etkinliğini artırmışlardır. Bu dönemde, krizden çıkış yolu olarak devlet müdahalesinin gerekliliğinin savunan Keynezyen İktisat dünya ekonomilerine yön vermiştir. Bu yüzyılda meydana gelen iki dünya savaşı da, aynı şekilde devletin ekonomideki rolünün artmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda, özellikle Avrupa ülkelerinde devletin sınaî işletmeler kurması hızlanmış ve kamu harcamalarının gayrisafî milli hâsılaya oranı 20. yüzyılın sonlarına kadar birçok ülkede artışını sürdürmüştür (Güran, 2012: 197). 1980’li yıllardan itibaren ise, küreselleşmenin hızlanması belirleyici olacak şekilde, ekonomik hayata yeniden liberal ilkeler yön vermeye başlamıştır. Küreselleşme sürecinin başlamasıyla birlikte, ülkeler arası sınırlar esnek hale gelmiştir. Böylelikle uluslararası mal ve hizmet ile sermaye dolaşımı artmıştır. Teknolojik gelişmelerle beraber, günümüzde, liberal ekonomik sistem canlılığını korumaktadır.

Türkiye’de uygulanan iktisat politikaları dünya konjonktüründen etkilenmiştir. Yeni bir sürecin başlangıcını ifade eden Cumhuriyet’in ilk yıllarında uygulanacak iktisat politikalarının ne olacağı konusunda, İzmir İktisat Kongresi ve Lozan Antlaşması’nın iktisadi hükümleri belirleyici olmuştur. Özellikle Lozan’ın bağlayıcı hükümleri, hayata geçirilmesi planlanan devlet eliyle kalkınma planlarını ötelemiştir. 1929 Büyük Buhranı ve ardından gelen II. Dünya Savaşı, tüm dünya ekonomilerinde olduğu gibi, Türkiye’de de devletçi politikaların artışı ile sonuçlanmıştır. Bu anlamda 1930-80 yılları arası, Türkiye’de devlet öncülüğüne dayalı kalkınma stratejisinin izlendiği bir planlama dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1930’lı yıllarda sanayi planları ve 1960’lı yıllarda kalkınma planları ile şekillenen devlet öncülüğünde kalkınma stratejisinin en önemli enstrümanlarından biri kamu iktisadi teşebbüsleri olmuştur. Kamu işletmeciliğinin büyümesindeki temel sebep ülke ve toplum genelindeki sermaye yetersizliğidir. Sermaye yetersizliği ile beraber, girişimci azlığı, nitelikli işgücü eksikliği ve dış rekabette zayıflık gibi sebeplerle özel sektörle sanayileşme ve kalkınmanın mümkün olamayacağı düşüncesi, kamu işletmeciliğini iktisadi bir zorunluluk olarak ortaya çıkarmıştır (Buluş, 2009: 67). Bu ekonomik koşullar altında, 1930’dan itibaren özellikle sanayi sektöründe faaliyet göstermek üzere kamu iktisadi teşebbüslerinin sayısı hızla artmış ve ülke ekonomisinde önemli konuma gelmiştir. 1980’li yıllardan itibaren gündeme

gelen ve faaliyet alanı bulan özelleştirme tartışmalarına dek kamu iktisadi teşebbüsleri faaliyetlerini sürdürmüş ve devamında birçoğu özelleştirme sürecine girmiştir.

Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. devlet öncülüğünde kalkınma stratejisinin bir parçası olarak 1955 yılında Gaziantep ili sınırlarında yer alan Nizip ilçesinde kurulmuştur. Şirket, çeşitli alanlarda üretim faaliyetlerine girişse de ana üretimi bölgede yetiştirilen zeytin ağacı sayısında artışları teşvik etmek üzere, yemeklik ve sabunluk zeytinyağı üzerine yoğunlaşmıştır. Söz konusu kamu iktisadi teşebbüsünün 1960-80 yılları arasındaki faaliyetlerinin incelenmesi neticesinde elde edilen bulgular şu şekilde sıralanabilir:

- Bahsi geçen KİT, bölgenin üretim potansiyeline cevap verecek nitelikte fabrika ve tesis ile kurulmuş ve faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Türkiye’de zeytin yetiştirilen dört bölgeden biridir. Aynı zamanda zeytinin ana vatanıdır. Ancak 1950’li yıllara kadar bölgede zeytin ve zeytinyağı üretimi çok düşük seviyelerde kalmıştır. Bunda, iç tüketimin düşük kalmasının yanında tesisleşme eksikliği de belirleyici olmuştur. Öyle ki, 1955 yılına kadar zeytinyağı üretimi iptidai koşullarda ve oldukça küçük ölçekli işletmelerde yürütülmüştür. Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.’in fabrikası ise, tesis edildiği dönem itibariyle dünya teknoloji standartlarına uygun olarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu tesis ile bölgenin büyük ölçekli üretim gerçekleştirecek işletme ihtiyacı giderilmiş ve ileri teknik ve büyük organizasyon gerektiren bir yatırım gerçekleştirilmiştir. Ülkedeki diğer tesislere kıyasla çok yüksek kapasitede birimlere sahip tesis, yirmi yıl boyunca düzenli olarak alım ve üretim faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Bu süreç neticesinde başta Nizip ve Gaziantep olmak üzere Güneydoğu Anadolu Bölgesi zeytinciliği hızla gelişmiştir. Günümüze gelindiğinde Nizip’in Gaziantep ilinin en büyük zeytinliği ve Gaziantep’te Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin en büyük zeytin ağacı yetiştiricisi ili konumuna gelmiştir.

- Ülfet, sahip olduğu fabrika ve üretim teknikleriyle bölgenin diğer kuruluşlarına ve özel sektöre önderlik etmiştir. Özel sektöre nitelikli işgücü sağlama ve önderlik etme devlet öncülüğünde gerçekleştirilecek sanayileşme stratejisinin önemli unsurlarındandır. Ülfet, bu bağlamda, sahip olduğu 1507 girişimci ortak ve istihdam ettiği personel ile zeytin yetiştiriciliğinde modern tekniklerin bölge

tarımında içselleştirilmesine katkı sağlamıştır. Ayrıca işletme tesislerinde bulunan laboratuvarlar, bölge zeytinlerinin kimyevi değerlerinin ölçülmesine olanak sağlayarak, en uygun gübreleme ve sulama tekniklerinin bölge zeytin yetiştiriciliğinde uygulanmasına katkı vermiştir. Bu yolla verimlilik artışları elde edilebilmiştir.

- Ülfet, dış rekabete açık bir sanayi dalında faaliyet göstermiştir. Dünya’da zeytin ve zeytinyağı üretiminin çok büyük bir kısmı Akdeniz Havzası’nda gerçekleştirilmektedir. Günümüzde, Türkiye zeytin ve zeytinyağı üretimi ile ilgili İspanya, İtalya ve Yunanistan’ın arkasından 4. sırada gelmektedir. Şirketin kuruluş yıllarında ise Türkiye 6. sırada bulunmaktaydı. Ülfet bu yapısıyla, dönem koşulları itibarıyla özel sektörün gerçekleştiremeyeceği ölçekte bir tesisleşme ile bölgenin ve ülkenin dünya zeytin ve zeytinyağı rekabetinden uzak kalmamasına katkı sağlamıştır.

- Ülfet, faaliyet gösterdiği alanda bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesine katkı sağlamıştır. Türkiye’de günümüze de sirayet edecek şekilde bölgelerarası ekonomik dengesizlikler önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Şirketin kuruluş yıllarında, zeytinyağı sanayinde Marmara ve Ege Bölgeleri tesisleşme, verimlilik ve üretim miktarları gibi alanlarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin önünde yer almıştır. Ülfet, kuruluşundan itibaren, özellikle Gaziantep’te zeytinyağı sanayinin hızla gelişmesine katkı sağlayarak bu dengesizliklerin görece azalmasında önemli rol oynamıştır. Keza, 1950 yılında 1 milyon 275 bin zeytin ağacına sahip olan Gaziantep’te bu sayı, 1960’da 3 milyon 750 bine, 1972 yılında 4 milyon 800 bine ulaşmış ve günümüzde ise 9 milyonu aşmıştır. Zeytin ağacı ekilen alanlar da 500 bin dekara ulaşmıştır. Bu görüntüsüyle Gaziantep, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin ve Türkiye’nin önemli zeytin üslerinden biri haline gelmiştir. Öyle ki, Gaziantep’te zeytin ağaçlarının kapladığı alan, Türkiye’deki zeytinliklerinin yüzde 5’ini kapsamaktadır. Alımlarını civar illerden de gerçekleştiren şirketin, pozitif etkileri bu illere de yansımıştır. Özellikle Şanlıurfa’da zeytincilik neredeyse sıfırdan gelişmiş ve günümüzde önemli bir hale gelmiştir. Şanlıurfa’da bu gelişmeler bir paradigma değişimine de yol açarak, önceleri mercimek ve tahıl tarımı yapılan alanların hızla zeytinliğe dönüşmesine katkı sağlamıştır. Şanlıurfa’da günümüzde 60 bin dekarda zeytincilik yapılmaktadır.

- Söz konusu KİT, Nizip yöresinde önemli bir istihdam kaynağı olarak çalışmıştır. İşletme 1960-80 yılları arasında, ortalama yıllık olarak 450 personel istihdam etmiştir. Dönem koşulları itibariyle kadın istihdamı oldukça düşük seviyelerdedir. Aynı şekilde kadın istihdamının en düşük olduğu bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Dolayısıyla şirketin ulaştığı bu istihdam değeri Nizip'in demografik yapısı düşünüldüğünde oldukça önemli olmaktadır.

- Söz konusu kamu iktisadi teşebbüsü, kurulduğu bölgede ve faaliyet gösterdiği alanda bir sanayi kültürünün oluşmasına katkı sağlamıştır. Söz konusu KİT'in faaliyet gösterdiği dönemdeki zeytin sanayine katkıları süreklilik arz ederek günümüze dek sürmüştür. Bu anlamda, günümüzde önemli üretim merkezlerinden biri olma konumuna sahip Gaziantep'te, zeytin ve zeytinyağı üretiminin sürekli artış içerisinde olması bu durumu destekler niteliktedir. Sanayi kültürünün yerleşmesinde, 1500 civarında gerçek kişinin şirketin kuruluşunda yer alması belirleyici olmuştur.

Bölgenin sosyoekonomik yapısına önemli katkılar sağlayan Ülfet 1980 yılından itibaren özelleştirme sürecine girerek tarihteki yerini almıştır. Kısa ve uzun vadeli bu katkılarının yanında şirket, Türkiye'deki diğer kamu iktisadi teşebbüslerinde olduğu gibi birtakım sorunlara da sahiptir. Şirketin en önemli problemi sermaye yetersizliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Şirket sermayesindeki yetersizlik yabancı kaynak kullanımını artırmış ve her yıl bilanço zararı verilmesine yol açmıştır. Şirketin faaliyet kâr ve zarar tablosu ise bilançodaki durum kadar kötümser değildir. Şirketin faaliyetlerinin incelendiği yirmi yıllık dönemde, 10 yıl faaliyet kârı elde ederken diğer 10 yılda zarar elde etmiştir. Şirketin zarar ettiği yıllarda alım ve satış fiyatlarında üretici ve tüketici lehine izlediği fiyat politikaları belirleyici olmuştur.

Mali göstergeleri ile pazarlama ve satış konularında özel sektör etkinliğinden uzak gözükmesine rağmen Ülfet, kuruluş amacına ulaşmıştır. Bölge zeytinciliğinin yıllar itibariyle düzenli gelişmeler göstermesi bunu destekler mahiyettedir. Bu anlamda, Türkiye iktisat politikalarını dönem itibariyle şekillendiren ve devlet öncülüğünde kalkınma ve sanayileşme stratejisi olarak adlandırılacak sürecin bir sacayağı olan Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş. kurulduğu yıldan kapandığı döneme kadar hemen her yıl ülke milli gelirine sağladığı katkıyı

artırmıştır. Ayrıca faaliyet gösterdiği alanda bölgenin sosyoekonomik yapısındaki dönüşümü hızlandırmıştır.

Bu çalışma ve benzer çalışmaların geliştirilmesiyle, bu tür şirketlerin etkinlik ve verimlilik sorunlarının çözülmesi ve KİT'lere yönelik denetim standartlarının geliştirilmesine katkı sağlanabilecektir. Bu bağlamda, tarihsel süreçte, Yüksek Denetleme Kurulu'nun denetimine giren diğer KİT'lere ve sektörlerle yönelik başka çalışmalar yapılması, özellikle günümüz devlet işletmelerine yönelik sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilecektir.

Bu araştırma sonuçları göstermiştir ki, KİT'ler doğru idare edildiklerinde ülke ekonomisine katkı sağlayabilir. Özellikle sermaye birikimi sıkıntısı yaşayan gelişmekte olan ekonomilerde KİT'ler öncül fonksiyonlara sahip olabilir. Bu kapsamda, bu tür şirketlerin gelişimine yönelik, bilgi ve tecrübe desteği alınması yararlı sonuçlar üretebilecektir.

EKLER

EK 1- ŞİRKETİN 1973 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR YÖNTEMİYLE)

Harcamalar	Tutar (Bin TL)
Personele yapılan harcamalar	8.437
Mevzuat gereğince katılma payları	23,9
Verilen faizler (net)	1.431
Karşılıklar	172,9
Amortismanlar	12.041,6
Dönem sonucu (-)	3.609,1
Başlıca dolaylı vergiler	49,2
Alıcı fiyatlarıyla GSMH'ya katkı	18.546,5

Kaynak: BCA, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1973 Yılı Raporu.

EK 2- ŞİRKETİN 1974 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR YÖNTEMİYLE)

Harcamalar	Tutar (Bin TL)
Personele yapılan harcamalar	10.671,3
Dernek vb. yerlere bağışlar	67,7
Mevzuat gereğince katılma payları	36,8
Verilen faizler (net)	461,9
İş sigorta fonu	28,5
Karşılıklar	- 70,6
İştirak karları (-)	- 1,7
Amortismanlar	1.414,9
Dönem sonucu (+)	5.760,1
Başlıca dolaylı vergiler	69,7
Alıcı fiyatlarıyla GSMH'ya katkı	18.438,6

Kaynak: BCA, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1974 Yılı Raporu.

**EK 3- ŞİRKETİN 1975 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR
YÖNTEMİYLE)**

Harcamalar	Tutar (Bin TL)
Personele yapılan harcamalar	16.238,1
Dernek vb. yerlere bağışlar	-
Mevzuat gereğince katılma payları	17,3
Verilen ve alınan faiz farkı	1.781,6
Verilen ve alınan kiralar farkı	24,1
İş sigorta fonu	15,4
Karşılıklar (net)	28,5
İştirak karları (-)	-
Amortismanlar	1.350,5
Dönem sonucu (+)	199,5
Başlıca dolaylı vergiler	17,2
Alıcı fiyatlarıyla GSMH'ya katkı	19.622,3

Kaynak: BCA, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi
1975 Yılı Raporu.

**EK 4- ŞİRKETİN 1976 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR
YÖNTEMİYLE)**

Harcamalar	Tutar (Bin TL)
Personele yapılan harcamalar	23.300
Dernek vb. yerlere bağışlar	-
Mevzuat gereğince katılma payları	18
Verilen ve alınan faiz farkı	5.230
Verilen ve alınan kiralar farkı	25
İş sigorta fonu	136
Karşılıklar (net)	-
İştirak karları (-)	-
Amortismanlar	1.616
Dönem sonucu (-)	430
Başlıca dolaylı vergiler	3.694
Alıcı fiyatlarıyla GSMH'ya katkı	33.579

Kaynak: BCA, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi
1976 Yılı Raporu.

**EK 5- ŞİRKETİN 1978 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR
YÖNTEMİYLE)**

Harcamalar	Tutar (Bin TL)
Personele yapılan harcamalar	49.326
Dernek vb. yerlere bağışlar	12
Mevzuat gereğince katılma payları	-
Verilen ve alınan faiz farkı	8.956
Verilen ve alınan kiralar farkı	10
İş sigorta fonu	44
Karşılıklar (net)	-
İştirak karları (-)	-
Amortismanlar	1.624
Dönem sonucu (+)	304
Başlıca dolaylı vergiler	-
Alıcı fiyatlarıyla GSMH'ya katkı	60.276

Kaynak: BCA, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1978 Yılı Raporu.

**EK 6- ŞİRKETİN 1980 YILI MİLLİ GELİRE KATKISI (GELİR
YÖNTEMİYLE)**

Harcamalar	Tutar (Bin TL)
Personele yapılan harcamalar	178.339
Dernek vb. yerlere bağışlar	48
Mevzuat gereğince katılma payları	67
Verilen ve alınan faiz farkı	36.298
Verilen ve alınan kiralar farkı	240
İş sigorta fonu	-
Karşılıklar (net)	-
İştirak karları (-)	-
Amortismanlar	1.624
Dönem sonucu (-)	15.590
Başlıca dolaylı vergiler	-
Alıcı fiyatlarıyla GSMH'ya katkı	201.026

Kaynak: BCA, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi
1980 Yılı Raporu.

**EK 7- 1961-2014 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE ZEYTİN ÜRETİMİ
(BİN TON) ve EKİLİ ALANLAR (BİN HEKTAR)**

Yıllar	Ekilen Alanlar	Zeytin Üretimi
1961	392	689
1962	399	291
1963	405	619
1964	424	694
1965	428	394
1966	444	841
1967	449	495
1968	445	822
1969	447	302
1970	454	681
1971	458	326
1972	460	1019
1973	468	333
1974	474	840
1975	485	561
1976	490	1.097
1977	493	400
1978	490	1.100
1979	490	430
1980	491	1350
1981	506	400
1982	497	1.320
1983	499	400
1984	500	800
1985	505	600
1986	513	1.010
1987	526	600
1988	528	1.100

EK 7- DEVAMI

Yıllar	Ekilen Alanlar	Zeytin Üretimi
1989	529	500
1990	537	1.100
1991	543	640
1992	541	750
1993	544	550
1994	547	1.400
1995	542	515
1996	554	1.800
1997	571	510
1998	571	1.650
1999	580	600
2000	584	1.800
2001	599	600
2002	610	1.800
2003	614	850
2004	633	1.600
2005	644	1.200
2006	651	1.767
2007	694	1.075
2008	707	1.462
2009	727	1.290
2010	742	1.415
2011	786	1.750
2012	805	1.820
2013	825	1.676
2014	840	1.768

Kaynak: Food and Agriculture Organization of the United Nations, Erişim Tarihi: 27.05.2015.

**EK 8- 1945-2014 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE ZEYTİN AĞACI
SAYISI (MİLYON ADET)**

YILLAR	ZEYTİN AĞACI SAYISI
1945	28
1970	68
1971	73,1
1973	75,1
1977	81,6
1980	81,2
1988	85,6
1989	85,7
1990	86,5
1991	87,7
1992	87,0
1993	87,1
1994	88,2
1995	87,6
1996	95,7
1997	95,7
1998	93,5
1999	95,5
2000	97,8
2001	99,0
2002	101,6
2003	102,8
2004	107,1
2005	113,2
2006	129,3
2007	144,3
2008	151,6
2009	153,7

EK 8- DEVAMI

YILLAR	ZEYTİN AĞACI SAYISI
2010	157,1
2011	155,4
2012	157,9
2013	167,1

Kaynak: BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Raporları'ndan ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Zeytin ve Zeytinyağı Raporlarından derlenmiştir.

EK 9- 1990-2013 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE ZEYTİN İHRACATI (TON)

Yıllar	Zeytin İhracatı
1990	8.000
1991	12.000
1992	13.000
1993	15.000
1994	29.000
1995	22.000
1996	30.000
1997	23.000
1998	30.000
1999	20.000
2000	32.000
2001	56.000
2002	35.000
2003	51.000
2004	58.000
2005	54.000
2006	55.000
2007	20.000
2008	65.000
2009	65.500
2010	72.000
2011	60.000
2012	70.000

Kaynak: International Oil Olive Council, Erişim Tarihi: 15.09.2015

**EK 10- 1970-2014 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE ZEYTİNYAĞI
ÜRETİMİ (BİN TON)**

YILLAR	ZEYTİNYAĞI ÜRETİMİ
1970	118
1972	112,7
1977	75,1
1980	70
1988	90
1989	35
1990	80
1991	60
1992	56
1993	48
1994	160
1995	43
1996	200
1997	40
1998	180
2003	79
2004	145
2005	112
2006	165
2007	72
2008	130
2009	147
2010	160
2011	191
2012	195
2013	190
2014	190

Kaynak: BCA, 1960-80 Yılları Arası Yüksek Denetleme Kurulu Raporları'ndan ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Zeytin ve Zeytinyağı Raporlarından derlenmiştir.

**EK 11- 2003-2014 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE ZEYTİNYAĞI
İHRACATI (BİN TON)**

YILLAR	ZEYTİNYAĞI İHRACATI
2003	46
2004	92,1
2005	47,6
2006	42,4
2007	15,8
2008	27,7
2009	23,5
2010	11,8
2011	19,4
2012	92,1
2013	15,6
2014	35

Kaynak: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Zeytin ve Zeytinyağı Raporlarından derlenmiştir.

EK 12- 1991-2014 YILLARI ARASINDA GAZİANTEP’TE ZEYTİN EKİLEN ALANLAR (DEKAR) ve TOPLAM ZEYTİN ÜRETİMİ (TON)

YILLAR	EKİLEN ALANLAR	ZEYTİN ÜRETİMİ
1991	-	8.053
1992	-	7.961
1993	363.060	6.270
1994	333.260	36.773
1995	192.610	3.541
1996	192.840	35.902
1997	209.110	32.790
1998	197.900	24.669
1999	238.030	48.242
2000	249.700	32.181
2001	232.940	40.433
2002	236.970	49.205
2003	236.970	53.590
2004	236.970	37.028
2005	242.830	45.897
2006	292.850	50.596
2007	387.847	40.050
2008	419.662	37.833
2009	351.372	32.215
2010	347.997	31.326
2011	363.737	34.369
2012	428.862	57.464
2013	420.934	119.186
2014	420.666	28.735

Kaynak: TÜİK.

**EK 13- 1991-2014 YILLARI ARASINDA GAZİANTEP’TE ZEYTİN AĞACI
SAYILARI (ADET)**

YILLAR	ZEYTİN AĞACI SAYISI
1991	3.243.350
1992	3.238.090
1993	3.140.575
1994	3.153.400
1995	1.750.000
1996	1.782.480
1997	2.057.368
1998	1.734.292
1999	2.471.531
2000	2.701.160
2001	2.790.630
2002	2.832.016
2003	2.818.066
2004	2.831.716
2005	2.923.426
2006	3.928.796
2007	4.279.006
2008	5.149.945
2009	5.098.459
2010	4.111.458
2011	4.231.828
2012	7.178.865
2013	8.348.792
2014	9.307.504

Kaynak: TÜİK.

KAYNAKÇA

- Acar, Y. (1989) *Ülkemizde Devlet Girişimciliği ve KİT'ler*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basım Evi.
- Afetinan, A. (1989) *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat- 4 Mart 1923*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Afşar, M. (1999) *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nde Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi (Çimento Sektörüne İlişkin Bir Uygulama)*, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları; NO. 1161, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları; NO. 159.
- Akalın, G. (2000) *Kamu Ekonomisi*, Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
- Akalın, G. (2002) *Türkiye'de Ekonomi- Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş*, Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama A.Ş.
- Akalın, G. (2003) *KİTLER ve Özelleştirilmeleri*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akkoyunlu, P. F. (2011) *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Akgüç, Ö. (1991) *Ekonomide Gerçeği Arayış*. [Aktaran: Atasoy, V. (1993) *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu*, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.]
- Aktan, C. C. (2002) *Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme*, İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Aktan, C. C. (2008) *Yeni İktisat Okulları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Altınok, T. (1982) *Kamu İktisadi Teşekkülleri Sorunları ve Çözüm Yolları*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Altunışık, R. ve Coşkun R. ve Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları*, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Atasoy, V. (1993) *Türkiye'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve Özelleştirme Sorunu*, Ankara: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Aubert- Krier, J. (1981) *Gestion de L'entreprise I- Structure et Organization*, Presses Universitaires de France.

Aysan, M. A. (1973) *Türkiye’de Devlet İşletmeciliği*, İstanbul: Yalkın Ofset Matbaası.

Aysan, M. ve Özmen, S. (1981) *KİT Türkiye’de ve Dünya’da Kamu İktisadi Teşebbüsleri*, İstanbul: Kardeşler Basımevi.

Barber, J. (1999), *İktisadi Düşünce Tarihi*, İstanbul: Şule Yayınları.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1962) “T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1960 Yılı Raporu”, Ankara: Gürsoy Basımevi.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1962) “T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1961 Yılı Raporu”, Ankara: Gürsoy Basımevi.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1963) “T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1962 Yılı Raporu”, Ankara: Ege Matbaası.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1963) “T.C. Yüksek Murakabe Heyeti Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1.1.1963- 30.6.1963 Dönemi Raporu”, Ankara.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1967) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1964-1965, 1965-1966 ve 1966-1967 Yılları Raporu”, Ankara: Gürsoy Basımevi.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1970) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1.7.1968-30.06.1969 Dönemi Raporu”, Ankara: Gürsoy Basımevi.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1971) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1970 Yılı Raporu”, Ankara: Ege Matbaası.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1972) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1.7.1971-31.12.1971 Dönemi Raporu”, Ankara: Alkan Matbaası.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1973) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1972 Yılı Raporu”, Ankara: Cihan Matbaası.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1974) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1973 Yılı Raporu”, Ankara: Alkan Matbaası.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1975) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1974 Yılı Raporu”, Ankara: Alkan Matbaası.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1976) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1975 Yılı Raporu”, Ankara: Alkan Matbaası.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1977) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1976 Yılı Raporu”, Ankara.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1979) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1978 Yılı Raporu”, Ankara.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1980) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Güneydoğu Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi 1979 Yılı Raporu”, Ankara.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (1981) “T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu Ülfet Gıda ve Sabun Sanayii Anonim Şirketi 1980 Yılı Raporu”, Ankara.

Bilgili, Y. (2009) *Karşılaştırmalı İktisat Okulları Ders Notları (Makro İktisadın Teorik Esasları)*, İstanbul: İkinci Sayfa Basım Yayım Dağıtım.

Boratav, K. (2006) *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara: İmge Kitabevi.

Boratav, K. (2012) *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi.

Boratav, K. ve Türkcan, E. (1994) *İktisat Politikası Seçenekleri I Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Buluş, A. (2009) *Türk İktisat Politikalarının Tarihi Temelleri*, Konya: Tablet Kitabevi.

Bulut, N. (2003) Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu mu?. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(2), 173-197.

Colander, L. (1989) *History of Economic Theory*, U.S.A., Houghton Mifflin Company.

Çelebi, A. K. (2000) *Kamu Ekonomisinin Analizi Kamu Ekonomisinin Büyüklüğü Sorunu*, Manisa: Emek Matbaası.

Demir, Ö. (1996) *Kurumcu İktisat*, Konya: Vadi Yayınları, Yayın No:56.

Dinler, Z. (2015) *İktisada Giriş*, Bursa: Ekim Basım Yayım Dağıtım.

Denis, H. (1973) *Ekonomik Doktrinler Tarihi 1*, Çev.: A. Tokatlı, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Doğruel, F. ve Doğruel, S. A. (2005) *Türkiye’de Enflasyonun Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları.

DPT (1963) “Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967”.

DPT (1968) “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972”.

DPT (1973) “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977”.

DPT (1979) “Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983”.

DPT (1985) “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989”.

DPT (1990) “Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994”.

DPT (1995) “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)”.

DPT (2000) “Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005”.

DPT (2006) “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”.

Eğilmez, M. (2011) *Küresel Finans Krizi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ekelund, R. B. ve Hebert, R.F. (1997) *A History of Economic Theory and Method*, U.S.A., The McGraw-Hill Companies.

Ersoy, A. (2008) *İktisadi Teoriler ve Düşünceler Tarihi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Galbraith, J. K. (2010) *İktisat Tarihi*, Çev.: Müfit Günay, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Gül, S. (2004) *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakarlık Kısacasında Refah Devleti*, İstanbul: Etik Yayınları.

Güran, T. (2012) *İktisat Tarihi*, İstanbul: Der Yayınları.

Hamitoğulları, B. (1984) *İktisadi Sistemlerin Temelleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Heaton, H. (2005) *Avrupa İktisat Tarihi*, Ankara: Paragraf Yayınevi.

Heywood, A. (2007) *Siyaset*, Çev.: Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin, Mete Yıldız, Bican Şahin, Zeynep Kopuzlu, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Ankara: Adres Yayınları.

<http://faostat3.fao.org/home/E> (Food and Agriculture Organization of the United Nations) (27.05.2015)

<http://www.internationaloliveoil.org/>(16.06.2015)

http://www.nto.org.tr/yeni/index_ustmenu.php?srt=8 (02.09.2015)

http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/blok_satis2.htm (11.03.2015)

İslatince, H. (2009) *İktisadi Sistemler Kapitalizm & Sosyalizm*, Bursa: Ekin Yayınevi.

Kafaoğlu, A. B. (1994) *KİT Gerçeği ve Özelleştirme*, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Kazgan, G. (2012) *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009) “Ekonomi Politik” Açısından Bir İrdeleme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kepenek, Y. (1993) *100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirmeleriyle Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Keynes, J. M. (1980) *İstihdam Faiz ve Para Genel Teorisi*, Çev.: Asım Baltacıgil, İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Kılıçbay, A. (1999) *Türk Ekonomisi*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Kök, R. (1995) *Ekonomi-Politik Popülizm Özelleştirme ve KİTLER*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Kök, R. (1999) *İktisadi Düşünce Kavramlarının Analitik Evrimi*, İzmir: Anadolu Matbaacılık.

Krugman, P. (2008) *Politika Taşeronları Azalan Beklentiler Çağında İktisadi Eğilimler ve Önemsizleşen Refah*, Çev.: Nuşenur Domaniç, İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Mankiw, N. G., (2007) *Makroekonomi*, Çev.: Ömer Faruk Çolak ve Diğerleri, Ankara: Elif Yayınevi.

Mehmet Cavid Bey (2001) *İktisat İlmi*, Çev.: Sema Alpun Çakmak, İstanbul: Liberte Yayınları.

Öğüt, T. ve Karataş, A. R. (2012) “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Kilis’in İktisadi ve Sosyal Yapısı,” *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 4 (6), 35-58.

Ölmezoğulları, N. (2003) *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Özatay, F. (2011) *Parasal İktisat Kuram ve Politika*, Ankara: Elif Yayınevi.

Özügürlü, M. (2008) *Anadolu’da Küresel Fabrikanın Doğuşu Yeni İşçilik Örüntülerinin Sosyolojisi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Pamuk, Ş. (2010) *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, Ş. (2014) *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Parkin, M. (2008) *İktisat*, Çev.: Serdar Demir, Sevcan Güneş, Şennur Sezgin, Özcan Uzun, Akademi Yayınevi.

Polatoğlu, A. (1994) *Özelleştirme Tartışmaları*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Quataert, D. (2008) *Anadolu’da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, Çev.: Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sağlam, D. (1980) *Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Yapısı ve Zarar Nedenler (20 büyük k.i.t. hakkında özet bilgiler)*, Ankara: Kalite Matbaası.

Savaş, V. (2000) *İktisatın Tarihi*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Savaş, V. F. (2007) “Varsayalım Ki” *İktisat*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Sezen, S. (1999) *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Skousen, M. (2011) *İktisadi Düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası*, Ankara: Adres Yayınları:14.

Smith, A. (2009) *Milletlerin Zenginliği*, Çev.: H. Derin, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1970) “1927 Tarım Sayımı”, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü “19. Yüzyılda Osmanlı Dış Ticareti Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 1”.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü “Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu 1500-1927 Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 2”.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü “Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913 ve 1914 Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 3”.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2011) “2011 Yılı Zeytin ve Zeytinyağı Raporu”.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2012) “2012 Yılı Zeytin ve Zeytinyağı Raporu”.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2013) “2013 Yılı Zeytin ve Zeytinyağı Raporu”.

T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (2014) “2014 Yılı Zeytin ve Zeytinyağı Raporu”.

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013) “Onuncu Kalkınma Planı”

T. C. Sayıştay Başkanlığı (2011) “Kamu İşletmeleri 2010 Yılı Genel Raporu Kamu İktisadi Teşebbüsleri Diğer Kuruluşlar İştirakler”.

T. C. Sayıştay Başkanlığı (2012) “Kamu İşletmeleri 2011 Yılı Genel Raporu Kamu İktisadi Teşebbüsleri Diğer Kuruluşlar İştirakler”.

T. C. Sayıştay Başkanlığı (2013) “Kamu İşletmeleri 2012 Yılı Genel Raporu Kamu İktisadi Teşebbüsleri Diğer Kuruluşlar İştirakler”.

T. C. Sayıştay Başkanlığı (2014) “Kamu İşletmeleri 2013 Yılı Genel Raporu Kamu İktisadi Teşebbüsleri Diğer Kuruluşlar İştirakler”.

T.C. Yüksek Denetleme Kurulu (1987) “1985 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu”, Ankara.

T.C. Yüksek Denetleme Kurulu (1992) “1990 Kamu İktisadi Teşebbüsleri Genel Raporu”, Ankara.

Talas, C. (1969) *Ekonomik Sistemler*, Ankara: Sevinç Matbaası.

Telatar, F. (2004) *Politik İktisat Politikası*, Ankara: İmaj Yayınevi.

Tansel, A. (1999) *KİT'ler ve Özelleştirme: İddialar ve Gerçekler*, Ankara: Demircioğlu Matbaacılık.

Tezel, Y. S. (2002) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 16.

Tokgöz, E. (2004) *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2014)* Ankara: İmaj Yayınevi.

TUİK, (2015).

Yalçın, A. (1976) *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ankara: Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş..

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008) *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, K. ve Karaman, D. ve Taşdemir, M. (2009) *Makro Ekonomi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZET

Devlet-Ekonomi ilişkisi tarihsel süreçte iktisadi ekollerin anlaşmazlığa düştüğü konulardandır. Devletin iktisadi yaşamdaki rolü, 20. yüzyılda tüm ekonomileri etkileyecek şekilde önemli bir değişime uğramıştır. 19. yüzyılda Klasik İktisatçıların etkisiyle önemli ölçüde sınırlanan hükümet müdahaleleri, sonraki yüzyılda hızla artmıştır. Keynezyen iktisadi yaklaşımlar ve iki dünya savaşının mali sonuçları devletin ekonomideki rolünün artmasına yol açmıştır. Bu yüzyıl, kamu iktisadi teşebbüslerinin de dünya ekonomilerinde yerini aldığı bir dönemi ifade etmektedir. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de 1930’lı yıllardan itibaren kamu iktisadi teşebbüsleri hızla artmış ve iktisadi büyüme ve kalkınma ile ülkede sanayi kültürünün oluşmasına katkı sağlamışlardır. Bu çalışmada, 1955 yılında kurulan bir kamu iktisadi teşebbüsü olan Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş.’nin faaliyetleri incelenmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki zeytin üretimini potansiyeline ulaştırmak ve ülke ekonomisine katkı sağlamak amacıyla olan bu KİT, 1980 yılında kadar devlet sermayesinin ağırlık olduğu ve daha sonra kademeli kamu payının azaldığı bir süreç izleyerek 2000 yılında tamamen özelleştirilerek tarihteki yerini almıştır. Çalışma sonuçları göstermiştir ki, Ülfet Gıda ve Sabun Sanayi A.Ş., faaliyet gösterdiği sektör ve bölgede sanayi kültürünü yerleşmesine katkı sağlayarak, bölgenin sosyoekonomik yapısındaki dönüşüme katkı sağlamıştır.

Arşiv Kayıt Bilgileri:

Tezin Adı : TÜRKİYE'DE KAMU İKTİSADİ
TEŞEBBÜSLERİNİN FAALİYETLERİ VE BÖLGE EKONOMİSİNE
KATKILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ÜLFET GIDA VE SABUN SANAYİİ
ANONİM ŞİRKETİ ÖRNEĞİ

Tezin Yazarı : Ali Rauf KARATAŞ

Tezin Danışmanı : Prof. Dr. Levent AYTEMİZ

Tezin Konumu : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 12.01.2016

Tezin Alanı : İktisat Anabilim Dalı

Tezin Yeri : KBÜSBE- KARABÜK

Anahtar Sözcükler : Kamu İktisadi Teşebbüsleri, Sanayi Kültürü,
Güneydoğu Anadolu Bölgesi

ABSTRACT

The relation between Government and Economy is one of the main topics of disagreement among schools of economics. The government's role in economy has changed significantly which affected all the economies of the 20th century. In the 19th century under the influence of the classical economists government intervention was limited, but with the new century it increased rapidly. Keynesian economics and financial results of the two world wars led to increased state role in the economy. This century represents a period which the state-owned enterprises played a part in the world economy. Since 1930, in Turkey as well as in many other countries state-owned enterprises have grown rapidly and they have contributed to the formation of industrial culture in the country with economic growth and development. In this study, a state-owned enterprise, which was founded in 1955, Ülfet Food and Soap Industry Inc.'s activities were examined. With the aim of reaching the potential of olive production in the South-eastern Anatolia Region and contributing to the country's economy, this state-owned enterprise (SOE) followed a process which was predominantly as a state capital until 1980 and then with gradually decreasing public share to complete privatization in 2000. Results of the study showed that, Ülfet Food and Soap Industries Inc. has contributed to the establishment of the industry which it operates in and the industrial culture in the region and to the transformation of the socio-economic structure of the region.

Archive Record Information :

Thesis Name : A RESEARCH ON ACTIVITIES AND CONTRIBUTIONS FOR THE REGIONAL ECONOMY OF STATE-OWNED ENTERPRISES IN TURKEY: THE CASE OF ÜLFET GIDA VE SABUN SANAYİİ ANONİM ŞİRKETİ

Thesis Author : Ali Rauf KARATAŞ

Thesis Advisor : Prof. Levent AYTEMİZ

Thesis Type : Master Thesis

Date of Thesis : 12.01.2016

Department of Thesis : Department of Economics

Place of Thesis : KBÜSBE- KARABÜK

Key Words : State-Owned Enterprises, Industry Culture, Southeast Anatolia Region

ÖZGEÇMİŞ

Ali Rauf KARATAŞ 26.07.1988 tarihinde Konya’da doğdu. İlk ve orta öğretimini Eskişehir İstiklal İlköğretim Okulu’nda ve lise eğitimini Eskişehir Kılıçoğlu Lisesi’nde bitirdikten sonra Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü’nden 2010 yılında mezun oldu. 2014 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı. Halen Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Tarihi Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.